

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 10—11

ОКТОБАР—НОВЕМБАР 1956

ГОДИНА VIII

САДРЖАЈ

	Страна
Генерал-пуковник Павле Јакшић: Размишљања о нашем ослободилачком рату 1941—1945 године — — — — —	3
Пуковник Фрањо Туђман: Појам рата уопће и партизанског посебице у развоју међународног права — — — — —	15
Професор Стојан Цмелић: Психолошки аспекти атомског рата — — — — —	27
Капетан корвете Звонимир Оштрић: Организација командовања у одбрани обале — — — — —	37
Генерал-мајор Рајко Танасковић: Садејство у армиској нападној операцији — — — — —	48
Потпуковник Владимир Тимченко: Форсирање реке у савременим условима — — — — —	60
Потпуковник Милован Ковачевић: О јединственом методу процене ситуације — — — — —	73
Пуковник Ново Матуновић: Улога наставника у војним школама — — — — —	83
Мајор Радивоје Антић: Справођење анкета у армији — — — — —	90

IZ INOSTRANIH ARMIIJA

Američka vazdušnodesantna divizija specijalnog tipa — — — — —	98
Oružane snage Japana — — — — —	106
Ustrojstvo Meksikanske narodne armije — — —	100
Vesti iz organizacije NATO — — — — —	101
Holandska mornarička avijacija — — — — —	104

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

Armija SAD u drugom svetskom ratu — — —	110
Pukovnik M. Tardan: Nešto o postojećoj zbrici u vojnoj misli — — — — —	113
General Gejr F. Švepenburg: Oklopne jedinice u atomskoj eri — — — — —	115
Major K. J. Mirs: Noć u oklopnim jedinicama	117
Kapetan H. Vaner: Taktika male jedinice u napadu — — — — —	119.
Pukovnik Gordon A. Mun: Potreba za zajedničkom doktrinom o bliskoj vazdušnoj podršci	122
Major Gerhard Šaht: Da li su vazdušno-desantne jedinice u krizi? — — — — —	124
Pukovnik Ajre: Protivatomska zaštita — —	127
Pukovnik A. Gluško: Dekontaminacija zatrovanog zemljишta — — — — —	130
Pukovnik Leo Hep: Radioizviđanje — — —	132

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник
пуковник

Милутин Шушковић

Војноиздавачки завод ЈНА, Београд, ул. Незнаног Јунака 38,
телефон 20-421, локал 2773

Текући рачун код Народне банке бр. 1032-Т-219, поштански фах 692.

Генерал-пуковник ПАВЛЕ ЈАКШИЋ

РАЗМИШЉАЊА О НАШЕМ ОСЛОБОДИЛАЧКОМ РАТУ 1941—1945 ГОДИНЕ

Једно од централних питања које се појавило пред руководством НОП-а, 1941 године, било је које форме применити у борби са немачко-фашистичким окупаторима, како организовати оружане јединице и какву тактику применити у случају да се усвоји форма оружане борбе. Наиме, или је као основну форму борбе против окупатора требало усвојити пасиван отпор — саботаже, штрајкове и демонстрације, са тежиштем у градовима, или — оружану борбу, тј. устанак у виду партизанског рата.

До Другог светског рата знало се да се првом формом борбе могу постићи извесне олакшице економског карактера за раднике у фабрикама, и то у мирно доба, а о другој форми — партизанском ратовању — углавном је било познато: да су Шпанци 1809 године после капитулације своје војске применили партизански начин ратовања као основну форму борбе против Наполеонових окупаторских трупа, али и да регуларна шпанска војска није била уништена 1808 године („иако свуда тучена, шпанска регуларна војска се свуда ипак појављivala“) и да је од почетка известан део шпанске територије остао неокупиран. Поред тога, у току рата није створена регуларна војска, него је, напротив, упоредо са бројним ојачањем терилских одреда опадала њена војничка моћ. „У трећем раздобљу териле су подражавале регуларну армију; њихови су одреди ојачали на 3—6 хиљада људи... Та промена организације терилаца ишла је потпуно на руку Француза. Услед своје многообројности, терилама је било онемогућено да се сакривају као пре и да опет изненада ишчезавају, избегавајући сукобе; териле су онда биле често нападане неочекивано, разбијане, распршене и за дugo време су губиле способност да наносе штету Французу“ (К. Маркс и Ф. Енгелс, *Револуционарна Шпанија*, чланак објављен у „New York Daily Tribune“, 30 октобра 1854). Све то значи да ту није било прогресивног развоја војске и устанка, да није било јединственог руководства са јасном политичком линијом.

Кутузов је 1812 користио партизански рат као помоћну форму борбе у рату против Наполеонове армије, сматрајући сукобе регуларних армија основном формом оружане борбе; после завршетка регуларног Бурског рата, 1899—1902, рат је још две године продужен на партизански начин, али без коначног успеха; партизанска дејства

примењивана су и на Филипинима (1898—1901 г.) и за време експедиције Американаца у Мексико, па и на Средњем Истоку за време Првог светског рата у борби за петролејске изворе.

У вековној борби наших народа против османлиских завојевача, у буни Матије Гупца, устанку Срба 1804, Топличком устанку 1917 године, итд. било је доста елемената партизанске тактике. У раздобљу од 1917—1921, за време грађанског рата, бошљевици су применили комбинована дејства регуларне армије и партизанских одреда који су били створени захваљујући претходном освајању власти. Кинески комунисти су између два последња светска рата створили своју армију из партизанских одреда који су настали непосредно после распада војске Велике кинеске револуције (1924—27 г.), а касније су комбиновали дејства регуларне војске и партизанских одреда у рату против јапанских завојевача.

Међутим, ситуације у којима су примењивана ранија партизанска дејства битно се разликују од стања у коме се нашла Југославија у лето 1941 године. Док су Шпанци 1809 имали део ослобођене територије и делове бивше регуларне армије, тога у Југославији није било (јер је њена војна организација била до темеља уништена, а земља поседнута окупаторским снагама), нити се могла надати да ће се скоро моћи ослонити на било коју савезничку армију. Исто тако су Кутузов 1812 и бошљевици 1917 имали регуларну армију, те су партизанска дејства у то време била помоћна форма борбе у наслону на велику армију. Кинези су у почетку примењивали партизанска дејства у грађанском рату, у земљи која није била окупирана, а касније на делу окупиране територије, али са ослонцем на регуларну армију, стационирану на прилично стабилној позадини. Они су се ослањали на искуство стицано столећима у сељачким ратовима, као и на једну специфичност коју поседује веома мали број земаља — на огромно пространство Кине и велики број становника. Поред тога, у односу на Кину, која је као азијска земља била у полуколонијалном положају, Југославија је релативно мала, европска земља.

Као што се види, оно што се знало о партизанском рату говорило је доста против одлуке за такав рат у Југославији 1941 године. Многи примери неуспеха у партизанском рату, с једне, и релативно мало пространство Југославије, с друге стране, говорили су о озбиљним тешкоћама које ће се појавити у томе рату. Но, и поред тога, руководство НОП-а, ЦККПЈ, проценивши све објективне и субјективне факторе, одлучило је да се оружана борба усвоји као основна форма борбе против окупатора, а „партизански рат“ као основни вид ратних борбених дејстава. О закључцима оцене ситуације и о основним стратегиским и тактичким концепцијама за организацију устанка народ је обавештен преко прогласа ЦККПЈ и путем усмених и писмених партизанских директива. Народу је објашњено да ће се рат водити против окупатора и фашизма за ослобођење народа Југославије; да свуда треба подвлачiti националноослободилачки карактер борбе и свим средствима разбијати планове окупатора срачунате на то да у земљи изазове грађански рат, заоптргавањем националних,

верских и класних разлика и супротности; да треба очекивати да ће фашисти и привилеговани слојеви југословенског друштва у успешној борби народа против окупатора — као главног стуба назадног и експлоататорског друштва у светским размерама — видети опасност и за своје привилеговане позиције и понудити окупатору своје услуге у борби против устанка; да треба учинити све да до тога не дође или да дође што касније и у што мањем обиму — али ако НОП-у буде наметнута таква борба, онда је примити и обрачунавати се са снагама свих сарадника окупатора исто онако као и са окупатором. Рат ће, на тај начин, поред националноослободилачког карактера, добити и карактер буржоаско-демократске и социјалистичке револуције. У њему ће се у оквиру борбе против иностраних завојевача на фронту борбе против фашизма извршити и коначан обрачун прогресивних снага са носиоцима националног, капиталистичког и остатака феудалног угњетавања. Поред тога, народу треба одмах објавити да се борба не почиње само за истеривање окупатора, него и за будућу државу националне равноправности и праведније социјалне структуре од монархистичке Југославије, да ту борбу треба поставити на најширу основу, окупљајући све демократске и родољубиве елементе у јединствени народноослободилачки покрет — НОП, на доброљој основи. Даље је истакнуто да треба имати у виду да у нашој земљи, и поред тога што је потпuno разбијена и уништена монархистичка војна организација, постоје снаге способне и спремне за борбена дејства; да су то: широки слојеви народа који воле слободу и независност своје земље, који су задојени здравим национализмом и који mrзе окупатора; да су то, уствари, прогресивне снаге које су биле незадовољне социјалним и националним угњетавањем и експлоатацијом домаћих и страних профитера, и да је језгро тих снага радничка класа са својим организацијама на челу са КПЈ, искусном и прекаљеном борбеном организацијом која је већ била оформила своје тајне оружане одреде. Поред тога, указивано је на то да ће се за борбу против окупатора моћи искористити све снаге које су из било којих разлога спремне да подрже ратне напоре антихитлеровске коалиције, као и то да свуда треба истицати прогресивне циљеве антихитлеровске коалиције и братство и јединство народа Југославије наспрот фашистичком мрачњаштву, угњетавању и потчињању братоубилачке борбе у Југославији; да треба учвршћивати везе и пријатељство са Савезницима, уз истовремену ликвидацију свих империјалистичких позиција у Југославији, пуно ослобођење народа и стварање нове народне државе, не реметећи јединство слободољубивих народа у борби против фашизма, и да треба стварати народну армију као главно оруђе народног устанка. У почетку је било неопходно организовати партизанске одреде, најразличитије јачине и наоружања, на територијалном принципу — један одред на један срез — и виша војна руководства — националне и покрајинске штабове — која ће бити потчињена Врховном штабу као највишем војном руководству. Ти одреди названи су „народно-ослободилачки“, иако су се комунисти борили у њиховим првим редовима, зато што они треба

да буду борбене формације народа Југославије за борбу против окупатора.

У оквиру основних поставки тактике оружаних снага указивано је на следеће:

— рат отпочети: рушењем и уништавањем свих објеката који служе фашистичким освајачима (железнице, пруге, мостови, фабрике, радионице, складишта муниције и оружја, транспортна средства, итд.); спречавањем окупаторских власти да од народа убирају порез и одузимају жито и стоку; оружаним нападима на фашистичке одреде (нарочито на официре, гестаповце, црнокошуљаше), и одбраном грађана од фашистичког терора;

— не упуштати се у фронталне, упорне борбе, него брзим маневром прикупити довољне снаге за удар на неки објекат, а затим их растурити да би се лакше снабдевале и избегле удар противника;

— стално потисцати отпор народа, проширујући га у свеопшту борбу против окупатора, а према развоју борбе и омасовљењу партизанских одреда стварати крупне оперативне војне јединице (способне за веће маневре) и постепено изграђивати нову регуларну народну армију;

— избегавати локални карактер борбе, обезбеђивати све чвршће централно руководство и претварати устанак у рат који народ води за своју слободу;

— ослобађати и веће територије сразмерно могућностима наших снага у разним крајевима земље;

— у стратегским размерама малим бројем ратовати и против великог, а у тактици великим бројем туђи мали број. У том циљу целу територију Југославије претворити у војни логор, развуји непријатељске снаге, а онда брзим маневрима стварати повољне односе снага на разним местима земље. При томе стално нападати, држећи се начела надмоћности снага на месту напада, а бранити се такође нападом;

— главни удар усмеравати на живу силу окупатора, подразумевајући и квислиншке формације, а стварање и одбрану слободне територије постављати као циљ у толикој мери уколико је она неопходна за живот војних јединица;

— тежиште борбе у почетку имати у селима, у којима је слабија власт окупатора (јер у њима нормално нема његове посаде) и лакше снабдевање (с обзиром на приврженост сељака НОП-у). Тамо извлачiti раднике из градова и од њих стварати јединице које неће имати локалистичких тенденција, а градове освајати онда кад се у једној области располаже довољно јаким снагама и кад се на већој територији постигне надмоћност над непријатељем;

— упоредо са развојем војних јединица на ослобођеној територији, успостављати нову власт (на челу са НОО) верну народној борби и спремну да својим радом утиче на даљи развитак војске и проширење оружане борбе, и у исто време уништавати оне органе старе власти који се буду ставили у службу окупатора и за његов рачун

убирали контрибуције од народа (жандармериске станице, општинске управе и архиве, катастарске планове, итд.);

— стварати више органе власти као елементе будуће нове државе, тако да се најкасније у моменту ослобођења земље располаже изграђеним системом власти и свим органима државе — пре свега војском;

— изградњу власти и армије у току рата остваривати постепено, у складу са развојем спољне и унутарње војно-политичке ситуације и утицајем објективних фактора, водећи рачуна да се не истрчава са појединим мерама, а да се и не задоцњава;

— оружје, храну, одећу и обућу отимати од окупатора, а од народа се снабдевати оним чим он располаже само на бази добровољног давања, итд.

На основу ових концепција централног руководства НОП-а, које су достављене месним партиским организацијама у виду конкретних директива за рад, започео је рат народа Југославије против немачко-фашистичког окупатора, рат који су народи Југославије почели скоро са апсолутним минимумом ратне технике и војне организације, без државе и слободне територије, под условом распарчаности земље и густе мреже окупаторских гарнизона. Он је вођен не само против окупатора него и против свих домаћих реакционарних снага које су се као слуге окупатора организовале у оружије формације и ставиле под њихову команду. Тај двоструки карактер оружане борбе — борба против окупатора и борба против домаће реакције — чини једну од специфичности Народноослободилачког рата и стварања наше нове државе. Наш Народноослободилачки рат почeo је низим формама војне организације (партизански одреди) и борбених дејстава, које су одговарале тадашњем броју устаника, њиховом наоружању и односу снага према окупатору, са јасно одређеном тенденцијом увођења нових, виших форми организације оружаних снага и тактике, саобразно развитку политичке и војно-стратегиске ситуације у свету и у Југославији. Усмерен и руковођен на бази овакве оријентације, наш Ослободилачки рат се стално проширио и допуњавао новим организационим формама (бригаде, дивизије, корпуси и армије) и тактичким и оперативним методима (задржавајући и оне почетне) све дотле док тај рат, који је започет разним и ограниченим средствима и методима, није постао свеопшти, перманентни рат огромне већине народа Југославије и његових крупних оружаних формација, измеђуних са окупаторском војском на целокупној етничкој територији Југославије, стационираних у рејонима окруженим са свих страна окупаторским јединицама, ангажованих на испресецаним, нестабилним фронтовима и у извођењу крупних маршманевара, у условима сталне борбе против регуларних моћних оружаних снага. Према томе, под појмом „партизански рат“ не треба подразумевати само дејства малих легалних или илегалних група или одреда наоружаних људи на инсталације, установе и органе одређене власти (као што се то понекде наводи у литератури), јер је он данас

многошири и сложенији, пошто обухвата и борбена дејства на вишем нивоу.

Размере нашег рата стално су се повећавале, и то по количини оружаних снага и интензитету, по пространству и формама организације војске и по тактици. Преломни моменат у кретању ка вишем и савршенијем облику организације и тактике јесу формирање Прве пролетерске бригаде, као прве регуларне јединице, и искуство које је стечено на тактичко-оперативном плану на бази њеног ангажовања.

Наш устанак се развијао планомерно по унапред створеним концепцијама, под непосредним руководством највиших претставника ослободилачког покрета. Ова планомерност огледа се, између остalog, и у бројном стању Народноослободилачке војске, ослобођеним територијама у појединим годинама и у броју дивизија које је окупатор морао да држи у Југославији као противтежу ослободилачкој армији која је стално расла бројно и квалитативно.¹⁾

У анализи карактера успеха и резултата ослободилачке борбе народа Југославије има тенденција потцењивања и приписивања њених успеха брдовитом земљишту и многонационалном саставу становника, примитивизму и неким другим објективним чинитељима. Ово се нарочито испољило за време наше борбе са Информбиrom. Не упуштајући се овде у полемику са таквим схватањима и не тра жећи узроке таквих тумачења, нужно је нагласити да су неколике општепознате чињенице: пре свега, борбене традиције народа Југославије, љубав према слободи, мржња према окупатору као узурпатору те слободе, свест о узвишеним националним и социјалним циљевима борбе, масовно заступљена храброст и неустрашивост, — биле основна покретачка снага у борби која се водила у равној Славонији, као и у брдима Босне, Црне Горе и у другим крајевима земље.

Субјективни фактори, — организације КПЈ, јединствен ослободилачки покрет и његово руководство, у коме су комунисти имали пресудну реч, које је знало да искористи све објективне факторе, да процени тежње народа и његове могућности, да изабере одговарајуће форме борбе, да борбу започне у повољном моменту и да њоме правилно руководи — одиграли су прворазредну улогу у ослободилачком рату народа Југославије. Јер, без великих оперативно-стратегијских марш-маневара из Србије у Ист. Босну, затим у Црну Гору, па у Зап. Босну и одатле у Црну Гору, Ист. Босну, Далмацију и опет у Србију, који су обезбеђивали стално офанзивно кретање народноослободилачке војске (које је окупатор реметио само својим повременим офанзивним захватима), не би се могао ни водити рат, још мање победити. А за ове подухвате требало је стално ценити војно-политичку ситуацију на ратишту и доносити одлуке о правцу по-

¹⁾ Наше снаге имале су: 1941 — 80.000; 1942 — 150.000; 1943 — 300.000; 1944 — 500.000; 1945 — 800.000 бораца, а окупатор и квислинзи: 1941 — 400.000; 1942 — 800.000; 1943 — 612.000; 1944 — 480.000. Ослобођена територија, укупно узето, стално се повећавала.

крета и времену кад покрет треба да почне и колико да траје. Очевидно је да је то могло бити дириговано из једног центра који је знао шта хоће. Исто тако, важне одлуке о сазивању народних претставника у Бихаћу, крајем 1942 године, и формирање АВНОЈ-а, затим сазивање II заседања АВНОЈ-а 1943, његово проширење претставницима монархистичке владе, итд., изискивали су правилну процену међународне и унутрашње војно-политичке ситуације. Све је то тако умешно и успешно вршило врховно руководство НОП-а да су његове одлуке увек биле у складу са том ситуацијом и деловале у смеру даљег јачања самог покрета и његових оружаних снага. Посебно место у ослободилачком рату заузима личност друга Тита, не само као врховног команданта и државног руководиоца, него и као секретара Комунистичке партије Југославије, који је успевао да у тако сложеним условима обједињава све снаге и напоре наших народа за остварење општег циља. Међутим, ово не противречи научном учењу да народи стварају своју историју. Јер то исто учење истиче да су позитивне историске личности они људи који помажу народу да у датим објективним условима постави прогресивне, али реалне циљеве, и који народ воде у борби за реализацијање тих циљева.

Пошто је партизанско ратовање нашло доста широку примену у Другом светском рату, било као једина форма борбе оружаних снага једног народа, било као помоћна форма борбених дејстава у наслону на оперативне и стратегиске групације, природно је што је порасло и интересовање за њега и његову примену у евентуалном будућем рату. Из југословенског искуства може се извући доста општих закључака, као и оних који претстављају специфичности времена и простора.

Наш Ослободилачки рат, пре свега, говори о томе да се за форме организације оружаних снага и тактичке и оперативне принципе треба опредељивати на бази конкретне политичке, економске и стратегиске ситуације поједине земље и конкретног рата који се намера водити (националноослободилачки, револуционарни, завојевачки, контрапреволуционарни, итд.), и да организацију и тактику треба стално допуњавати, проширивати, проверавати на пракси и мењати у складу са елементима ситуације — местом и временом.

Наш Ослободилачки рат опире се целокупном својом појавом и својим појединостима шаблонизму, доктринарству, „универзалности“ и „вечности“ војностратегиских принципа, и говори о специфичној организованости која одговара конкретним условима, која разгара стваралаштво људи, обезбеђује висок морал и допуњавање организационих и тактичких форми и облика у смислу сталног кретања ка вишем, бољем, савршенијем и победи.

Партизанско ратовање у најширем смислу речи — почев од дејства малих партизанских одреда на усамљене групе непријатељских војника и његове војничке објекте, па до дејстава регуларних јединица на партизански начин, тј. ратних дејстава која обилују разноврсним борбеним поступцима од диверзантских и партизанских акција до специфичног типа борбених дејстава регуларних војних

јединица (стационираних у рејонима окруженим са свих страна непријатељском војском, организованих и наоружаних у складу са конкретном ситуацијом и ангажованих у офанзивним и дефанзивним борбама на испресецаним нестабилним фронтовима и у извођењу већих или мањих марш-маневара у складу са ситуацијом и задацима које командовање поставља оружаним снагама у целини и њеним појединим групацијама) — претставља погодан вид рата народа за слободу на свом земљишту против агресора. Пошто се завојевачи не могу користити тим оружјем, они, пре свега, теже да од класних, верских или националних, њима наклоњених, група створе своје формације које би такође могле применити неку врсту „партизанског ратовања“ и угрожавати и ометати борбу народа против агресора.

Будући рат водиће се на огромним пространствима и имаће дугачке линије снабдевања, тако да ће наметати развучен распоред онима који буду освојили туђе земље, а тиме ће се и истовремено пружити изванредне могућности за примену партизанског ратовања у борби против завојевача.

Партизански ћодри, у непосредној позадини непријатељских трупа, играје важну улогу у спречавању придоласка ближих и дубљих оперативних резерви противника и тиме (било у садејству са тенковима, авијацијом и ваздушним десантима, било самостално), после пробоја организоване одбране противника, обезбеђивати развијање тактичког у оперативни успех.

Земља која се припреми у целини за партизанско ратовање, тј. која у том смислу политички припреми народ, која припреми организацију војске и везе војске с народом, као и резерве хране и ратне опреме, за дуготрајни рат на својој територији, може се надати да ће агресору и окупатору нанети огромне губитке и створити му неподношљиво стање.

Партизански рат могуће је почети и успешно водити и без наслона на регуларну армију или армију савезника, наравно, са већим тешкоћама него у случају таквог наслона, само мора постојати јасна перспектива развитка борбе и коначан политички циљ прихватљив за цео народ или његову огромну већину.

Познато је да ће евентуални будући рат ангажовати огромне масе људи и да ће се одвијати на огромним пространствима. Мале и средње земље неће моћи у простој рачуници сабирања и одузимања бројева људи, технике и квадратних километара територије, и при ангажовању тих елемената на стабилним фронтовима, наћи решење проблема своје одбране. Тражи се више људи способних да учествују у одбрани земље и више територије за маневровање оружаних снага на њој. Теорија партизанског рата у најширем смислу речи говори о учествовању целокупног становништва једне земље у борби са завојевачима. Она, с друге стране, решава проблем простора за маневровање на тај начин што не узима у рачуницу само територију позади, мање-више, стабилног фронта оружаних снага земље изложене инвазији, него и ону територију преко које је нападач прешао, али је није могао запосести својим војницима. Пошто он то никад неће моћи

да постигне, то практично значи да ће оружане снаге нападнуте земље увек имати простора за живот и борбу унутар своје земље и да је проблем у томе да га оне вешто користе, маневришући стално и нападајући непрекидно свог противника.

Према наведеним искуствима народа Југославије, стеченим у борби за слободу у току Другог светског рата, може се закључити да је партизански рат оружје којим се слободољубиви народи могу успешно служити у борби са завојевачима. Међутим, само се по себи разуме да се искуства Ослободилачког рата у Југославији не могу учити као догме ни преносити шаблонски у друге земље, нити у будућности шаблонски користити у самој Југославији. Полазећи од тога да се завојевачима никад не треба покорити, да је у свакој ситуацији, ма како била тешка, могуће водити борбу ако се добро процени ситуација и пронађу одговарајуће форме борбе, Врховно руководство НОП-а будно је пратило развој догађаја у земљи и у свету, уочавало у њој битне елементе, правац и смер кретања и на бази тога комбиновало форме војничке, политичке и дипломатске борбе, модификовало организацију оружаних снага и њихову тактику саобrazнно ситуацији на ратиштима, усмеравајући развитак почетних борбених група и партизанских одреда ка регуларној, савременој армији, а месних власти (НОО) ка јединственом државном апарату.

Тешко је и ненаучно претпоставити да се југословенска ситуација из времена од 1941—45 може поновити било код нас било негде другде; то значи да се ни искуство стечено у тој ситуацији не може аутоматски примењивати. Али, ако се неки од елемената те ситуације буде појавио у будућности, рецимо, да једна земља буде делимично или цела окупирана, онда ће се за борбу против завојевача мого много штошта применити из арсенала искустава ослободилачког рата народа Југославије у времену од 1941—45. При томе треба имати на уму да у таквом рату пресудну улогу играју морално-политички фактори и да га је немогуће водити уколико код народа не постоји врло висока свест о нужности тога рата и јака воља за добровољним антажовањем у њему.

Међу искуствима стеченим на ужем војном подручју треба уочити вешто коришћење земљишта, као објекта за маневре, и то у далеко већим размерама него у класичном виду рата са чврстим фронтовима и стабилном позадином, због чега неки овај рат и зову „територијални“ рат. Ово искуство добија још већу важност у светлости будућег термонуклеарног рата, у коме ће се маневровати на огромним — неупоредиво већим пространствима него раније. Но, то не значи да нападнути народи без нужде треба да стављају у ратну ицу целокупну своју националну територију, већ да изводе онаква борбена дејства каква буде наметала конкретна ситуација. А у решавању будуће ситуације они треба да унесе пре свега искуство: да је прошло време завојевања и колонијалног господства, да је немогуће војном силом покорити ни један народ, ни мали ни велики, ако је он вољан да се бори, и да никад не треба предавати своје оружје у руке окупатора, него продужавати борбу одговарајућим формама

све дотле док му ситуација не постане несношљива и не буде присиљен да напусти окупирани земљу, или њен окупирани део. А то време мора доћи, пре или касније. Окупатор својим ставом, током времена, изазива и мобилише све јаче снаге против себе, а кад те снаге стално расту, оне ће једном постати намоћније од њега и победиће га. Завојевач мора знати да ће отпор утолико више расти уколико он буде дубље продирао не само испред фронта, него и позади, и да се рат неће завршити нити мир успоставити чак ни онда ако би успео да прегази целу нападнуту земљу. А ако он унапред зна да то не може постићи у дотичној земљи коју је одабрао за своју жртву, он ће се озбиљно предомишљати пре него што крене у такав војни логор састављен од упорних и доследних бораца. Савремени завојевачи су увели новину у ратоводство — почетак рата без објаве, а слободољубиви народи ће водити рат без капитулантског мира све дотле док агресори не напусте њихове земље.

Да ли је то авантуризам и самоубиство? Можда би то изгледало тако у оно време кад су се ратови водили за померање граница неколико километара у једну или другу страну, док су жене, старци и деца и читава позадина мирно радили и живели. Али ако бисмо данас могли запитати милионе људи, цивила, жена и деце уништених у концентрационим логорима за време Другог светског рата: да ли би радије поново ишли у те логоре или продужили рат у позадини завојевачке војске, одговор би био сигурно у прилог другога. А пошто нема никаквог разлога да се очекује да ће будући завојевачи бити милосрднији од њихових претходника, то угрожени народи имају још мање разлога да се одрекну стечених искустава у борби са завојевачима у савременим условима.

У том духу народи Југославије и проучавају данас своје ратно искуство које може послужити и другим народима у одбрани њихове слободе и независности. Захваљујући томе оруђу, народи Југославије савладали су све дивергентне силе које су деловале у смеру дефинитивне ликвидације њихове заједничке државе. Пангерманско-нацистичке, ватиканско-фашистичке и колонијално-империјалистичке аспирације морале су уступкнути пред одлуком Југословена да сами управљају својом судбином. Кад данас набројимо сва ова крупна завојевачка стремљења, иза којих су стајале моћне материјалне снаге — ангажоване у борби за њихово реализациовање — онда се може наслутити какве су напоре морали уложити људи у Југославији у борби за постигнуће својих националних и социјалних циљева.

Познато је да је битка код Валмија 1792 године, у којој су слабо наоружане француске револуционарне масе поразиле професионалну контрапреволуционарну војску европских дворова, усхитила Гетеа до те мере да је то означио почетком нове ере. Његово одушевљење дошло је због тога што је тиме оборено једно схватање по коме се професионалној, добро обученој војсци уопште није могла супротставити војска састављена од људи чије стално занимање није било руковање оружјем.

Пре Другог светског рата светом је лебдело питање: може ли се одупрети фашистичкој сили и да ли ту ма шта могу учинити мали народи? Дефетистички дух, који су створили фашисти у многим земљама, руководећи се учењем „проширене“ стратегије или стратегије „посредног прилажења“, довоје је неке земље под Хитлерову власт без отпора, а неке уз слаб отпор. Многима је изгледало неревално супротстављање немачкој ратној машини чак и регуларном војском, а вести о устанку против ње, 1941 године, и то у окупирају земљи, изгледале су невероватне. Па ипак, народи Југославије су се одлучили, супротно дотадашњим схватањима и нормама о „могућем“ и „немогућем“, не само да пруже пасиван отпор фашистичкој окупационој власти, него и да објаве рат фашистичкој војсци, и то у моменту када су у рукама имали само нешто пушака и када је окупациона војска својим посадама била прекрила целу њихову земљу, а Немачка армија, уз бећно оргијање, наступала ка Москви.

Ретко ко није сумњао у успех тога подухвата, сем учесника у тој неравноправној борби, а тај рат се ипак водио непрекидно четири године и завршио се победом оних који су имали храбrostи да га голоруки објаве најмоћнијој армији света у оно време. Што је нарочито интересантно, овај рат је вођен готово искључиво оружјем које сути голоруки људи отели од те силне армије. Битка код Валмија, којом се Гете одушевио због победе слабо обучених у руковању оружјем над обученијим од себе, означила је стварну прекретницу у ратоводству. Иако скромност не допушта упоређење ослободилачког рата народа Југославије са таквим историским достигнућима, ипак морално-етички подвиг југословенских бораца, који су голоруки почели рат и побеђивали моћне фашистичке јединице, може изазвати исто такво усхићење. Сада се на бази искуства нашег ослободилачког рата и искуства осталих народа може тврдити да је могуће водити народни, ослободилачки рат без наслона на своју или савезничку регуларну армију која држи сталан фронт.

Народи Југославије су платили решење тога историског задатка са 1,700.000 људских жртава (од чега на војне губитке отпада 305.000 мртвих и 425.000 рањених, а близу милион на цивилно становништво). Није потребно много доказивати да би тај број био далеко мањи да је Југославија благовремено добила помоћ од Савезника у ратном материјалу и да није била усамљена у овом виду рата у Европи. Вероватно је да би европско ратиште изгледало другачије да су и други поробљени народи Европе водили сличан рат против окупатора. Но, те жртве нису условиле само победу у рату и вакеријање заједничке државе Јужних Словена. Оне су препородиле њихову душу, условиле свест о субјективној вредности, дале снагу онима који су преживели да се после рата свестрано заложе у савлађивању културне и економске заосталости народа и извлачењу земље из полуколонијалне зависности од иностранства. И, кад су народи Југославије на том путу 1948 нашли на озбиљне препреке, они се нису збунили ни уплашили него су одлучно изразили своју самосталну вољу. С друге стране, они су свесни терета који су примили

на себе, решавајући крупне проблеме од светско-историског значаја. Зато су и напрегли крајње снаге, уверени да ће на тај начин обезбедити даљи развитак своје земље и дати одређен допринос прогресу друштва коме је највећи идеал — мир. То је за њих постала историска нужност. А побуде за такве подухвате долазе из дубине народне душе, која због вековног спутавања тражи своју афирмацију. Таква народна психа захтевала је претеридање монархијистичке власти (која је била довела народе Југославије у врло тешку ситуацију) и избор новог руководства које схвата народна стремљења и које уме да каналише народне снаге ка остваривању социјалних и националних циљева, поштујући право на слободан и миран политички, економски и културни развитак сваког народа. Зато је природно да народ који је своју слободу платио толиким патњама, напорима и људским жртвама дубоко поштује слободу других народа и да их у границама својих могућности помаже да ту слободу очувају или освоје ако још до ње нису дошли. Исто тако је разумљиво да земља којој су ратна разарања столећима уништавала људе, материјал и културне тековине искрено жели мир и да се за њега активно бори.

Противник агресивног рата, војних блокова, мешања у унутрашње сваре других народа и натурање свог облика владавине другим народима; борац за равноправност народа, за културну и економску сарадњу, за помоћ неразвијеним земљама, за мирно решавање спорова међу државама, за подршку ослободилачким покретима и за њихов потпуно независан развитак са ослонцем на прогресивне снаге у свету и за сарадњу са свим државама на бази равноправности — то је међународни лик данашње социјалистичке Југославије, која је као учесник у Народноослободилачком рату израсла на тековинама народне револуције и ослободилачког рата против фашизма.

Pukovnik FRANJO TUDJMAN

POJAM RATA UOPĆE I PARTIZANSKOG POSEBICE U RAZVOJU MEĐUNARODNOG PRAVA

Međunarodno ratno pravo, kao dio međunarodnog javnog prava, prolazi kroz više razvojnih etapa. Ustvari, razvoj međunarodnog prava uopće, sve do kraja Prvog svjetskog rata i ustanovljenja Društva naroda, gotovo se poklapa sa razvojem međunarodnog ratnog prava, jer su običaji i pravila rata činili pretežan dio sadržaja međunarodnog prava.¹⁾

Pojam rata i pojам prava u suštini se isključuju. Zato, kada je riječ o ratnom pravu, treba uvijek imati na umu da se radi o jednom pravu specifične vrste, pravu *sui generis*. Poodavno je sasvim sumnjivo — kao što kaže R. Baxter²⁾, pozivajući se pri tom i na Halleck-a, Hall-a i Jessup-a — da li se može govoriti o »pravu« država na vođenje rata (*jus ad bellum*), o »pravima« zaraćenih strana u klasičnom smislu te riječi. Prema tome, »ratno pravo« je samo po sebi potvrda da međunarodno pravo dosada nije imalo moći da spriječi stanje koje, ustvari, pretstavlja njegovu negaciju. Međunarodno pravo, sve do novijeg vremena, tolerira rat kao faktičko stanje, trudeći se da ga ograniči, humanizira i usmjeri u pogledu načina vođenja. Tek poslije Prvog, a naročito poslije Drugog svjetskog rata, u razvoju međunarodnog prava učinjen je znatan napredak u smislu osude i zabrane agresivnog rata, što mu daje nova obilježja, stavlјajući i partizanski rat u nove okvire.

Osnov međunarodnog prava — kao sinteza društvene međuzavisnosti koja je, kroz prizmu osnovnih etičkih vrijednosti date historijske epohe, uobličena u običaje i pravne norme — u međunarodnom ratnom pravu dobija svoj specifičan vid. S obzirom da se ne radi o pravima u istinskom smislu, čitavo međunarodno ratno pravo ima zaštitni karakter. Saglasno svom osnovnom cilju: smanjenju nepotrebnih patnji i razaranja u ratu, humanizaciji rata, međunarodno ratno pravo, uglavnom, propisuje zabrane izvjesnih manifestacija sile. Čak su i odredbe koje daju izvjesna »prava« jednoj ratujućoj strani, naprimjer okupatorskoj sili, na održavanje reda u okupiranoj oblasti, usmjerene na obezbjedenje okupiranog stanovništva od neograničenog proširivanja takvih okupacionih prava. Prohibitivni karakter međunarodnog ratnog prava ima veliku važnost i za pravno tretiranje partizanskog rata. Po opće usvojenim pravnim principima, zaštitni karakter ratnog prava ne dopušta da se ono ni u slučaju

¹⁾ M. Radojković, »Rat i međunarodno pravo«, Beograd, 1947.

²⁾ So-called »Unprivileged Belligerency«; »Spies Guerrillas and Sabotage«, The Brit. Y. B. of In. L. (27), 1951.

jevima praznina i nejasnosti tumači na štetu zaštićenih interesa, u našem slučaju na štetu partizanskih boraca i okupiranog stanovništva.

Nažalost, praznine i nejasnosti naročito dolaze do izražaja u treiranju partizanskog rata (napr. pitanja talaca, represalija itd.). Staviše čitave oblasti rata nisu još uvjek potpuno regulirane (rat u vazduhu, atomski rat, vazdušno-desantne operacije, itd.). Zato se pri tumačenju i primjeni međunarodnih ratnih pravila ne može slijepo držati samo pisanih pravila, ne samo zato što se u njima ne iscrpljuje međunarodno pravo, nego i zato što ono nije dovoljno kodifikovano. Iako protivnici partizanskog rata tvrde da je on zabranjen pozitivnim propisima međunarodnog ratnog prava, ipak takvih propisa nema čak ni sa tog uskog i formalističkog gledišta. Pored toga, treba naglasiti da se, upravo zbog same njihove prirode, primjeni i tumačenju međunarodnih ratnih pravila — ako se želi ostati na objektivnom i naučnom terenu — mora prilaziti šire, imajući vazda pred očima osnovni cilj međunarodnog ratnog prava: humanizaciju rata.

Ideja ublažavanja ratnih patnji i pustoši, ideja obuzdavanja gole fizičke sile, tj. humanizacija rata u najširem smislu, ima etičko i utilitarističko porijeklo. Prvo nalazi izraza u moralnom načelu da se treba uzdržavati od nanošenja udaraca, fizičkih i duševnih patnji protivniku koji u datim okolnostima nije sposoban da uvrati istom mjerom. Utilitaristički karakter pravila međunarodnog ratnog prava ogleda se u svijesti da je od zajedničke koristi za sve ratujuće strane da i u slučaju nemogućnosti da riješe ratni sukob uobičajenim »dozvoljenim« sredstvima isključuje onaku upotrebu sile koja se kasnije, bez obzira na momentalni učinak, može ispoljiti kao štetna i opasna i po vlastite interese, jer se »ratna sreća« može izmijeniti, a time i položaj ratujućih strana ...

Protivnici priznavanja ratujuće strane narodu koji vodi partizanski rat zanemaruju najznačajniji dokument važećeg ugovornog međunarodnog prava — Haške konvencije iz 1907 godine — u čijem je Uvodu proglašen vrhovni princip međunarodnog ratnog prava koji se odnosi na srž našeg problema: »Ukoliko se ne može izraditi jedan potpuniji kodeks ratnih zakona, Visoke strane ugovornice smatraju potrebnim da izjave da u slučajevima koji nisu predviđeni usvojenim pravilima, stanovništvo i ratujuće strane ostaju pod zaštitom i vladom principa međunarodnog prava proizašlih iz ustanovljenih običaja među civiliziranim narodima, iz zakona čovječnosti i zahtjeva javne svijesti«. Ovaj princip je potvrđen i Poveljom Ujedinjenih nacija.

Kad je riječ o glavnim karakteristikama međunarodnog ratnog prava, posebnu pažnju zaslužuje teorija »ratne nužde« — »Kriegsraison«-a, koja pretstavlja kost u grlu međunarodnog prava. Očišćena od svih frazeoloških elemenata i uzeta u svjetlu prakse njenih zastupnika, teorija »Kriegsraison«-a pretstavlja, ustvari, potpunu negaciju svih međunarodnih ratnih normi, odnosno svih onih koje nisu od koristi onoj ratujućoj strani koja istupa u ime toga principa. Jer, uvjek se može — a to se i radilo, naročito u posljednjem ratu — pravdati ratnom nuždom svako, pa i

najteže gaženje međunarodnog ratnog prava. U suštini, teorija ratne nužde znači usvajanje makijavelističkog principa da cilj opravdava sva sredstva, bez obzira na njihov karakter, što se poznatom formulom: *omnia licere quae necessaria sunt ad finem belli* otvoreno priznaje. Pozivanje na ratnu nuždu pravno je neodrživo zato što je čitavo međunarodno ratno pravo ustvari kompromis između principa nužde, u smislu dopuštanja nužne upotrebe sile za savlađivanje protivnika, i principa isključena nečovječnih i beskorisnih manifestacija te sile. Dakle, pojам ratne nužde pretstavlja elemenat samih normi međunarodnog ratnog prava koje predviđaju kad i u kolikoj mjeri ima mesta pozivanju na ratnu nuždu, tako da se ovim principom, van tih slučajeva, nikad ne može pravdati gaženje međunarodnog prava.

»Međunarodno pravo« — pisao je još krajem prošlog stoljeća A. Pillet, u svom djelu »Le droit de la guerre« — »neprekidno procjenjuje neophodnosti rata (ratne nužde) i zato ono s pravom teži da bude primijenjeno bez obzira na bilo kakve ratne nužde... Međunarodno pravo pretstavlja jedan staljan minimum; htjeti umanjiti ga, značilo bi zahtijevati da se ono uništi.«

Uostalom, pojedina pravila međunarodnog ratnog prava (naprimjer čl. 23 Haškog pravilnika iz 1907, te čl. 49, 53, 55, 57, 60, posebice 64 druga alinea Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica od 12 avgusta 1949) predviđaju ratnu nuždu kao opravdanje za njihovo neispunjavanje. Dakle, to su izuzeci, nažalost, inače dosta česti u međunarodnom ratnom pravu, te ne može biti ni govora da se poziva na ratnu nuždu tamo gdje ona nije izričito predviđena, jer, kao što su utvrdili De Visscher, Westlake, Rodick, teorija ratne nužde vodi samoj negaciji međunarodnog ratnog prava.

Teorija *Kriegsraison-a* u praksi je služila kao osnova najtežim gaženjima međunarodnog prava i isprika najvećim zločinstvima, počev od flagrantnih gaženja neutralnosti nezavisnih država, preko čudovišnih zločinstava prema civilnom stanovništvu okupiranih zemalja, do bezbrojnih strijeljanja u borbi zarobljenih pripadnika organizovanih partizanskih snaga, jer one tobože ne pretstavljaju ratujuću stranu. Zbog ovakvih teorija, a radi boljeg osvjetljavanja samog pojma rata uopće i partizanskog, narodnog rata posebice, potrebno je ukazati na evoluciju same ratne prakse i, zavisno od toga, samog međunarodnog ratnog prava.

Rat je u početku ljudske historije obilježavao oružani sukob dvaju ili više plemena (sa cijelokupnim stanovništvom), jer je pleme pretstavljalo oblik društvene organizacije i u političkom i u vojnem smislu. U početku nema razlikovanja boraca od neboraca i rat pretstavlja skoro čisti fenomen sile, ničim neograničen. Kasnije se polako javljaju prva ublažavanja rata, prvi ratni običaji, ali ne iz razloga humanosti, već zbog korisnosti i oportuniteta. Proces se u tom pogledu postepeno razvijao — u zavisnosti od ekonomskih, proizvodnih uslova, počev od ubijanja protivnika iz ljudozderskih pobuda i uklanjanja s određenog prostora, do prekida prakse ubijanja zarobljenika, radi stvaranja robova koji su potrebni

kao radna snaga. Kasnije su tražene mjere za onemogućavanje brzog vraćanja zarobljenih dijelova u sastav protivničke vojne sile i za garantiranje života i ljudskog postupka prema pripadnicima neprijateljskog naroda.

Jedan od osnivača međunarodnog prava, Hugo Grotius, u svom klasičnom djelu »De jure Belli ac Pacis«, okarakterisao je početni period u razvoju međunarodnog ratnog prava riječima: »Opće uzev, ubijanje je (tada) ratno pravo«. U praćenju daljeg razvoja, Baxter³⁾ i drugi proučavaoci dolaze do ispravnog zaključka da rat dugo zadržava karakter sukoba stanovništva političkih zajednica u ratu. Do jačeg razvoja međunarodnog ratnog prava (pojma o njemu), do usvajanja određenih običaja, pa i pisanih pravila, dolazi u razvijeno antičko doba. (»U odnosima među državama« — pisao je Ciceron — »najviše treba poštovati ratna prava«.)

U Srednjem vijeku, kao rezultat feudalnog društvenog sistema i tadašnje vojne organizacije, dolazi do daljnje humanizacije rata uvođenjem viteških načela pri ratovanju. Ona pošteđuju žene od odvođenja u ropstvo, ustanovljavaju otkup za zarobljenike i za poštovanje gradova od pljačke. (Riterski način ratovanja bio je u svoje vrijeme do detalja predviđen čak i posebnim ceremonijalom.) U vrijeme kad rat pretstavlja ispunjavanje vjerskih — što je značilo i »najviših moralnih« — dužnosti, postojala je težnja da se ratovi vode prema utvrđenim pravilima, odnosno moralno-pravnim normama, ali su gotovo svi vjerski ratovi doživljavali metamorfozu u potpuno suprotnom — odriješavajućem — pravcu, proglašavajući »svetom dužnošću« uništavanje krivovjernika kao običnih zlikovaca.

Pojam rata se dugo vremena ne ograničava samo na oružani sukob između nezavisnih država. Ratom su se smatrali i brojni oružani sukobi između pojedinih (privatnih) vojski feudalaca ili gradova, pa čak i njihovi sukobi sa zvaničnom vojskom vlastite države, odnosno suverenog monarha.

Tek posle nestajanja feudalnih srednjovjekovnih država i koncentracije političke i vojne vlasti u ruke poglavara suverenih absolutnih monarhija (počev od XVI vijeka), kao posljedice stvaranja nacionalnih država i slabljenja univerzalne papske vlasti, sukobi privatnih vojski većih razmjera nisu više bili mogući, tako da i pojам rata u međunarodnom pravu počinje da evoluiru u smislu oružanog sukoba nezavisnih država. Oslobođilački i revolucionarni ratovi, kao što su bili Nizozemski rat protiv španske inkvizicije, Američki rat za nezavisnost i ratovi Francuske revolucije, pretstavljaju početke nove epohe u razvoju međunarodnog ratnog prava, epohe buržoaskog ratnog prava.

Za osvjetljavanje pojma rata kao stalno promjenljivog historijskog fenomena, od posebnog je interesa period stvaranja i ratovanja narodne vojske proizišle iz Francuske revolucije, jer se tu društvena stvarnost sukobilala sa ustanovljenim pravilima i običajima međunarodnog ratnog prava. Prema dotada ustanovljenim pojmovima međunarodnog prava,

³⁾ Isto, str. 325.

ratovi koje je vodila revolucionarna vojska za odbranu Francuske Republike nisu bili u međunarodnopravnom smislu »pravi ratovi«, jer intervencionističke vlade apsolutističke i monarhističke Evrope ne priznaju francusku revolucionarnu Vladu. Naprotiv, one, pod parolom zaštite legitimnosti, preduzimaju pohode protiv nove Francuske radi gušenja revolucije, u cilju očuvanja svojih (reakcionarnih) pozicija i (feudalnih) privilegija, i sprječavanja širenja revolucionarnog talasa pod bedeme njihovih prijestolja.

Za pojmove ondašnje evropske aristokratske vladajuće klase, ideje Velike francuske revolucije bile su »jeres«, narod koji je za njima pošao »buntovnička odmetnička rulja«, a revolucionarna vlast — »kolovođe buntovnika koji su lišeni svake legitimacije da budu nosioci vlasti«. Kao što se vidi, rat, kao društvena pojava, pa dosljedno tome i njegov filozofsko-pravni pojam, u suštini su historijski uslovljeni. Legitimistička Evropa nije mogla da shvati neumitnost i sav epohalni značaj onoga što se u Francuskoj događalo u znaku »pada Bastilje«, ona je grčevito branila svoje »bogomdane« privilegije i organizovala ratne pohode da vrati stari »legitimni poredak« u Francuskoj. Za ondašnju Evropu ti su pohodi u moralnom i međunarodno-pravnom smislu imali karakter kaznenih ekspedicija. U *Manifestu vojvode od Braunschweig-a*, komandanta koalicioneih armija (izdatom pred pohod na Francusku, u Koblenzu, 25. jula 1792. godine) na nedvosmislen se način odriče narodnoj revolucionarnoj armiji Francuske pravni položaj ratujuće neprijateljske strane, ona se ne priznaje kao regularna armija, već se stavlja van međunarodnih pravila i običaja pri ratovanju i prijeti se »vješalima šest metara visokim«⁴⁾...

U njemu se ističe kao cilj rata »da se uspostavi zakonita vlast«, a kazne »oni koji su se nasilno dočepali vlasti«; zatim se izričito izjavljuje da se ne priznaju zakoni koji su u Francuskoj doneti poslije 14. jula 1789. godine, već samo oni koje je »proklamovao kralj dok je bio potpuno slobodan«, a pripadnicima nove narodne revolucionarne vojske, koja se spremala da brani »otadžbinu u opasnosti« otvoreno se prijeti: »sa onim narodnim gardistima koji se budu borili protiv trupa dva saveznička dvora (austrijskog i pruskog) i koji budu uhvaćeni sa oružjem u ruci, postupiti će se kao sa izdajicama«⁵⁾.

Nasuprot tom programu kontrarevolucionarne Evrope koji Francuskoj prijeti vješalima, kako gordo zvuči *Ukaz Konventa* (od 23. avgusta 1793.) o dizanju čitavog naroda na oružje (»Levée en masse«), kome će kasnije ta ista građanska klasa (kad izgubi revolucionarni karakter) umrtviti živu dušu, pretvarajući ga u »opću vojnu obavezu«, ali čija će ideja ponovo doći do punog izražaja i procvata sa novim sadržajem u kasnijim oslobodilačkim, partizanskim ratovima.

»Od ovog trenutka pa do momenta dok naši neprijatelji ne budu protjerani sa teritorija Republike, svi Francuzi su u neprekidnoj vojnoj službi. »Mladi ljudi će poći u boj. Oženjeni ljudi kovat će oružje i dovo-

⁴⁾ Carlyle, »Povijest Francuske revolucije«.

⁵⁾ Thiers, »Povijest Francuske revolucije«, knjiga VII.

ziti namirnice. Žene će šiti odijela i raditi u bolnicama. Djeca će praviti zavoje od starog rublja, a stari ljudi će izlaziti na trgrove da podižu hrabrost borcima propovjedajući mržnju prema kraljevima i jedinstvo Republike». To je značilo ozakonjenje onog stanja, koje je već spontano došlo u praksi revolucije. Pa ipak, preživjela Evropa ne mijenja svoj stav i francuska revolucionarna armija, samo svojom rastućom pobjedonosnom snagom, nameće se pobijedenim koalicionistima prvo fizički, a potom i međunarodno-pravno. Historijska paralela je, dakle, očigledna: oružani sukobi francuske revolucionarne armije sa koalicionim armijama Evrope, bez obzira na sva negiranja u ime reda i (međunarodnog) prava, bili su ratovi u najpunijem smislu te riječi, isto onako, kako su to bili kasnije narodni, partizanski pokreti za oslobođenje otadžbine od zavojevača.

I Napoleon se kao i svi diktatori — osvajači, pogazivši ideje Francuske revolucije, odnosio prema ustaničkim oslobođilačkim pokretima takođe kao prema »odmetničkom ološku« i »pobunjeničkoj rulji« ...

Tokom XIX stoljeća međunarodno ratno pravo se razvija u skladu sa građanskim društvenim uređenjem u Evropi. Ratovi tek od tога vremena u teoriji postaju isključivo stvar država, a čitava tendencija razvoja međunarodnog ratnog prava je usmjerena na ograničavanje razornog učinka rata na borce i ratno područje. Neboračko, civilno stanovništvo i pozadina ostaju, u principu, u istom položaju kao i u vrijeme mira. Samo ratna nužda i sigurnost trupa daju prava neprijateljskim komandantima da vrše rekvizicije u naturi i uslugama; privatna imovina koja ne služi ratnim ciljevima ostaje neprikosnovena. Usvaja se pravilo da okupacija ne pretstavlja u isto vrijeme i aneksiju; ovo pravilo ostaje u važnosti sve do naših dana. Tako je međunarodno pravo refleksno prenosilo u fenomen rata osnove buržoaskog društvenog uređenja: poštovanje »lične slobode građana«, a naročito njihove imovine. »Buržoa« je — kako kaže profesor Bartoš — »organizovao rat, ali je govorio da ratuju države, a ne građani. On se zaštitivao da kao građanin svoje zemlje iskoristi pobjedu i njene imperijalističke plodove, ali i da kao pobjedeni ne bude plijen neprijatelja svoje države«.⁶⁾

Međutim, čim su se poslije raspada Sv. alijanse i revolucionarnih gibanja 1848 godine pojavili novi, veći i složeniji ratovi (Krimski, Italо-austrijski, Prusko-austrijski, a naročito Francusko-pruski i Američki secesionistički rat, kao i brojni oslobođilački ratovi raznih naroda protiv kolonijalnog porobljavanja), međunarodno ratno pravo, — stupajući u novu epohu imperijalističkih, s jedne, i oslobođilačkih i revolucionarnih ratova, s druge strane, a izgrađeno na pomenuitim principima koji su jedva preživjeli vrijeme svoga donošenja, — u gruboj ratnoj stvarnosti nemoćno tapka za događajima. Postavka da je rat stvar isključivo države i njenih oružanih snaga ruši se u ratnoj praksi, koja, u vezi sa razvojem ratne tehnike, sve više pograđa i uvlači u rat neboračko stanovništvo i pozadinu ratujućih zemalja. Ocrtajući taj razvoj, Engels je pisao: »Sada, u 1870

⁶⁾ »Evolucija međunarodnog ratnog prava«, *Narodna armija*, god. X, br. 838—842.

godini, nije dovoljno da se samo objavi da je ovo jedini zakoniti način vođenja rata i da miješanje građanskog stanovništva ili ljudi koji nisu zvanično priznati kao vojnici može biti izjednačeno sa pljačkom i mačem. Sve se to moglo primjenjivati za vrijeme Luja XIV i Fridriha II, kada se borba vodila samo između armija, ali, počev od Američkog rata za nezavisnost pa sve do Građanskog rata u Americi, učešće stanovništva u ratu postalo je kako u Evropi, tako i u Americi ne izuzetak, već pravilo⁷⁾.

Američki građanski rat (1861—65 godine) je u naročito oštroj formi ukazao na svu zastarjelost kako pojedinih pravila i običaja, tako i samih osnova međunarodnog ratnog prava. Po svojoj prirodi, taj se rat nije mogao »podvesti« pod usvojenu definiciju rata, jer nisu bile u sukobu dvije nezavisne države, već nekoliko južnih saveznih država protiv sjevernih država sa federalnom vladom na čelu.

Važeća teorija da građanski rat postaje ratom u međunarodno-pravnom smislu kada druge, neutralne države priznaju objema stranama u sukobu status ratujuće strane, u suštini ne zadovoljava, niti rješava praktične teškoće...

Tradicionalni međunarodno-pravni pojam rata dvostruko je neadekvatan: Prvo, on ne obuhvata sve političke organizacije kao ratujuće strane, iako čitava historijska praksa dokazuje da rat u pravom smislu riječi, pored nezavisnih država, mogu da vode i: a) vazalne države protiv nezavisnih (slučaj još vazalne Srbije protiv svog sizerena Turske u dva maha 1876 i 1877 godine); b) kolonije protiv metropole (slučaj sjevero-američkih kolonija protiv Engleske i južnoameričkih kolonija protiv Španije, Indonezije protiv Holandije, Francusko-indokineski rat i najnoviji primjer Sjeverne Afrike); c) revolucionarni i opće pobunjenički pokret protiv legalne vlade (slučaj svih građanskih ratova); i d) svi partizanski, oslobođilački oružani pokreti u okupiranim zemljama. Ustvari, u svim ovim slučajevima radi se o borbi naroda za slobodu, dakle, o narodnooslobodilačkim ratovima, koji, u većini slučajeva, zbog neophodnosti istovremenog unutrašnjeg društvenog preobražaja, primaju i revolucionaran karakter. Drugo, uobičajeni, tradicionalni pojam rata, koji isključuje građane kao pojedince, ograničavajući se jedino na redovne trupe, ne odgovara ratnoj stvarnosti u savremenim uslovima.

Ako bi se htio dati jedan sveobuhvatni historijski pregled odnosa između čovjeka, kao jedinke, i rata, onda bi se došlo do zaključka: da rat nikad nije bio isključivo (kao što pravilno kaže Baxter) »oružani sukob između država kao apstraktnih vrijednosti. Prije se može reći da rat pretstavlja sukob stanovništva u kome se svaki pojedini građanin jedne ratujuće strane suprotstavlja onom iz druge ratujuće strane«. Uticaj ratnih događaja na život pojedinca mijenja se prema općim promjenama uslova ratovanja, na osnovu društveno-ekonomskog i kulturnog razvitka, odnosno razvoja ratne tehnike i političkih ciljeva rata. U tom pogledu je karakteristična razvojna linija od totalnog — primitivnog rata, u kome čitavo stanovništvo neposredno učestvuje i na čiju sudbinu i pravni po-

⁷⁾ Marx K. — Engels F., Dela, tom XXIII, str. 74.

ložaj neposredno utiče tok i ishod rata, u kome se ispoljava tendencija diferencijacije pojmove borac — neborac, odnosno vojnik — civil, ratište (vojnišna prostorija) — pozadina, i odgovarajuće ograničenje djelovanja rata, u fizičkom i pravnom pogledu, na pripadnike oružanih snaga i ratišta, do totalnog — modernog rata, koji ponovno zahvata cjelokupno stanovništvo i briše sve podjele između fronta i pozadine, vojske i naroda.

Ova se tendencija ispoljila već u Prvom svjetskom ratu, a pripremama i praksom naci-fašističkih ideologa i praktičara u Drugom svjetskom ratu porušene su sve ograde etičkog i međunarodno-pravnog obuzdavanja ratne nemani. Tako je kao rezultat beskrupulozne agresije i reakcije na totalitarističke naci-fašističke metode, već Drugi svjetski rat nužno primio totalni karakter, koji se zaoštrio svojim »atomskim« završetkom na Dalekom Istoku, tim prijetećim nagovještajem budućeg rata. Ukoliko se rat širio i zaoštravao, utoliko je sve više obuhvátao čitavu zajednicu. Zavisnost vođenja rata od ekonomske stabilnosti i industrijske proizvodnje dovodi ne samo do vojne, nego i civilne mobilizacije, a time i do bitnih promjena u društvenom i pravnom položaju svakog pojedinog građanina; ratne žrtve i ratni rizik se rasprostiru nad čitavom nacionalnom teritorijom i cjelokupnim stanovništvom; ratne operacije u užem smislu, strategija, taktika, vojne formacije i sami borci dobijaju novu, »neregularnu« fizionomiju. Uzmimo, primjera radi, stvaranje »Nacionalne odbrane« — »Home-Guard« u Britaniji 1940 godine, upotrebu vazdušnodesantnih trupa »komandosa«, »rendžera« i drugih specijalnih formacija, koje ni po izgledu ni po načinu ratovanja ne mogu da se formalno-pravno podvedu pod odredbe Haških konvencija.

Prema tome, iz svega proizilazi zaključak da je međunarodno ratno pravo uvijek zaostajalo za stvarnošću koju je trebalo regulisati i da je, uslijed suprotnosti i različitosti društveno-političkih pozicija njegovih nosilaca, bilo nemoćno da pravno definiše osnovni pojam na kome počiva sam rat. A rat, kao historijsko-sociološka pojava, sveden na ono što čini njegovu srž, što je u njemu konstantno i što ga odvaja od drugih pojava, dobija vid oružanog sukoba masovnijih razmjera dviju ili više društveno-političkih organizacija. Očigledno je da i partizanski rat ulazi u ovaj opći, historijski pojam rata.

Haške Konvencije iz 1907 godine, kao osnovni kodeks međunarodnog ratnog prava u Drugom svjetskom ratu, toliko su u pojedinim djelovima zastarjele zato što je rat uopće dobio nove vidove i karakteristike, a posebno zato što je partizanski rat zauzeo u njemu, stvarno i moralno, dotada neviđeno mjesto, te je postalo potpuno neobjektivno i pravnički neodrživo da se pri ocjenjivanju partizanskog rata čisto formalistički i statički primjenjuju samo posebne odredbe ovih konvencija ako se one ne bi dopunjavale njihovim općim principima (Uvod), načelima međunarodnog prava uopće, međunarodnim običajnim pravom i međunarodnim moralom.

Prema tome, na osnovu tradicionalnog pojma rata ne mogu se na rodnom, partizanskom ratu osporavati prava koja su vezana za vođenje

rata, jer povijest pokazuje da se ratni slučajevi nikada nisu mogli svesti pod pojmom tradicionalnog rata, a pogotovo ne u specifičnim uslovima Drugog svjetskog rata. Zato je i neophodno da se definiše i odredi šta se shvata pod pojmom partizanskog, narodnooslobodilačkog rata. Narodni, partizanski rat u širem smislu pretstavlja oružanu borbu koju narod vodi u cilju oslobođenja od stranog zavojevača. Ovdje se narod, kao nosilac partizanskog rata, pojavljuje van državne organizacije i njenih oružanih snaga. Suština problema partizanskog rata, sa gledišta međunarodnog ratnog prava, i jeste u tome da se bez rezerve prizna organizirana oružana borba naroda u okupiranoj zemlji u cilju oslobođenja od okupatora, i da svi problemi koje je nametnula sama stvarnost partizanskog rata nađu adekvatno rješenje u daljem razvoju ratnog prava.

Partizanski rat u Drugom svjetskom ratu uglavnom je imao dva vida: ili je to bila oružana borba narodnih odreda na okupiranoj teritoriji, tj. borba koju je kao pomoćno sredstvo organizovala legalna vlada sa neokupirane teritorije u općem ratu protiv zavojevača (u SSSR i donekle u Italiji), ili je to bila borba koju je narod pod rukovodstvom politički najsvjesnijih snaga samostalno vodio na svojoj nacionalnoj teritoriji tek po prestanku (kapitulaciji ili faktički) otpora redovnih oružanih snaga, odnosno po gubitku stvarne vlasti zakonite vlade i nastale okupacije zemlje (u Jugoslaviji, Francuskoj, Grčkoj itd.).

Najviši etički ciljevi u životu jednog naroda: izvojevanje prava na slobodan život i ostvarenje naprednjeg društvenog sistema, koji partizanskom — oslobodilačkom i revolucionarnom ratu daju onu moralnu snagu koja, savlađujući naizgled nepremostive teškoće, trijumfuje nad silom osvajača i spoljnih i unutrašnjih reakcionarnih snaga, — što je u jugoslovenskom i kineskom primjeru doživjelo tako upečatljivu apoteozu, — pretstavljaju osnovni elemenat i moralnu podlogu za puno međunarodno-pravno opravdanje i priznanje partizanskog rata. A zbog tog etičkog elementa potrebno je u pojmu partizanskog rata razlikovati njegov opći historijsko-sociološki pojam od pojma partizanskog ratovanja u čisto vojnem smislu. Za vojnu teoriju je od interesa samo spoljna manifestacija partizanskog rata, njegov oblik i način vođenja, odnosno ratovanja. Ali ne treba miješati pojam partizanske ili gerilske taktike sa kompleksnim pojmom narodnog, partizanskog rata koji je mnogo više nego samo taktička upotreba malih, samostalnih vojnih odreda u pozadini neprijatelja. Jer pored strategije i taktike partizanskog ratovanja, kojom se tako uspješno služe brojni narodnooslobodilački i revolucionarni pokreti, taktika partizanskog ratovanja (iako su je vojni stručnjaci dugo sa prezicom odbacivali kao i sam narodni rat) prodire sve više i u sam »regularni« rat velikih modernih armija. Specijalne vojne formacije: vazdušnodesantne trupe, »komandosi«, »rendžeri«, infiltrirci itd., po svom izgledu (koji nema ničeg zajedničkog sa konvencionalnim uniformama) i po načinu ratovanja (prepad, noćne akcije, čak i sakrivanje oružja) mnogo su dalje od tradicionalnog načina ratovanja nego i same oružane formacije partizanskog oslobođilačkog pokreta.

No, danas se više ne radi samo o tome. U savremenim uslovima, kada perspektive »atomskog« rata nameću iznalaženje novih strategiskih i taktičkih načela, uticaj koncepcije partizanskog ratovanja na teoriska razmatranja i stvarne planove o eventualnom budućem ratu mnogih, pa i najmoćnijih država ispoljava se do te mjere da se ozbiljno govori o izmjeni čitave fizionomije »velikog« rata u pogledu načina ratovanja kopnenih snaga u pravcu primjene strategije i taktike svojstvene upravo partizanskim ratovima.

Ovaj prodor partizanskog rata u donedavno nepristupačne sfere zvaničnih vojnih teorija i velikih generalštabova samo je jedan dokaz više sve većeg značaja i uloge partizanskog ratovanja u savremenoj stvarnosti, sve očiglednije i potpuniye afirmacije partizanskog rata na polju ratne veštine, što, svakako, ne može a da se ne odrazi na njegovo tretiranje i u međunarodnom ratnom pravu.

Takav razvoj, sam po sebi, govori protiv onih teorija koje tumače da je dozvoljena primjena partizanske taktike ili taktike »maloga« rata od strane redovne vojske (koje imaju pomoći karakter u odnosu na »veliki« rat), ali da je nedozvoljeno vođenje samostalnog partizanskog rata. Tu koncepciju formulirao je još Francis Lieber, koji je po nalogu pretdsednika Linkolna, na početku Secesionističkog (građanskog) rata, izradio prvi američki pisani kodeks ratnih pravila, a 1862 objavio i posebnu raspravu o problemu partizanskog rata: »Partizanski odredi razmatrani s pogledom na ratne zakone i običaje«. Ovakvo tumačenje međunarodnog prava od strane vlade Sjevernih država bilo je rezultat posebnih političkih razloga uvjetovanih samim karakterom građanskog rata, a dijelom i zbog toga što su pod »gerilski« ili partizanski rat pogrešno ubrajane sve vrste oružane, pa čak i banditske pljačkaške aktivnosti raznih oružanih skupina ili običnih bandi, koje su djelovale nezavisno od jedne ili druge ratujuće strane u građanskom ratu. Međutim, baš u Američkom građanskom ratu, u kome su obe strane naveliko primjenjivale taktiku partizanskog ratovanja širokom upotrebom »rejdova«, kao i organiziranjem druge oružane aktivnosti u protivničkoj pozadini, došla je do izražaja sva aktualnost, ali i specifično obilježje partizanskog u građanskom ratu. Partizanski rat u uslovima građanskog rata, kako u etičkom tako i u međunarodno-pravnom pogledu, nužno dijeli sudbinu samog građanskog sukoba. Ukoliko ovaj sukob preraste od proste pobune u stanje zaraćenosti, utočišta i njegov partizanski vid dobija adekvatno međunarodno-pravno obilježje. Ovo tim više što pobunjenici često, naročito u početku, vode isključivo partizanski rat (naprimjer, Huarezovi partizani u Meksiku 1865 godine, itd.).

Dakle, teza da su partizanski ratovi opravdani i neizbjegni, — u uslovima postojanja oružanih sukoba, — teza potvrđena samom historijom ratova kroz koje je čovječanstvo prolazilo do danas, i u kojoj su partizanski ratovi u raznom vidu i pod još različitim imenima skoro uvijek postojali kao objektivna društvena stvarnost sa bitnim karakteristikama fenomena rata, dobija još jednu, paralelnu potvrdu iz analize kompleksne

prirode gradanskog rata. Prema tome, partizanski rat, bilo da se uzme kao način vođenja oružane borbe i ustanka porobljenog naroda protiv okupatora, tj. kao »čist«, samostalan partizanski, narodnooslobodilački ili istovremeno nacionalnooslobodilački i revolucionarni rat, bilo kao dio općeg rata uz redovnu armiju, kao oružani ustanak na okupiranoj teritoriji, ili u vidu sadejstva posebnih formacija redovnoj armiji, ili, najzad, kao način vođenja građanskog rata, jeste rat u pravom smislu te riječi kako u historijsko-sociološkom smislu, tako i sa gledišta međunarodnog ratnog prava.

Potrebno je, međutim, objektivno precizirati pojам partizanskog rata i očistiti ga od svega onoga što mu se nesvjesno ili zlonamjerno impunitira da bi se dobila njegova prava priroda koja ga, sama po sebi, i u moralnom i u pravnom pogledu stavlja daleko iznad »tradicionalnog« pojma rata. A takav objektivan pojам partizanskog rata čini sa gledišta međunarodnog ratnog prava solidnu osnovu teoriji legalnosti partizanskog rata kao i svakog drugog odbranbenog rata.

Za pravilno tretiranje partizanskog rata — pored predrasuda koje su vremenski i etimološki vezane za samo ime »partizanski« — od velike je štete što se u međunarodnim pravilima i u doktrini, čak i onoj koja inače prilazi objektivnije samom problemu (od novijih Baxter, Lauterpacht, Oppenheim), neosnovano ističu izvjesni elementi koji su potpuno strani partizanskom ratu (uporno izjednačavanje partizanskih odreda sa naoružanim bandama), ili oni koji su od sasvim sporednog značaja (otsustvo uniformi, neujednačenost organizacije ili insistiranje na nekim sporadičnim anarhističnim uzgrednim pojavama koje nisu ništa više karakteristične za partizanski rat nego li za svaki rat). Tako se kod jednog dijela stručnjaka i svjetske javnosti uvriježio jedan historijski apokrifan, sociološki netačan, moralno neopravdan i pravno neadekvatan pojам partizanskog rata. Nije pretjerano reći da za ovu nepreciznost i netačnost u pogledu samog pojma partizanskog rata — pored ostalih protivrečnosti u razvoju međunarodne zajednice — treba vezati mučan i spor razvoj međunarodnog prava u pogledu nedvosmislenog priznavanja legalnosti partizanskog ratovanja. I sama današnja kolebanja u pogledu donošenja preciznih pravila, koja bi ne samo u načelu priznala partizanski rat, kao što to čine Ženevske konvencije od 1949 godine, već koja bi ga u potpunosti pravno precizirala kao institut međunarodnog ratnog prava, umnogome doprinose različitom shvatanju osnovnog pojma — šta se podrazumijeva pod »partizanskim ratom«. A pošto se međunarodna pisana pravila donose uz pristanak većine država učesnica na međunarodnim konferencijama, to je prirodno što se u ovom slučaju pojavljuju suprotnosti između imperialističkih i miroljubivih država (praznine u međunarodnom pravu, kompromisi i nesigurna priroda usvojenih normi). Međunarodna pravila koja se odnose na partizanski rat ostala su toliko neprecizna, nedovršena i oskudna i zbog toga što su male miroljubive države — na međunarodnim konferencijama — i same bile nedovoljno precizne u izlaganju svoje teze o svenarodnom otporu protiv okupatora da su i same imale izvje-

snih predrasuda protiv naoružanja naroda. Da su miroljubive zemlje beskompromisno stajale na pozicijama opravdanosti i nužnosti suprotstavljanja osvajaču i putem svenarodnog partizanskog rata (tim prije što su ga neke već ozakonile⁸), i da su svoj stav zasnivale na određenom međunarodno-pravnom tumačenju pojma partizanskog rata, pitanje je da li bi pretstavnici imperijalističkih sila mogli da, pred savješću čovječanstva, izbjegnu priznavanje prava okupiranim narodima na samoodbranu.

Pojam partizanskog ratovanja ne treba proširivati na pojedinačan i neorganizovan, makar i oružan otpor protiv okupatora, na slučajeve pojedinačnog revolta, jer bi to moglo dovesti u opasnost svako međunarodno-pravno tretiranje odnosa okupatorskih i organiziranih partizanskih snaga. Još se manje može izjednačavati špijunska saboterska djelatnost sa partizanskim ratovanjem. To su posebne kategorije nezaštićenih boraca koji se od davnina javljaju u svim ratovima, pa i u partizanskom. U pogledu njih postoje davno stvoreni ratni običaji, potvrđeni pisanim pravilima (Haški pravilnik), koji oduzimaju zaštitu špijunima, saboteraima, diverzantima i uopće »ilegalcima« rata, pa bilo da oni dolaze iz redovne vojske ili iz narodnih partizanskih odreda. Ali, kako je pri tome bitna nedozvoljena promjena spoljnog identiteta, to se diverzantske i saboterske grupe partizanskih boraca, koji pri ovim akcijama ne mijenjaju svoje obilježe pripadnika oružanog pokreta, imaju smatrati borcima u međunarodno-pravnom pogledu, isto kao i specijalne trupe redovnih armija, »komandosi«, »rendžeri« i dr. Prema tome, svako tretiranje ovih kategorija sa iste međunarodno-pravne platforme, pa makar se to činilo u pozitivnom smislu (dokazujući da čak ni špijunske ili diverzantske akcije protiv okupatora ne pretstavljaju prekršaje međunarodnog ratnog prava, kao što to čini Baxter), nužno dovodi do kompromitovanja pravnog položaja partizanskih boraca — pripadnika oružanih formacija ustaničkog naroda — a time i do pogrešnih shvatanja i tretiranja prirode partizanskog rata.

Iz čitave analize historijske stvarnosti i shvatanja pojma rata nedvosmisleno proizlazi da partizanski, narodnooslobodilački rat pretstavlja u objektivnoj stvarnosti pravi rat, istina svoje vrste, ali rat sa svima bitnim atributima. Štaviše, zbog svoje nužnosti i plemenitosti svojih ciljeva i njegove visoke etičke opravdanosti, narodni (oslobodilački i revolucionarni) partizanski rat pretstavlja izraziti primjer najopravdаниjih ratova, što daje kao takav ne samo moralne osnove, nego i obavezuje da se bez ograda i nedvosmisleno definiše u kodeksima međunarodnog ratnog prava.

Ovaj članak ograničio se na problem pojma rata uopće i posebno partizanskog, te pretstavlja samo dio kompleksne studije o međunarodno-pravnom aspektu partizanskog rata u savremenim uslovima agresivnih i odbranbenih, oslobodilačkih ratova.

⁸⁾ Belgija je još prije Prvog svjetskog rata imala zakon o narodnoj zaštiti; švedski ustav ne daje pravo nikakvom organu države niti bilo kome na akt kapitulacije; naš Zakon o narodnoj odbrani, itd.

Profesor STOJAN CMELIĆ

PSIHOLOŠKI ASPEKTI ATOMSKOG RATA

U vojnim studijama o eventualnom budućem atomskom ratu ima mnogo pretpostavki koje su još uvek predmet diskusije. Dok su postavke fizičara, koji pomoću svojih formula objašnjavaju razorno dejstvo nuklearnih oružja, relativno najpouzdanije, tim pre što one nisu osnovane samo na goloj teoriji nego i na konkretnim podacima o fizičkom učinku atomske bombe u Hirošimi i Nagasakiju i nuklearnim eksperimentima koji su izvršeni u oblasti Maršalskih Ostrva, u Nevadi i Sibiru, dotle su postavke vojnih taktičara o atomskom ratu nedovoljno pouzdane, a ponekad i sumnjičive. To dolazi otuda što im nedostaje empiriski materijal i što samo uz pomoć svoje imaginacije čine predviđanja i nagađanja, koja su, naravno, često proizvoljna. No, to je i razumljivo: u vojnoj taktici nema tako egzaktnih formula na osnovu kojih bi se mogla izgraditi jedna neprikosnovena i univerzalna atomska taktika. Slična je situacija, ako ne i teža, i sa vojnim psihologizma kad pišu o psihološkim aspektima atomskog rata, koga dosad nije bilo (a i ne želimo da ga bude). Mada podaci o atomskom bombardovanju Hirošime i Nagasakija nisu beznačajni, ipak su nedovoljni da bismo u razmatranju psiholoških aspekata atomskog rata mogli donositi sudove sa više sigurnosti. Sem toga, atomsко bombardovanje Hirošime i Nagasakija imalo je više karakter jedne strategiske akcije, u kojoj je najviše nastradalo civilno stanovništvo.¹⁾

Međutim, o psihološkom dejstvu nuklearnog taktičkog oružja na vojnika mi ne znamo gotovo ništa, iz prostog razloga što se još ni u jednom ratu ta oružja nisu upotrebila. O eksperimentima i vojnim manevrima sa ovim oružjem, u kojima su učestvovali oružane snage, takođe veoma malo znamo. Uostalom, ti eksperimenti i vojni manevri, mako-liko bili dobro izvedeni, nikada ne mogu ni izdaleka dati pravu sliku budućeg rata i svih njegovih psiholoških faktora. Stoga vojnom psihologu

¹⁾ Postojalo je očeviđnih znakova da je moral japanske vojske i stanovništva sazreo za kapitulaciju. Prema nalazima Otseka za strategisku službu (OSS) u SAD rat bi se i bez atomskog bombardovanja završio između jula i septembra 1945. Najzad, ističe se da je japanska vlada i pre toga bombardovanja bila spremna na kapitulaciju, samo je tražila način da ta kapitulacija bude što »časnija«. Dakle, atomsko bombardovanje Hirošime i Nagasakija ne može se nikako drukčije objasniti nego kao eksperiment sa ciljem da se ispita dejstvo atomskog oružja na živim ljudskim bićima.

ne preostaje ništa drugo nego da koristi prilično oskudan materijal o atomskom bombardovanju Hirošime i Nagasakija, kao i materijal o eksperimentima i vojnim manevrima sa nuklearnim oružjima i operativno-taktičke opservacije različitih autora o atomskom ratu.

*Psihičke reakcije u trenutku i nakon eksplozije atomske bombe
u Hirošimi i Nagasakiju*

Prema podacima Inspekcije za strategisku bombardovanje (SAD), koji su dobiveni psihološkim metodama ispitivanja, u trenutku eksplozije atomske bombe u Hirošimi i Nagasakiju, praktički su svi preživeli imali doživljaj neposredne opasnosti za život ili, kao što su mnogi docnije izjavljivali, »da im je došao kraj«. Oni su bili uvereni da su izgrade u kojima su se nalazili, odnosno njihova neposredna susedstva, bile direktno pogodene konvencionalnom bombom i da su jedva »spasli glavu«. Očevidno je da je tu bilo veoma malo onih koji bi mogli imati doživljaj »udaljene opasnosti«. Čak su mnogi, koji su se u trenutku eksplozije nalazili na bezopasnoj udaljenosti od nulte tačke, nakon tri meseca, kad su govorili o svojim doživljajima retrospektivno, pokazivali malo znakova da su shvatili da im život nije bio tako neposredno ugrožen. Nasuprot tome, oni koji su preživeli jaka bombardovanja konvencionalnim bombama nisu svi opisivali svoje doživljaje u smislu neposredne opasnosti za život. Priličan broj tih ljudi je izjavljivao da su imali doživljaj »udaljene opasnosti«. Oni su o svojim doživljajima govorili kao posmatrači događaja, koji su bili relativno udaljeni od centra opasnosti.

Doživljaj neposredne opasnosti u trenutku eksplozije atomske bombe uslovjen je čitavim kompleksom veoma neprijatnih i intenzivnih podražaja. Vazdušni eksplozivni udar, koji je izazvao poremećaj ravnoteže i jake osećaje pritiska, često propraćene bolovima, sigurno je najviše doprineo pojavi doživljaja neposredne opasnosti. Sem toga, jak blesak²⁾ i buka od eksplozije sa svoje strane su pojačali taj doživljaj. Mada je bilo ljudi koji su na blesak trenutno reagovali kao što treba, bacivši se na zemlju, uhvativši zaklon, itd.,³⁾ ipak su se neki zbumili, i ukočeni ostali na mestu na kome su se našli gledajući prema blesku, a drugi su zbumljeno trčali unaokolo, itd.

Kad su preživeli (naravno, oni koji su se mogli kretati) nakon 10—15 minuta od atomske eksplozije počeli izlaziti iz skloništa ili iskopavati se ispod ruševina — još neoporavljeni od prvobitnog doživljaja neposredne opasnosti — naišli su na drugi šok, izazvan neizbežnim prizorom velikog broja mrtvih i ranjenih. Sem toga, pojava lokalne vatre, koja se postepeno širila u opšti požar, pretstavljala je za preživele novu opasnost.

²⁾ Taj je blesak za jedan desetohiljaditi deo sekunde toliko jak da na udaljenosti od 16 km izgleda 30 puta svetlij od sunca u podne.

³⁾ Za one koji nisu bili blizu nulte tačke postojao je veoma kratak vremenski interval od vidnog opažaja bleska do prvih toplotnih i eksplozivnih valova, ali ipak dovoljno dug da se izvrše izvesne radnje u cilju samozaštite.

U Hirošimi je od 245.000 stanovnika 30% poginulo, a 30% bilo teško ranjeno. U Nagasakiju je od 220.000 stanovnika 35.000 poginulo (16%), a nešto veći broj je bio ranjen. Taj veliki broj mrtvih i ranjenih može se objasniti, pored samog dejstva atomskog oružja, koje je neosporno razornije od bilo koga dotada postojećeg, gustum stanovništva u tim japanskim gradovima i elementom iznenađenja, kao i time što stanovništvo nije poznavalo različita dejstva tog novog oružja. Sem toga, širenje sekundarnih požara, a i većih rušenja, bilo je pospešeno blagodareći drvenoj i drugoj lako zapaljivoj građi od koje su većim delom sagrađene stanbene zgrade u Japanu.

Potrebno je istaći da je u toj fazi nastupila panika, koja nastaje, kao što je poznato, kad ljudi gube kontrolu nad primitivnim i impulsivnim manifestacijama akutnog straha. U jednom izveštaju Inspekcije za strategisku bombardovanje kaže se: »... Nije bilo nikakve organizovane delatnosti. Ljudi su bili zbumjeni katastrofom i jurili su unaokolo kao divlje životinje kad se odjednom puste iz kaveza«.

Reakcije straha, koje su privremeno poremetile funkcije normalnog psihičkog života, produžile su se nekoliko dana, nedelja, čak i meseci, nakon atomskog napada kod znatnog dela stanovništva Hirošime i Nagasakija. Još veći strah je zavladao kad su se počeli pojavljivati prvi simptomi bolesti izazvane radijacijom: povraćanje, prolijevanje, groznica, zapaljenje usta i grla, malaksalost, potkožno krvarenje i opadanje kose, a osobito smrtni slučajevi. Sem toga, veliki broj žrtava je dočnije umrlo od drugih bolesti, koje su nastale u međuvremenu (kao što su zarazno zapaljenje bronhija i pluća, tuberkuloza, itd.), a koje su bile u vezi sa smanjenim otporom organizma zbog otsustva belih krvnih zrnaca.

Pošto radioaktivno dejstvo atomske bombe dotada nije bilo poznato, ljudi su pojavu radijacijom izazvane bolesti objašnjavali na svoj način. Stale su se širiti glasine koje su sa svoje strane pojačavale reakcije straha. Mada je relativno mali broj ljudi poginuo od dejstva neposrednog i naknadnog radioaktivnog zračenja (15% od svih poginulih), ipak je to novo i nepoznato razorno dejstvo ustvari prouzrokovalo veći strah kod ljudi nego dejstva toplotnog zračenja i eksplozivnog udara, pošto su ova poslednja bila poznata iz bombardovanja konvencionalnim bombama.

Inspekcija za strategisku bombardovanje u svojim izveštajima je konstatovala veliku psihičku depresiju kod stanovništva u čitavom Japanu. To je sasvim razumljivo ako se uzmu u obzir teške okolnosti pod kojima je ono živelo. Industrija je bila dezorganizovana, trgovачka i ribarska flota uništene. Milioni Japanaca su bili nezaposleni, gladni i bez krova nad glavom. Ranjeni i oboleli bedno su životarili i mnogi zbog nedovoljne lekarske pomoći umirali. Kod ljudi je sve više raslo ogorčenje zbog poraza u ratu i razočarenje u državne rukovodioce, koji su zemlju doveli u takvu tešku situaciju.

Veliki broj traumatskih neuroza, akutnih psihoza i psihosomatskih poremećaja može se objasniti kao posledica teških doživljaja u ratu i ne-

sredenih prilika nakon završetka rata.⁴⁾ Istiće se, međutim, da su, pored »gama-radijacije«, čije je dejstvo nesumnjivo bilo primarno, i drugi faktori, kao »emocionalna napetost« i »slaba ishrana«, igrali važnu ulogu u pojavi privremene sterilnosti i drugih fizioloških poremećaja kod ljudi u Hirošimi i Nagasakiju nakon atomskog bombardovanja.

Problem emocionalnog prilagođavanja

Postavlja se pitanje: da li je moguće da ljudi steknu emocionalnu otpornost prema takvom razornom dejству kao što je atomska eksplozija? Da li postoji psihološki proces koji omogućava ljudima da se izlažu opasnostima a da se pritom sačuvaju od psihološkog sloma, panike i masovne demoralizacije, koja se u tolikoj meri pojavila nakon atomskog bombardovanja Japana? Ukratko: da li je moguće emocionalno prilagođavanje u uslovima jednog atomskog rata?

Pre svega, korisno će biti da se osvrnemo na Mekardijevu teoriju o faktorima »neposredne opasnosti« i »udaljene opasnosti«. Faktor »neposredne opasnosti« pretstavlja za čoveka najkritičniju situaciju u ratu, naprimjer, kad je bomba pala u njegovoj neposrednoj blizini, kad je razrušeno njegovo sklonište ili rov, kad ga je udar snažne eksplozije bacio na zemlju i povredio, kad je u njegovoj neposrednoj blizini izbio požar, kad je neko iz njegove neposredne blizine poginuo i sl.⁵⁾ Mekardi tvrdi da taj faktor »neposredne opasnosti« kod čoveka izaziva najakutnije i najduže simptome straha, čiji je karakter u mnogim slučajevima patološki.⁶⁾ Dakle, faktor »neposredne opasnosti« slabi i razara emocionalnu otpornost. S druge strane, faktor »udaljene opasnosti« ne pretstavlja za čoveka kritičnu situaciju u kojoj bi bio ugrožen njegov život, naprimjer, kad je bomba pala negde podalje, kad je dat signal za uzbunu, kad ne-

⁴⁾ Psihosomatski poremećaji su telesna oboljenja (napr. čir na želucu i smetnje probavnih organa, srčani nedostaci, kožni ekcemi, itd.), koja su uzrokovana stanjem napetosti i straha.

⁵⁾ E. Glover ističe da čak i kod očevidno stabilnih ljudi, kad dožive neposrednu opasnost, nastaju reakcije emocionalnog šoka. U vezi s time, možda će izgledati protivrečna tvrdnja J. Landera da je ranjavanje vojnika na frontu, za vreme Drugog svetskog rata, ustvari smanjivalo njihove reakcije straha. Međutim, pritom treba imati u vidu da je E. Glover posmatrao civilno stanovništvo u Velikoj Britaniji za vreme Drugog svetskog rata, a J. Lander američke vojнике na frontu. To su dve različite okolnosti: dok je ranjavanje civilnih lica stvarno pretstavljalo za njih fizički i psihički udar i izazivalo pojačanje reakcije straha, dotle je ranjavanje za vojna lica pretstavljalo »relativnu dobit« (hospitalizaciju, bolovanje, otsustvo u onesposobljavanje za boračku dužnost), pošto su oni svesno ili nesvesno priželjkivali izlaz iz nesumnjivo neprijatnije i teže situacije na frontu nego u pozadini.

⁶⁾ Britanski psihijatri *Fraser, Leslie i Phelps*, u skladu s tim, tvrde da prethodno stabilne ličnosti, kao i one labilnije, nakon doživljene neposredne opasnosti, pokazuju neurotske simptome. Međutim, razlika je, kako oni ukazuju, samo u tome što su kod onih potonjih simptomi trajali duže vremena, čak više meseci, dok je kod prvih oporavak redovno usledio posle nekoliko nedelja.

prijateljski avioni lete iznad položaja i sl. Mada je i tada čovek u stanju prilične napetosti, zbog iščekivanja opasnosti, ovi doživljaji ne samo da nisu štetni za njegovu emocionalnu otpornost, već, naprotiv, oni je jačaju za sledeće opasnosti. »Ako čovek, koji je doživeo »udaljenu opasnost«, ima nakon napada više hrabrosti nego pre toga, ako je hrabrost kao i strah zarazna i ako je u jednoj grupi broj onih koji su doživeli »neposrednu opasnost« malen, to znači da je jedno lako bombardovanje podiglo moral te grupe« (Mekardi).

Prema toj teoriji potreban je izvestan niz doživljaja, lakših i sporedičkih (s obzirom na vremenske intervale) opasnosti, koji omogućavaju čoveku da se emocionalno prilagodi. U tom nizu docnije opasnosti mogu biti i teže (ali ne preteške) u odnosu prema prvima. Međutim, učestalost tih opasnosti ne može se nizati u beskonačnost. Postoji jedna vremenska granica preko koje učestalost opasnosti, makar one i ne bile teške, počinje negativno uticati na emocionalnu izdržljivost. Naprimer, psihološko ispitivanje američkih kopnenih trupa pokazalo je da produženje vršenja dužnosti u prvoj borbenoj liniji slabih njihovu emocionalnu izdržljivost. Isto tako, primetilo se da su se kod letačkog osoblja pojačavali simptomi hronične napetosti i strepnje ako se povećavao broj borbenih letova iznad određene granice. To znači da psihološka otpornost boračkog ljudstva postepeno slabih usled delovanja mnogih faktora, uključujući produženi zamor, gladovanje i druga konstantna lišavanja.

Iz ovoga osvrta na Mekardijevu teoriju o emocionalnom prilagođavanju očvidno je da se ono odnosi na dejstvo konvencionalnog oružja. Međutim, šta se u vezi s tim može reći za dejstvo atomskog oružja? Prikazivanja psihičkih reakcija kod ljudi u trenutku eksplozije atomske bombe, na osnovu podataka iz Hirošime i Nagasakija, istakli smo da su svi preživeli imali doživljaj »neposredne opasnosti«, čak i oni koji su se nalazili na bezopasnoj udaljenosti od nulte tačke. To znači, da pri eksploziji atomske bombe od 20 KT i više nema elemenata »udaljene opasnosti«. Prema tome, Mekardijeva teorija o emocionalnom prilagođavanju za tako jake eksplozije ne bi se mogla primeniti.

Da li se možemo pomiriti sa ovakvom konstatacijom i da li se može definitivno isključiti svaka mogućnost psihološke odbrane od razornog dejstva atomskog oružja? To bi značilo da nam ništa ne preostaje nego da se pasivistički, u psihološkom smislu reči, u jednom eventualnom ratu, prepustimo razornom dejstvu atomskog oružja. Zato je ovakvo gledište, kao i ono po kome nema tehničke zaštite od atomskog oružja, po našem mišljenju, u suštini defetištičko i slabih nastojanja u cilju protivatomske zaštite. Odatle se imperativno nameće potreba za sistematskom psihološkom pripremom ljudstva u vidu obuke. Sa tog stanovišta u program obuke treba da uđe ne samo objašnjavanje fizičkog već i psihičkog dejstva atomskog oružja. Upravo, zbog psihološke nespremnosti i iznenadenja, atomsko bombardovanje Japana izazvalo je tolike žrtve, paniku i pometnju. Prema tome, mogli bismo tvrditi da faktor »neposredne opasnosti«, koji uslovjava psihičke poremećaje i sprečava emo-

cionalno prilagođavanje; nije neminovan u tolikoj meri prilikom atomske eksplozije. Prethodnom psihološkom pripremom taj se faktor može smanjiti, ako se ne može sasvim otkloniti; drugim rečima, on se može svesti na faktor »udaljene opasnosti«, odnosno realne opasnosti — a to znači da se mogu stvoriti mogućnosti za emocionalno prilagođavanje.

Psihološka priprema

Psihološka priprema za jedan eventualni atomski rat je neophodna kako za pripadnike armije tako i za civilno stanovništvo. Danas je svet prilično uznemiren zbog postojanja nuklearnog oružja, koje izaziva »rat nerava i latentno stanje panike«. U tome je najdestruktivnija glasina da, navodno, nema zaštite od nuklearnog oružja i da je katastrofa ne-izbežna. Stoga je zadatak psihološke pripreme upravo u tome da razvija otpornu snagu prema strahu koji je izazvan koliko stvarnom opasnošću koja preti od nuklearnog oružja, toliko i od njegove mistifikacije. Pored tehničke zaštite, čija je mogućnost dokazana, psihička energija je jedno značajno oružje, koje može biti uspešno primenjeno protiv uticaja razorne nuklearne energije, tj. za mirno i uravnoteženo držanje prožeto sveštu o sopstvenoj snazi i čvrstini.

Precenjivanjem uloge tehnike na račun uloge čoveka i njegovih psihičkih sposobnosti moglo bi se doći do zaključka da će nuklearna energija toliko izmeniti budući rat da će to biti »rat na pritisak dugmeta«. Očevidno, ovakva koncepcija slabi psihološku pripremu, a to je, možda, cilj njenih protagonisti. Stoga je potrebno naglasiti da će u konačnom rezultatu, makoliko bili fascinirani strahovitom razornom moći nuklearnog oružja, sudbinu rata rešiti ljudi visokog borbenog morala.

Psihološka priprema sastoji se, pre svega, u davanju odgovarajućih informacija o karakteru atomskog rata, o učinku pojedinog oružja i o merama za ličnu zaštitu. Stručnjaci za protivatomsku zaštitu tvrde da 20% onih za koje se smatra da bi poginuli u jednom atomskom napadu može uvek izbeći smrt, pod uslovom da je svaki pojedinac prethodno informisan o tome šta treba da radi u trenutku atomskog napada. Dakle, ljudima je potrebno dati najelementarnije informacije za odgovarajuće ponašanje, ističući pri tome u čemu je opasnost, kao i šta treba a šta ne treba raditi. Ako ljudi shvataju u čemu je opasnost neke situacije i poznaju načine i sredstva kako i čime joj se mogu suprotstaviti, to će kod njih smanjiti strah od neizvesnog, sprečiti nepotrebne gubitke i održati moral na potrebnoj visini. Zato je važno znati šta da se radi kad je najavljenja opasnost, kako postupiti u trenutku pojave bleska koji pretodi topločnim i eksplozivnim valovima, kako se zaštитiti od sekundarnih požara i naknadnih zračenja, kako izvršiti evakuaciju, kako se dekontaminira odeća, oprema, hrana, itd.

Poznato je da je iznenadenje, kao posledica neizvesnosti i neinformisanosti, faktor koji igra primarnu ulogu u povećanju straha i pojavi paničnog ponašanja kod ljudi u kritičnim situacijama. Ako ljudi ne

znaju šta treba da rade u trenutku opasnosti, njihove će reakcije sigurno biti konfuzne i neadekvatne. To je već istaknuto u opisivanju i objašnjanju emocionalnih reakcija prilikom atomskog bombardovanja Japana. Mnogi od onih koji su bili oborenici eksplozivnog udara ili povređeni od letećih parčadi, oprženi od topotnog zračenja ili izloženi smrtonosnom radioaktivnom zračenju, sigurno ne bi poginuli da su bili prethodno informisani o mogućim zaštitnim merama u trenutku opasnosti.

Osobito su važne informacije o radioaktivnom zračenju, kao jednom od dejstava nuklearnog oružja. Nesumnjivo je da je ono opasno, tim pre što na jedan nov, dosad nepoznat način razara ljudski organizam. Danas u vojnim arsenalima postoje razni radioaktivni izotopi u vidu tekućine, prašine ili dima, koji se u ratu mogu upotrebiti bez eksplozije, pomoću projektila, aviona, pa i subverzivnim metodima, sa ciljem da se zatruju ljudi, objekti ili zemljište. Sem toga, te tvari nemaju specifičnog mirisa, boje ni drugih spoljnih oznaka, tako da njihovo dejstvo, ako budu upotrebljene u jednom eventualnom budućem ratu, može biti podmuklo. To je tzv. *radiološki rat*.

Atomska bomba i druga eksplozivna nuklearna oružja mogu se smatrati kao posredna oružja radiološkog rata, jer je njihova glavna namena da prouzrokuju fizičko razaranje, dok je radioaktivno trovanje sekundarnog značaja. Mada se ne može ignorisati opasnost fiziološkog dejstva radiološkog rata, ipak nam se čini da će psihološko dejstvo toga misterioznog oružja u jednom budućem ratu biti od osobitog značaja. Potrebno je istaći da je i danas strahovanje od nuklearnog oružja rezultat okupacije mišli više dejstvom radioaktivnog zračenja nego opasnošću dejstva topotnog zračenja i eksplozivnog udara. Činjenica je da je od topotnog zračenja i eksplozivnog udara u Hirošimi i Nagasakiju poginulo 85%, a tek 15% od radioaktivnog zračenja. U vezi s tim, general Kuni, šef Radiološkog otseka Komisije za atomsку energiju (SAD), postavlja pitanje: »Zašto da se koncentrišemo na tih 15%, a zaboravljamo onih 85%?«

To je sasvim ispravno. Ljudi su danas fascinirani upravo onim dejstvom nuklearnog oružja koje najmanje poznaju, mada su o njemu dosta čuli iz različitih izvora: češće iz nestručnih i semzacionalističkih, a manje iz stručnih i ozbiljnih. Time se može objasniti zašto se danas u većini slučajeva, kad se govori o protivatomskoj zaštiti, redovno misli na radioaktivno zračenje, a zanemaruje zaštita od topotnog zračenja i eksplozivnog udara. Sem toga, to je uslovljeno i strahom od sila koje se ne mogu videti, čuti ni na bilo koji način osetiti. Potpukovnik Keplhorn, u svojim opservacijama o učinku taktičkih atomskih oružja na vojne operacije, pretpostavlja da će se među onima koji će ostati u životu posle nekog atomskog napada pojaviti strepnje da nisu možda i oni za to vreme bili zatrovani. Naravno, strepnje onih koji nisu apsorbovali opasnu dozu gama-zrakova, a misle da jesu, negativno utiču na vojnički moral. A pošto nepoznata opasnost psihički iscrpljuje ljudе više nego poznata, ukazala se potreba da se specijalnim instrumentima (dozimetrima) pro-

verava kolika je radioaktivnost čovečijeg organizma, opreme i zemljišta. Mada postoji realna opasnost radioaktivnog zračenja za rasplodne organe, ipak se ta opasnost mistificira raznim glasinama i na taj način se demoralisu ljudi.

Dakle, informacije o radioaktivnom zračenju treba da budu realne, tj. da se ne umanjuje opasnost od dejstva nuklearnog oružja i da se ta opasnost ne preuvečava i ne mistifikuje u odnosu na druga dejstva (toplotočno zračenje i eksplozivni udar), jer samo takve informacije o radioaktivnom zračenju mogu biti značajan faktor u psihološkoj pripremi za atomski rat.

Međutim, psihološka priprema samo na verbalnoj osnovi, bez konkretnih mera, u cilju fizičke zaštite stanovništva i vojske od razornih dejstava nuklearnog oružja, neće biti zadovoljavajuća. Naime, ako ljudi smatraju da nisu dovoljno fizički zaštićeni, kod njih će se razviti osećaj nesigurnosti koji će neizbežno slabiti psihološku pripremu. U tom smislu potrebno je voditi računa o skloništima i rovovima, jer su oni još uvek efikasno sredstvo i protiv nuklearnog oružja. Danas mnogi vojni i civilni autori daju konkretne predloge o tome kako da se grade zakloni i kopaju rovovi. (Da nije, možda, problem fizičke zaštite ljudstva od nuklearnog oružja jedan od razloga da je potpukovnik Mikše u jednoj svojoj studiji izrazio misao da će budući rat biti rovovski?) Zatim, konkretne mere i planovi za fizičku zaštitu od dejstva nuklearnog oružja (kao što su: evakuacija, dislokacija, medicinska pomoć, radiološko izviđanje i dekontaminacija) neosporno čine psihološku pripremu realnjom.

Pod psihološkom pripremom podrazumeva se i obuka stanovništva i pripadnika oružanih snaga na osnovu razrađenog programa protivatomske zaštite. Jer, nije dovoljno dati samo informacije o atomskom ratu i merama lične zaštite, već je potrebno aktivirati ljude putem obuke kako bi stekli izvesne veštine i navike koje će ih učiniti emocionalno otpornijim i praktički snalažljivijim u jednom eventualnom atomskom ratu. Tu se misli na kurseve protivatomske zaštite sa vežbama na terenu. Sem tehničke instrukcije na tim kursevima je preporučljivo da se aktivisti civilne zaštite upoznaju sa elementarnim psihološko-psihijatriskim metodima u postupku sa emocionalno poremećenim ljudima, pošto će oskudica u stručnim kliničkim psihologozima i psihijatrima u jednom eventualnom atomskom ratu biti mnogo veća nego što je danas u mirnodopskom periodu.

U programu civilne zaštite (SAD) govori se o »kolektivnoj obuci pod realnim okolnostima«. Za takvu obuku preporučuju se sledeća sredstva: realistički zvučni filmovi (po mogućnosti u boji) koji prikazuju stvarne scene iz atomskog rata, realističke fotografije o posledicama dejstva nuklearnog oružja, modeli razrušenih gradova, anatomske slike o dejstvu radioaktivnog zračenja na ljudski organizam, itd. U vezi s tim, potrebno je ukazati i na to da suviše realističko prikazivanje detalja o opasnostima u atomskom ratu može prouzrokovati kod ljudi i negativan učinak: strepnje, nesigurnost, apatiju i pesimistički stav u pogledu nji-

hove subbine u jednom atomskom ratu. Stoga treba realizam u obuci metodički podešavati, vodeći računa o ljudima koji se obučavaju, jer različiti ljudi, s obzirom na nivo obrazovanja, iskustvo, pol i doba, pokazuju različite reakcije u obuci. Sem toga, da bi se izbegle negativne posledice realističke obuke, potrebno je ljude postepeno upoznavati sa opasnostima atomskog rata. Kod svakog čoveka opasnost mora dolaziti postepeno, ne naglo, intenzivnim emocionalnim sadržajem, u centar njegove intimne pretstave o sopstvenoj budućnosti. Na taj način će se kod ljudi ne samo izbeći negativne posledice realističke obuke, već će se stvarati uslovi za emocionalno prilagođavanje u eventualnoj stvarnoj opasnosti u atomskom ratu.

U mirnodopskom periodu veoma je važna realistička obuka vojnih jedinica. General Hajtauer, šef Otseka za organizaciju i obuku američke vojske, kaže: »Danas se obuka mora više nego što jeste približiti nuklearnoj eksploziji«. Stoga se danas eksperimenti sa nuklearnim oružjem koriste, pored ispitivanja njihove fizičke razorne moći, i za obuku trupa. Od januara 1951, otkad je peskovito područje u Nevadi isključivo određeno za eksperimente sa nuklearnim oružjem, pa do maja 1955, na tom je području izvršeno preko 40 nuklearnih eksplozija od 1 KT do 100 KT. Očevidno je da je tu bilo taktičkog nuklearnog oružja, jer se eksplozije do 40 KT smatraju mogućim za upotrebu na bojištu. U tim su eksperimentima, u cilju obuke, učestvovali različiti vidovi i rodovi oružanih snaga. Naprimer, prema nekim podacima, u eksperimentima »Miss Cue«, koji je 5. maja 1955 izveden sa atomskom bombom od 40 KT, pored posmatrača, učestvovalo je 1.300 pešaka, 79 tenkova i 100 različitih aviona. Posle eksplozije počeli su se prema nultoj tački kretati tenkovi (7 mn) i pešadija (1 sat i 50 mn) sa udaljenosti od 2.600 metara. Amerikanci ističu da su se tenkovi i pešadija približili pre i posle eksplozije na manju udaljenost od nulte tačke nego što je to iko učinio posle Drugog svetskog rata.

Sem toga, danas se i u vojnim manevrima upotvrebljava nuklearno oružje. U Severnoj Karolini održan je 1954 dosad najveći manevar sa nuklearnim oružjem, u kome je učestvovalo oko 90.000 ljudi. Da bi obuka bila što realističija, danas se u taktičkim vežbama upotrebljavaju specijalne imitirajuće atomske bombe, koje proizvode jaku eksploziju i karakterističan oblak prašine u obliku pečurke. U vezi s tim potpukovnik Pjer Dipon ukazuje na to da u mirnodopskoj obuci, bez obzira koliko je ona realistička, ipak nedostaje strah — taj stvarni borbeni elemenat psihološkog karaktera. On to objašnjava time što se za vreme mira u obuci preduzima sve što je potrebno da ne bi došlo ni do kakvog nesrećnog slučaja. A kad ne postoji verovatnoća da će se takav slučaj desiti, nema ni onog straha koji je u ratu, u većoj ili manjoj meri, karakterističan za čoveka. Međutim, mada obuka u mirnodopskom periodu nije isto što i stvarnost u ratu, ona razvija izvesne veštine i navike, koje ospobljavaju vojnika da u eventualnom ratu uspešnije savlađuje normalne reakcije straha u slučajevima stvarne opasnosti.

Smisao obuke danas, kad su armije opremljene nuklearnim oružjem, ne sme se posmatrati samo sa fizičkog, tehničkog i manuelnog aspekta, već i sa psihološkog. To znači da treba voditi računa o tome da se vojnik psihološki pripremi i obuči ne samo kako će preživeti atomski napad nego i da posle atomskog napada bude psihički spremjan (a ne šokiran) da prihvati borbu i osujeti namere protivnika.

LITERATURA

- A. H. Leighton, *Human Relations in a Changing World*, New York, 1945
 Irving Janis, *Air War and Emotional Stress*, New York, 1951
 J. O. Hiršfelder, *Atomska bomba i lična zaštita*, Beograd 1954
 Džon Hersi, *Hirošima*, Beograd 1954
 J. T. Mac Curdy, *The Structure of Morale*, New York, 1943
 J. A. Meerloo, *Patterns of Panic*, New York, 1950
 Средства и способы защиты от атомного оружия, Москва, 1956
 Vannevar Bush, *Modern Arms and Free Men*, New York, 1949
 J. P. Cooney, *Psychological Factors in Atomic Warfare*, Canadian Army Journal, januar 1951
 W. E. Caplehorn, *The Effects of Atomic Weapons on Military Operations*, Military Review, januar 1956
 Hans Hinrichs, *Die Auswirkung taktischer Atomwaffen auf die Kamfführung und Gliederung von Heeresverbänden*, Wehrwissenschaftliche Rundschau, novembar 1955
 B. Filipović, *Mere protivatomske zaštite jedinica*, Vojno delo, br. 4—5, 1956
 F. O. Miksche, *Atomic Defense*, Military Review, jul 1955
 L. V. Hightower, *Training Today*, Armor, maj — jun 1955
 J. M. Planeix, *Les caprices de miss Cue*, La Revue Maritime, decembar 1955
 Pierre Dupont, *L'instruction: prélude au combat*, Revue Militaire d'Information, mart 1956

Kapetan korvete **ZVONIMIR OŠTRIĆ**

ORGANIZACIJA KOMANDOVANJA U ODBRANI OBALE

U Drugom svjetskom ratu uspješno je izведен veliki broj taktičkih, operativnih i strategijskih pomorskih desanata, tako da se danas — s obzirom na dalji razvoj tehničkih sredstava — potencirala potreba dobro organizovane odbrane u protivdesantnom smislu, naročito u obal-skim rejonima koji pružaju povoljne uslove za iskrcavanje, tim pre što se protivdesantna obrana u toku drugog svjetskog rata relativno slabo suprotstavljala desantnim snagama. To se može objasniti u prvom redu time što je napadač mogao da koncentriše nadmoćne snage i sredstva na izabranom pravcu napada dok branilac, nasuprot tome, nije bio u stanju da na svima djelovima obale suprotstavi respektivne snage i sredstva, a još manje da blagovremeno otkrije pravo mjesto neprijateljskog iskrcavanja.

Pošto u savremenoj odbrani obale učestvuju sva tri vida oružane sile, to se, pored ostalih poteškoća koje se pojavljuju pri njenoj organizaciji, nailazi i na problem komandovanja. Naime, ma koliko izgledalo jednostavno principijelno rješenje ovog pitanja, ono još uvijek pretstavlja problem koji se rješava na najrazličitije načine.

Razni pogledi na organizaciju komandovanja u odbrani obale

Ranije je postojala tendencija vidova oružanih snaga za što većom nezavisnošću u pogledu komandovanja sopstvenim snagama. Međutim, iskustvo Drugog svjetskog rata, nije išlo u prilog ovim tendencijama, jer su nova borbena sredstva, brzina izvođenja dejstava i potreba za što većom koncentracijom raspoloživih snaga oružane sile na pravom mjestu i u pravo vrijeme bitno uticali na komandovanje snagama u odbrani obale.

Primjena principa jedinstvenog komandovanja u odbrani obale uslovila je razna tumačenja, pošto odbrana obale počinje aktivnim dejstvima flotnih i avijacijskih snaga na neprijateljskoj obali ili na otvorenom moru, a obično se završava borbom na sopstvenom kopnu. O tome su dosada uglavnom postojale sljedeće tri koncepcije:

- 1) da protivdesantnom operacijom treba da komanduje starješina KoV,
- 2) da komandovanje u protivdesantnoj operaciji treba povjeriti

pomorskom komandantu zato što je desant pretežno mornarička operacija, i 3) da u protivdesantnoj operaciji čitavim snagama treba da komanduje pomorski, odnosno kopneni komandant, što zavisi od situacije, odnosno etape operacije.

Prvi od iznetih principa bio je primjenjen u Italiji za odbranu obale od sredine 1943. g. jer su mornaričke obalske komande bile neposredno potčinjene komandantu kopnenih snaga. Taj princip bio je primjenjen i u Njemačkoj. Njemačka organizacija odbrane obale ukratko bi se mogla prikazati ovako: »U slučaju velikih pomorskih i operativnih desanata, primorske tvrđave će biti takođe područje kopnene vojske. U takvim slučajevima odnosni komandant kopnenih snaga postaje glavni komandant.¹⁾ I u Italiji i u Njemačkoj diskutovalo se o ovom problemu ne samo u toku posljednjeg rata, nego i poslije njega, jer su obe ove zemlje imale prilike da u praksi isprobaju svoju organizaciju, ali, sudeći po njihovim izvorima, ni jedna od njih nije bila zadovoljna organizacijom komandovanja u odbrani obale. Prema sadašnjim koncepcijama nekih italijanskih pisaca ovo pitanje treba rješavati podjelom zadataka po vidovima oružanih snaga, smatrajući da bi na taj način snage koje učestvuju u odbrani obale bile bolje iskorisćene.²⁾

Sa sličnim problemima sukobljavala se i njemačka Vrhovna komanda još u toku Drugog svjetskog rata, naročito od ulaska SAD u rat, kad su Njemci počeli ozbiljnije da razmišljaju i da u praksi organizuju odbranu obale. Tada je nastao spor između mornaričkih starješina i starješina KoV u pogledu koncepcije odbrane obale. Uslijed koncentracije snaga i sredstava, na obalskom rubu našla su se borbena sredstva RM u područjima oko pomorskih baza, a kopnenih snaga u međuprostorima mornaričkih utvrđenja. U početku se najviše sporilo o razmještaju artiljerije za odbranu obalskog ruba. RM je zastupala mišljenje da bi obalsku artiljeriju, čija je osnovna namjera borba na moru, trebalo rasporediti na samom obalskom rubu. Nasuprot tome, starješine KoV smatrale su da protivdesantna odbrana počinje hvatanjem neprijateljskih snaga za obalski rub, i da zbog toga raspored artiljerije treba da bude na oko 5 km od obalskog ruba. Prema jednom njemačkom uputstvu, komandovanje cijelokupnom artiljerijom na obalskom rubu, za vrijeme dok se neprijatelj nalazi na moru, bilo je u nadležnosti pomorskog komandanta,³⁾ a nakon iskrcavanja u nadležnosti komandanta kopnenih snaga. A kada se u toku borbi dio savezničkih snaga našao na kopnu a dio na moru, organizacija komandovanja za takvu situaciju nije bila detaljno razrađena, tako da je i dolazilo do dezorganizovane upotrebe borbenih sredstava na obalskom rubu.

¹⁾ »Privremeno uputstvo za odbranu Sj. Mora«, 1940 g., tač. 4.

²⁾ B. Brivonesi, *Impostazione della politica militare nationale*. Rivista Maritima, V/49.

³⁾ U daljem tekstu komandanta pomorskih snaga i komandanta kopnenih snaga, radi kratkoće, nazivaćemo »pomorski« odnosno »kopneni« komandant.

Francuzi su najveći pobornici ideje prepuštanja komandovanja protivdesantnom odbranom pomorskom komandantu. Ta ideja praktično je primjenjena u organizaciji francuske odbrane obale još pred Drugi svjetski rat. U sastavu pomorskih zona nalazile su se plovne jedinice, jedinice mornaričkog vazduhoplovstva i pješadijske jedinice. Pomorske obalske komande, odnosno zone, spojene su u ratu u komande vojišta, na čelu sa komandantom — admiralom (npr. Sjeverno vojište, pod komandom admirala Kasteksa). Određivanje pomorskog komandanta za komandanta vojišta, koji je bio isključivo odgovoran za odbranu obale, zasnivalo se na koncepciji da je protivdesantna odbrana jedna neprekidna operacija koja počinje dejstvima na neprijateljskoj obali, a nastavlja se na otvorenom moru i sopstvenom kopnu, i da bi zbog toga bilo nepoželjno mjenjati komandante u najkritičnjem momentu operacije — u toku borbe za obalski rub ili na samom obalskom rubu. A da bi se obezbijedila pravilna upotreba kopnenih snaga, pomorskim komandanima su dodjeljivani kao pomoćnici generali KoV (admiralu Severu, koji je branio obalu na Lamanšu, bila je 1940 potčinjena jedna pješadijska divizija). Međutim, iako Francuzi nisu imali prilike da isprobaju ovakvu organizaciju u praksi, oni se ipak nisu zanosili iluzijom da će mornaričke komande biti u stanju da raspoloživim sredstvima i snagama osiguraju odbranu obale, ali danas vjeruju da bi mornaričke snage, koje bi obuhvatile i izvjesne pješadijske djelove, bile u stanju da zadrže neprijateljski desant na užem mostobranu do pristizanja jačih kopnenih snaga. Francuski admiral Lepotje smatra da odbrana obale pruža idealne mogućnosti za zajedničko dejstvo KoV, RM i RV, ali pod zajedničkim pomorskim komandantom.⁴⁾

Ideja o rukovođenju protivdesantnom odbranom od strane pomorskog i kopnenog komandanta zastupana je u SSSR-u i SAD-u, ali sa izvjesnim razlikama. Dok se u združenim operacijama oružanih snaga SAD-a komandovanje povjerava pomorskom ili koprenom komandantu, zavisno od situacije, dotle u SSSR-u pomorski komandant komanduje protivdesantnim snagama u cjelini do hvatanja desanta za obalski rub, da bi poslije toga komandu preuzeo kopneni komandant.

U pogledu primjene principa komandovanja prema prvoj varijanti mogu se stavljati prigovori na račun kopnenog ili pomorskog komandanta, s obzirom na to što i jedan i drugi dovoljno poznaju samo taktičku upotrebu jedinica svog vida. Mada je ovaj nedostatak kompenziran u praksi SAD-a formiranjem združenih štabova, još uvijek postoje prigovori na račun ovakve organizacije.

U varijanti koja je usvojena u SSSR-u takođe postoje razlozi za prigovor. Naime, ako do hvatanja desanta za obalski rub komandovanje nad cjelokupnim snagama ima pomorski komandant, a poslije toga komandant kopnenih snaga, onda je očigledno da komandovanje sa jednog na drugog komandanta prelazi u vrlo delikatnom momentu dejstva za bra-

⁴⁾ Réorganisation des secteurs maritimes — Cols bleus, 1/53.

nioca, i da jedan i drugi komandant kod ovakve organizacije mogu imati vrlo malo uticaja na rukovođenje svima dejstvima. Postavlja se, naprimjer, pitanje: u čemu bi pomorski komandant ispoljio uticaj na pješadijske snage u vrijeme dok ovaj zadržava komandu nad cijelokupnim snagama? Jasno je da se ovo komandovanje može ispoljiti u odnosu na jedinice RV, na artiljeriju koja brani obalski rub, ali pomorski komandant nema mogućnosti ni potrebe da ispoljava nikakvo rukovođenje pješadijskim snagama. Pomorski komandant će najviše učiniti za komandanta kopnenih snaga ako na moru uništi što više desantnih brodova sa trupom i tehnikom, ako ga obavještava o pravcu iskrcavanja desanta i ako ga nakon iskrcavanja desanta podržava mornaričkim snagama i sredstvima na obalskom rubu.

I pored velikih iskustava koja su stečena u Drugom svjetskom ratu u izvođenju združenih operacija KoV, RM i RV, i danas se teško mogu naći takvi principi komandovanja u odbrani obale koji bi bili prihvatljivi za većinu zemalja. Ranije izneti principi bazirani su na ideji — bez obzira koliko ju je praksa potvrdila — da se nađe rješenje koje bi u isto vrijeme zadovoljilo princip jedinstvenog komandovanja i obezbijedilo najuže sadejstvo jedinica sva tri vida oružanih snaga. Međutim, postoje i sasvim suprotna shvatanja. Dok japanski general Kawabe Ija smatra da nema nikakve potrebe za sadejstvo RM i KoV, jer sve operacije na kopnu spadaju u nadležnost kopnenog, a na moru mornaričkog komandanta,⁵⁾ dотле japanski pomorski komandanti, koji su se češće sretali sa Amerikancima na Pacifiku, nisu istog mišljenja. Načelnik admiralaštava u posljednjoj fazi rata, admirал Toyoda, koji ima veliko ratno iskustvo, smatra da mornaričke snage treba potčiniti komandantu pješadijskih snaga, a avijaciju — ratnoj mornarici. Ovakva kombinacija dolazi uslijed težnje da se sve snage u odbrani obale objedine pod jednim komandanatom, s jedne, i da se flotnim snagama⁶⁾ obezbijedi zaštita iz vazduha koja im je često nedostajala u toku rata, s druge strane.

Očigledno je da su japanski rukovodioci težili da nađu sretnije rješenje komandovanja protivdesantnom odbranom, koje su Japanci nejednoobrazno rješavali kroz čitav rat. Antagonizam i borba oko komandnih položaja u odbrani obale između RM i KoV štetno su se odražavali na uspjeh organizacije protivdesantne odbrane u cjelini. Time se jedino može tumačiti činjenica da su o. Iwo Jima branila dva komandanta — mornarički i kopneni, pošto su ga podijelili na dva sektora. Dvojno komandovanje snagama na jednom užem području, uz postojanje jake suprotnosti između starješina KoV i RM, neosporno je slabilo borbenu moć u odbrani otoka. Iz izloženog se vidi da ni jedna od zaraćenih strana nije u toku rata stvorila takav sistem komandovanja u odbrani obale koji se danas ne bi mogao podvrći kritici. A iz činjenice da postoji više

⁵⁾ Interrogation of Japanese officials, II dio, Washington, 1946 g.

⁶⁾ U daljem tekstu izraz »flotne snage« upotrebljavaće se za dio plovnih jedinica RM koje su određene za dejstvo na čitavom vojištu, a pod neposrednom komandom KRM.

oprečnih shvatanja o pitanju organizacije snaga i komandovanja u odbrani obale, proizlazi da to pitanje treba rješavati na osnovu konkretne situacije, raspoloživih snaga i sredstava i organizacijske strukture oružanih snaga.

U poslijeratnoj organizaciji odbrane obale u Švedskoj težište čitave odbrane leži na RM, na njenim snagama i sredstvima. Čitavo područje dejstva RM podijeljeno je na tri pojasa. U prvom pojasu, koji se proteže duž suprotne obale, treba da dejstvuju podmornice i torpedni čamci, u srednjem pojusu mine i patrolne snage treba da posluže kao prepreke desanta, a u trećem pojusu plovne jedinice, obalska artiljerija i mine (pretežno kontrolirane). Švedske kopnene snage (zbog svoje malobrojnosti) nisu predviđene za dejstvo na obalskom rubu, dok su jedinice RV stavljenе pod komandu komandanta RM, sa ciljem da sađeštвуju RM u protivdesantnoj odbrani.

Moje mišljenje o organizaciji komandovanja u odbrani obale

Kao polaznu tačku pri razmatranju ovog pitanja uzeću postavku da je za odbranu morskog područja do obalskog ruba odgovorna ratna mornarica, a za odbranu obale — kopnena vojska i da se radi izvođenja zajedničkih dejstava mornaričke komande mogu potičinjavati komandantu kopnenih snaga, a pješadijske jedinice pomorskom komandantu.

Rješenje ovog pitanja izgleda u osnovi jednostavno. Međutim, sa stanovišta njegove primjene u praksi postoji mogućnost stvaranja niza kombinacija. S teorijske tačke gledišta, ovakve kombinacije mogu biti uslovljene karakterom vidova odbrane obale, graničnom linijom koja označava prelaz komandovanja sa mornaričkog komandanta na komandanta kopnenih snaga, jačinom snaga koje učestvuju u odbrani obale, itd.

Pod odbranom obale podrazumijevaju se dejstva koja branilac izvodi na čitavom morskom području i sopstvenom kopnu sa ciljem da odbije sve vrste neprijateljskih napada na obalu. Zavisno od karaktera tih dejstava (artiljeriski napadi s mora, izviđanje obale iskrcavanjem izviđačkih grupa, desanti svih vrsta itd.), ona se mogu izvoditi samostalno snagama RM ili u sadejstvu sa snagama RV i KoV. Striktna primjena ranije iznijetog principa, u pogledu odgovornosti u odbrani obale, ne bi u svim slučajevima bila svršishodna. Dok odbranu obale od artiljerijskih napada s mora, diverzija ili sl. uspješno mogu vršiti snage RM ili u sadejstvu sa jedinicama RV, dotle uspješna odbrana obale od taktičkih, operativnih i strategijskih desanata zahtijeva usklađena dejstva sva tri vida oružanih snaga. Mada i u drugim vidovima odbrane obale mogu postojati zajednička dejstva snaga RM, RV i KoV, desanti su osnovni vid dejstava u kojima sadejstvo tih snaga dolazi najjače do izražaja.

S obzirom na snage i sredstva koja branilac može da koncentriše u obalskom pojusu (uži morski pojus uz obalu i obalski rub) postoje najveći izgledi da on u tom području može nanijeti napadaču najveće gu-

bitke. A pošto borba protiv neprijateljskog desanta u obalskom pojusu treba da pretstavlja skup usklađenih dejstava snaga RM, RV i KoV, to znači da braniočeve snage i sredstva dejstvuju u okviru jedne zajedničke operacije samostalno ili u sadejstvu. Karakter dejstava i snage koje učestvuju u pojedinim etapama operacije utiču na problem komandovanja, čije se jasnije sagledavanje može postići razmatranjem uloge RM i ostala dva vida oružanih snaga u odbrani obale.

Mornarice svih zemalja formirane su i organizovane na razne načine, prema ekonomskim mogućnostima zemlje i zadacima koji se pred njih postavljaju, ali, načelno, imaju flotne snage, pomorske zone sa raznim snagama i sredstvima, mornaričkodesantne pješadijske jedinice i mornaričku avijaciju. Iako su snage i sredstva RM raspoređeni duž čitave obale, ipak jedan dio tih snaga (flotne snage) dejstvuje na čitavom morskom području, a drugi dio je vezan za uže područje (zonu, sektor). Jezgro većine mornarica pretstavlja flotne snage koje, zavisno od toga kojim klasama i tipovima brodova raspolažu, mogu da izvršavaju raznovrsne zadatke. A prema veličini takvog jezgra i zadatku RM u sklopu ratnog naprezaanja jedne zemlje, ona može da rješava zadatke počev od manjih, taktičkih, pa do zadataka strategijskih razmjera. Francuski admiral Lemonje je ovako okarakterisao ulogu RM: »Po svojim mogućnostima, koje joj pružaju pokretljivost i moć sredstava, mornaricu, kao i avijaciju dalekog dejstva, treba smatrati strategijskim oružjem, pod uslovom da njena upotreba, kao i upotreba strategijske avijacije, bude vezana za dejstvo KoV u sklopu zajedničke strategije⁷⁾.

Jasno je da sve mornarice ne mogu imati takvu ulogu u sklopu oružanih snaga, ali većina ima jezgro, koje, zahvaljujući pokretljivosti, može da dejstvuje na čitavom operacijskom području RM. Takvu misao, koja još uvijek ima svoje taktičko-operativno opravdanje, iznio je admirал Mahan slijedećim riječima: »Budući da je obaveza RM da spriječi desant, njene snage, mada defanzivne po rezultatu, treba da budu ofanzivne po karakteru i da se ne ograničavaju na područje u blizini obale⁸⁾.

I u odbrani i u napadu RM aktivno dejstvuje svojim flotnim snagama na čitavom svom operacijskom području, ali, pošto ne može da obezbijedi toliko snaga koje bi joj garantovale prevlast na moru u svim područjima, ona koristi njihovu pokretljivost da bi je ostvarila bar u određeno vrijeme i na određenom mjestu. Postavlja se pitanje: da li tu manevarsku snagu, koja borbom na moru neprekidno, posredno ili neposredno rješava zadatak odbrane cijelokupne obale, treba vezati za jednu komandu koja bi bila formirana ili koja već postoji za odbranu jednog užeg dijela obale? Takvim rješenjem RM bi se lišila manevarskog jezgra, jer ono, braneći jedno područje, ne bi bilo u mogućnosti da dejstvuje u drugim djelovima operacijskog područja. Međutim, postoji mogućnost da flotne snage, u određenoj etapi ili u toku čitave operacije, isključivo dej-

⁷⁾ »Les marines d'aujourd'hui«, Cols bleus, 3/51.

⁸⁾ »On Naval Warfare« — str. 71.

stvaju u granicama ugroženog područja. Ovakvo rješenje moglo bi nastupiti samo u slučaju blagovremenog otkrivanja namjera neprijatelja u pogledu mesta i vremena iskrcavanja i u slučaju desanta (bez obzira na etapu operacije) zbog koga bi trebalo otstupiti od izvođenja drugih dejstava i žrtvovati sigurnost ostalih otsjeka obale na račun ugroženog. Ako bi se flotne snage vezale za ugroženo područje, one bi mogle aktivno da dejstvuju na otvorenom moru, samostalno ili u sadejstvu sa avijacijom, ili u užem obalskom pojasu zajedno sa snagama pomorske zone, KoV i RV. Prema tome, flotne snage bi se našle u različitim komandnim odnosima. U prvom slučaju, kada dejstva flotnih snaga tek posredno utiču na dejstva snaga koje brane obalski pojas, komandovanje flotnim snagama trebalo bi da ostane neposredno u rukama KRM. Ovakvim rješenjem bila bi zagarantovana najefikasnija upotreba flotnih snaga, a princip jedinstvenog komandovanja u protivdesantnoj odbrani ne bi bio narušen. Pa ipak, dejstva na otvorenom moru ne bi trebalo izolirano posmatrati od dejstava u obalskom pojusu, na koja prethodna utiču. Ovo pitanje se može, a i treba ga rješavati u saglasnosti sa komandom protivdesantne odbrane, ukoliko bi to karakter izvođenja desanta vremenski omogućavao.

U drugom slučaju, koji predviđa dejstvo flotnih snaga dijelom ili u cjelini u užem obalskom pojusu, pojavljuje se potreba izmjene iznetog principa komandovanja. Flotne snage u ovom slučaju svojim prisustvom pomažu mornaričke snage i sredstva u organizaciji pomorske zone. A da bi se njihovo dejstvo uskladilo sa dejstvima ostalih snaga, najlogičnije je da se flotne snage potčine komandantu pomorske zone, a preko ovoga komandantu operacije koji će komandovati svim snagama koje dejstvuju u obalskom pojusu.

Primjenom ovakvog rješenja u odbrani obale RM bi bila odgovorna samo za ona dejstva koja će flotne snage samostalno ili u sadejstvu sa RV rješavati na otvorenom moru. U momentu kada desantna iskrcna sredstva podilaze obali i kada dođu u domet artiljerije na kopnu, branilac vrši sasređena dejstva po desantu. Bez obzira što se ta dejstva izvode na moru, ona, po pravilu, ne bi trebalo da budu u nadležnosti mornaričkog komandanta. Bitno je da dejstvima u obalskom pojusu, u kome učestvuju snage sva tri vida, rukovodi jedno lice, odnosno komanda.

Pomorske zone za odbranu obale raspolažu znatnim snagama i sredstvima. Najvjerovalnije je da će se u protivdesantnoj odbrani ispoljiti uticaj njihovih sredstava osmatranja, plovnih jedinica, mina, obalske artiljerije i mornaričko-inžinjeriskih prepreka. Čitav se taj odbranbeni sistem planira i dijelom ili u cjelini obezbjeđuje još u periodu mira, tako da i obuka jedinica i starješina počiva na toj materijalnoj bazi. Zbog toga bi komanda pomorske zone trebalo, u načelu, da sačuva svoju homogenost, zadržavajući svoje jedinice pod svojom neposrednom komandom, bez obzira na etapu operacije i vrstu desanta.

U normalnim uslovima može se očekivati da će sredstva osmatranja pomorske zone, zajedno sa patrolnim snagama, blagovremeno ot-

kriti desant prilikom njegovog približavanja obali, tako da će komanda pomorske zone, zajedno sa ostalim snagama i sredstvima protivdesantne odbrane, biti u stanju da maksimalno angažuje raspoložive snage i sredstva, u prvom redu plovne jedinice i obalsku artiljeriju. Međutim, i danas se može očekivati, bez obzira na savremena sredstva izviđanja i osmatranja, da će se i budući desanti dobrim dijelom vršiti sa iznenadenjem, naročito u uskim morima, pošto uska mora omogućavaju da se desant prebací s jedne obale na drugu u toku jedne noći. Ovome treba dodati da uspješnom izvođenju desanta u savremenim uslovima ide u prilog i činjenica što razlike između »povoljnih« i »nepovoljnih« zemljишnih uslova u desantima postaju svakim danom sve manje, i što savremena sredstva dozvoljavaju iskrcavanje desantne pješadije s mora i iz vazduha. A to znači da se branioncu može iznenadno i istovremeno nametnuti borba i na moru i na kopnu. Ma šta se od toga desilo, dejstva snaga i sredstava u obalskom pojusu ispoljavaće međusoban uticaj, tako da ih treba objediniti u licu jednog zajedničkog komandanta.

Da bi se sagledale mogućnosti pomorske zone i ono što se može od nje očekivati, potrebno je još nešto reći o minsko-artiljerijskom položaju (MAP-u), tj. o unapred pripremljenom sistemu odbrane u kome RM sa minskim preprekama, obalskom artiljerijom, plovnim jedinicama i u sadejstvu sa jedinicama RV, može da nanese desantu najveće gubitke. Prirodno je da jedno ovakvo dejstvo traži dobru obučenost svih učestvujućih jedinica i organizaciju sadejstva između njih neposredno pred izvršenje zadatka. U slučaju ranijeg otkrivanja namjera neprijatelja, pretvodne pripreme neće biti teško izvršiti, ali u slučaju iznenadenja, podrazumijevajući tu i otkrivanje desanta na maršu, usklađivanje dejstva na MAP-u postaje složenije. No, ono se i u ovom slučaju može uspješno riješiti ako takvo dejstvo bude počivalo na sistematskoj i dugotrajnoj obuci u mirnodopskom periodu i ako princip komandovanja snagama i sredstvima ostane isti kao i u periodu obučavanja jedinica. U oba moguća slučaja od pomorske zone može se očekivati da će sa svojim i pridatim snagama i sredstvima zadržati neprijateljski desant, prisiliti ga na razvoj, stvoriti izvjesno vrijeme jedinicama KoV za eventualni manevari dati im tačne podatke o mjestu iskrcavanja desanta. U kojoj mjeri treba očekivati slabljenje udarne moći desantnih snaga i stvaranje vremena jedinicama KoV za manevar zavisiće od sredstava koje formiraju MAP, od jačine plovnih jedinica i avijacijskih snaga koje će na njemu dejstvovati.

S obzirom da su desantne snage po pravilu daleko jače od braniočevih snaga, teško je očekivati da će snage RM biti u stanju da spriječe desant, već ga jedino mogu oslabiti dok je na maršu, bilo samostalno ili u sadejstvu sa RV, a u obalskom pojusu sa RV i KoV.

U odbrani obale dejstvo snaga KoV protiv desanta počinje u mometu uspostavljanja vatrenе veze u obalskom pojusu između brodske artiljerije napadača i braniočeve artiljerije na kopnu. Sve ono što se de-

šava na moru izvan dometa njegovih vatrenih sredstava pretstavlja područje borbi flotnih snaga mornarica i avijacije jedne i druge strane.

U odbrani obale branilac se može susresti ne samo sa desantnim trupama koje iskrcavaju brodovi, nego i sa vazdušnim desantima (iz aviona ili helikoptera), tako da i komandovanje odbranom obale u takvom slučaju postaje složenije, tim pre što se na jednom relativno uskom području bore jedinice KoV, RV i RM.

Ratno vazduhoplovstvo koje, u odnosu na jedinice ostala dva vida, dejstvuje po najvećoj dubini, počev od neprijateljskog kopna i obale, preko mora do svoje sopstvene teritorije, ima zadatak da izvjesna dejstva uskladi i sa dejstvima plovnih jedinica i jedinica KoV koje učestvuju u protivdesantnoj odbrani.

U ranijem izlaganju razmotrena su dejstva snaga RM na otvorenom moru i došlo se do zaključka da ih treba usklađivati sa svima dejstvima koja se u sklopu cjelokupne operacije vrše protiv pomorskog desanta i da njima treba da rukovodi RM. Ona u obalskom pojasu nastavlja da dejstvuje protiv desantnih snaga, i to snagama pomorske zone, a eventualno i pridatim flotnim snagama u sadejstvu KoV i RV. Ako bi se striktno primijenio princip da RM odgovara za dejstva do obalског ruba, onda bi i prelaz odgovornosti za dejstva od mornaričkog komandanta na komandanta snaga KoV trebalo označiti linijom obalnog ruba. Međutim, striktna primjena ovakvog rješenja bila bi necjelisodna zato što se borba za obalski pojas zasniva na zajedničkom i usklađenom dejstvu snaga RM, RV i KoV, i što je poredak snaga u svakom desantu takav da se u toku borbe za desantnu osnovicu dio desantnih snaga nalazi na moru a dio na kopnu. Oba navedena razloga vode logičnom zaključku da bi princip jedinstvenog komandovanja bio narušen ako bi se odgovornost starješina RM i KoV ograničila elementima mora i kopna. Istina, težište borbe na moru u ovim etapama borbe protiv pomorskog desanta leži na snagama i sredstvima RM (plovne jedinice, OA, minskie i inžinjerijske prepreke), a na obali na snagama KoV. Snage RM i RV imaju zadatak da blagovremeno otkriju desantne snage. Zato prije nego što desantni brodovi stignu do minskih prepreka, ukoliko one postoje u zoni iskrcavanja, jedinice RV i RM vrše prethodna dejstva. U momentu ulaska desantnih plovnih sredstava u minskie prepreke ili u domet obalske artiljerije stupaju u dejstvo jedinice RM, RV i, eventualno, dio zemaljske artiljerije iz sastava KoV, dok se kopnene snage angažuju u momentu kada se neoštećena iskrcna sredstva napadača približe obali i počnu iskrcavanje pješadije. Za to vrijeme mornaričke i vazduhoplovne snage dejstvovaće na slijedeće desantne talase sa ciljem da unište desantno-iskrcna sredstva. S obzirom na veličinu zone iskrcavanja i uspjeh desantnih snaga u pojedinim rejonima, braniočeve kopnene snage mogu biti izložene jačem ili slabijem pritisku na pojedinim otsecima, tako da mornaričke snage imaju zadatak da im pomognu uništanjem desantnih sredstava na pravcu na kojem je neprijatelj postigao najveći uspjeh i dejstvom brodske i obalske artiljerije na desantne trupe i teh-

niku na tom pravcu. Sve to nameće potrebu da svim ovim dejstvima rukovodi jedan starješina, odnosno jedna komanda, samo je pitanje da li to treba da bude starješina KoV ili RM. Iako to, načelno, može biti starješina jednog ili drugog vida (u zavisnosti od situacije u svakom konkretnom slučaju), ipak izbor odgovarajućeg starještine u praksi nije jednostavan, jer ne postoje neke norme prema kojima bi se dijelila takva odgovornost. Zato sam mišljenja da bi vrsta desanta ili mjesto na kojem se on izvodi bili najuticajnije mjerilo za određivanje starještine koji će rukovoditi, odbranom obale u obalskom pojusu. Naime, u slučajevima organizovanja odbrane od diverzionih desanata, bez obzira na mesta iskrcavanja, i taktičkih desanata na otoke, komandovanje odbranom obale trebalo bi povjeravati mornaričkom komandantu, kako zbog sastava snaga tako i zbog karaktera dejstva u tim desantima, a odbranu od taktičkih, operativnih i strategijskih desanata na obalu — starješini KoV, koji, načelno, ne bi odgovarao za neposredno rukovođenje trupnim jedinicama. Zato bi bilo najbolje kada bi se sva dejstva izvodila pod rukovodstvom komande operacije, kojoj bi bile potčinjene i komanda pomorske zone, i komanda jedinica RV i komanda KoV, jer bi u tom slučaju otpala potreba da se plovne jedinice potčinjavaju starješinama KoV. S obzirom na prostranstvo područja pomorske zone bilo bi najidealnije kada bi se kompetencije komande operacije, u pogledu komandovanja, protezale na čitavo područje pomorske zone. A da bi obezbjedila pravilno komandovanje, komanda operacije trebalo bi da ima u svom sastavu i manji mornarički organ. Pravilno sprovođenje onih odluka komande operacije koje se odnose na mornaričke komande i jedinice obezbjedio bi onaj kadar koji dobar dio raspoloživog vremena još u mirnodopskom periodu posvjećuje problemima vezanim za odbranu obale od pomorskog desanta.

Iako naša iskustva u pogledu komandovanja u toku NOR-a na moru nisu bogata, ipak odbrana obale od pomorskog desanta na otocima Visu i Istu, kako u smislu planirane taktičke upotrebe snaga i sredstava, tako i u smislu organizacije komandovanja, može da posluži kao dragocjen primjer rješavanja sličnih problema.

Organizacija odbrane o. Visa od napada s mora bila je uglavnom završena početkom 1944. Operativnom štabu za odbranu otoka, koji je bio odgovoran za odbranu o. Visa, stajale su na raspoređenju: četiri brigade, obalska i zemaljska artiljerija, plovne jedinice, zaprečna sredstva i osmatračke stanice. Sve ove snage bile su podijeljene na četiri linije: prvu liniju je svake noći na moru posedalo 24 patrolna čamca, raspoređena oko čitavog otoka, a ostale linije — snage i sredstva 26 divizije. Podršku čamaca u patroli vršili su naoružani brodovi sa bazom u lukama Visa i Komiže.

U organizaciji sadejstva između jedinica naše mornarice i snaga na kopnu u ovom slučaju ne mogu se pronaći svi elementi koji karakterišu savremenu odbranu obale od pomorskog desanta. Takva situacija bila je uslovljena nemanjem odgovarajućih sredstava ili nezadovoljava-

jućim kvalitetom onih sredstava kojima je raspolagao Operativni štab. Najveća praznina osjećala se u sadejstvu plovnih jedinica sa obalskom artiljerijom. Međutim, i pored tih nedostataka (uglavnom tehničkog karaktera) odbrana o. Visa počivala je na pravilnom rješenju upotrebe snaga i sredstava, i organizaciji komandovanja. Raspoložive snage i sredstva i na moru i na kopnu bili su raspoređeni na najsvršishodniji način, a njihovi zadaci i organizacija komandovanja su u potpunosti odgovarali savremenim pogledima na odbranu obale. Naime, do aprila 1944 za odbranu od neprijateljskog desanta bio je odgovoran Operativni štab za odbranu otoka (članovi Štaba mornarice i 26 divizije). Ovaj združeni štab bio je kasnije zamjenjen Štabom 26 divizije koji je u potpunosti odgovarao za odbranu otoka, uz obavezu da o pitanjima koja zadiru u mornaričku problematiku sadejstvuje sa Štabom mornarice.

Za razliku od rješenja koje je u pogledu komandovanja bilo primijenjeno na o. Visu, komandovanje odbranom obale na o. Istu bilo je potpuno u nadležnosti mornaričke komande — Komande II pomorskog obalskog sektora, kojoj su za odbranu otoka stajale na raspoloženju plovne jedinice, artiljerija, mornarička pješadija i razna druga odbrambena sredstva.

Na ova dva otoka, koja su u toku NOR-a bila najbolje organizovana za odbranu od napada s mora, bio je primijenjen princip jedinstvenog komandovanja, s tim što je u jednom slučaju za odbranu obale odgovarao starješina KoV, a u drugom starješina RM. Iako su se u poslijeratnom periodu formirali određeni pogledi na odbranu obale od napada s mora na osnovu iskustava iz Drugog svjetskog rata, ipak se rješenja koja su bila primijenjena u odbrani otoka Visa i Ista poklapaju i sa savremenim pogledima. Prema svemu tome, može se donijeti osnovni zaključak da komandovanje svim snagama i sredstvima u protivdesantnoj obradi obale, načelno pripada starješini kopnene vojske.

Генерал-мајор РАЈКО ТАНАСКОВИЋ

САДЕЈСТВО У АРМИСКОЈ НАПАДНОЈ ОПЕРАЦИЈИ

Организација оперативног садејства у савременој нападној операцији армије, с обзиром на њен велики замах, обимност послова у припремном периоду, разноврсност борбене технике, итд. претставља сложен и напоран рад за команданта и штаб, тако да му се мора прилагазити плански и методично.

Познато је да се у савременим условима нападна операција армије дели на више етапа,¹⁾ што зависи од низа фактора, у првом реду од задатка и борбене способности и спремности армије и јачине непријатеља. Пошто оперативно садејство у основи изискује знатан напор свих елемената борбеног поретка армије, у зависности од етапа операције, осврнућемо се укратко на садржину поједињих етапа. Према пракси из Другог светског рата, нападне операције армије су се најчешће изводиле у три етапе, па ћемо зато у даљем излагању разматрати овај случај као најтипичнији.

Припремна етапа армиске нападне операције, као што је познато, обухвата: плански рад команде армије на припреми и доношењу одлуке (прикупљање података о непријатељу и земљишту, подношење предлога и доношење одлуке, планирање операције, контрола и помоћ и др.), као и извршење практичних радњи које произилазе из рада на припреми конкретне операције, а које јединице треба да изврше до почетка напада (извиђање, концентрација снага, организација командовања, претходна борбена дејствова (ако су планирана), уређење полазних положаја за напад, материјално-техничка припрема трупа, увежбавање и морално-политичка припрема јединице). У овој етапи оперативно садејство би требало организовати према конкретним задацима поједињих елемената борбеног поретка армије, условима борбене ситуације у којима се планира операција

¹⁾ Под етапом операције подразумевам борбену делатност армије у циљу извршења одређеног задатка, која се обавља у ограниченој временском периоду применом одговарајућег узастопног маневра и са одговарајућим груписањем снага и средстава армије. Према томе, етапу операције одређују углавном четири основна елемента: наредни задатак, одговарајући маневар, потребно груписање снага и средстава (нов борбени поредак) и замах тог дела операције (дубина, ширина, темпо и време трајања). Подела операције на етапе нужна је зато што се циљ операције не може постићи једним ударом већ се мора решавати један задатак за другим и непријатељ туђи по деловима.

и зависно од тога који се елементи борбеног поретка армије морају ангажовати док траје припремна етапа операције.

Армија може да планира нападну операцију у условима непосредног борбеног додира са непријатељем или ван борбеног додира. Пошто је организација садејства у првом случају тежа и компликовањија, то ћемо се у овом чланку на њој и задржати.

Ако постоји непосредан додир са непријатељем, командант армије мора да решава упоредо два основна проблема припреме операције: да организује садејство елемената борбеног поретка који су већ у борби са онима који ће се ангажовати кад отпочне напад и да усклађује рад јединица према пројектованом општем плану преласка у напад свих снага армије. Успешно прегруписавање армиских снага и смена поједињих јединица у оваквим условима претстављају основни проблем о коме би требало водити рачуна при организацији садејства. А да би се корпуси (дивизије) — који су највећим делом снага већ ангажовани у одбранбеним дејствима — поставили на полазне положаје према одређеним правцима будућег напада, мора се мењати постојећи систем садејства и стварати нови. При томе се, у циљу груписања снага на правцу главног и помоћног удара, обично скидају снаге са поједињих делова фронта и на њима остављају слабије снаге које се морају развићи на ширем фронту. Зато за јединице које се скидају са фронта треба тачно предвидети дан и час смене и редослед њеног извршења и одредити које ће јединице примити одговорност за делове напуштеног положаја, да би на време и у пуној борбеној готовости могле да изврше њихово поседање. Овде је нарочито важно да се детаљно прецизирају правци кретања јединица које одлазе и оних које долазе (како не би дошло до застоја у покрету), да се благовремено обезбеде потребне снаге и ватрена средства која ће штитити смену јединица (ангажовање ААГ у целини или делимично, ПОЗ-ова и ПТР) и да се што боље организује садејство између пешадије и артиљерије, нарочито у случају кад командант армије намерава да предузме извесна дејства са ограниченим циљем како би непријатеља довео у заблуду у погледу намераваног дејства. Тада би артиљерија (и то већи део ААГ) имала задатак да својом масовном ватром осујети сваки евентуални покушај непријатеља да поремети извршење смене и прегруписавања; ПОЗ-ове и ПТР армије требало би још пре почетка смене и прегруписавања јединица поставити на осетљиве правце, док би армиска инжињерија, поред делимичног учешћа у извођењу оперативног маскирања (не запостављајући задатке које јој намећу одбранбена дејства), имала задатак да врши припреме за напад и да обезбеди што бржу прегрупацију и смену јединица армије.

Прорачун времена за привлачење нових јединица из реона концентрације на полазне положаје за напад требало би тако подесити да се те јединице што краће задржавају у реонима концентрације и на полазним положајима, а да се ипак солидно припреме за

напад. Зато би било корисно да командант армије, чим је створио основну замисао операције, оријентише све непосредно потчињене команданте о будућем задатку, да их у току покрета јединица упозна са детаљима плана операције, да тачно прецизира чиме ће и када бити ојачани, и да им постави задатке уколико би дошло до изненадне промене ситуације на фронту у току смене и прегруписавања трупа. При томе не би требало изгубити из вида да ће непријатељ настојати да на сваки начин искористи тај критични период, са циљем да дејством авијације по рејонима концентрације и колонама које су у покрету према линији фронта поремети припреме армије за напад. Зато би требало у првом реду организовати садејство, између трупа које су у покрету и средстава противавионске одбране.

Да би сопствена ловачка авијација и противавионска средства успешно извршили обезбеђење трупа за време њиховог покрета и оперативног развоја, требало би ваздухопловног команданта и команданта армиске противавионске групе (АПААГ) на време обавестити о времену, правцима и начину кретања (маршевање и превожење жељезницом, аутомобилима, итд.) сопствених трупа из рејона концентрације ка линији фронта и указати им на осетљиве објекте на правцу покрета трупа (мостови, теснаци и сл.) које треба обезбедити од дејства непријатељске авијације, као и на поједине осетљиве колоне за чије обезбеђење на маршу треба предвидети посебна пав средства.

Армиска инжињерија у овом периоду имала би задатак да изврши оперативно маскирање трупа на концентрациским просторијама и за време оперативног развоја, и да одвоји потребне снаге и средства за оправку мостова, путева и других објеката ако би их непријатељ порушио.

У првој, може се рећи најважнијој, етапи армиске нападне операције обично се извршава ближи задатак, тј. разбијање тактичког или првог ешелона непријатељске одбране, односно пробој првог и другог појаса, и стварају се услови за решење следећег оперативног задатка армије, тј. за претварање тактичког успеха у оперативни (увођењем у борбеног ешелона и покретне групе). У том циљу армија спречава спајање браничевих ближих оперативних резерви са његовим тактичким јединицама које изводе одбранбена дејствова на првом, односно другом одбранбеном појасу, углавном помоћу авијације, брзих и оклопних јединица, ваздушнодесантних трупа, убачених и партизанских јединица (уколико постоје).

Због одлучујућег значаја ове етапе за успех нападне операције у целини, било би нужно не само да се најдетаљније планира садејство између првог и другог борбеног ешелона, између оба ова ешелона и ПГ, армиске артиљеријске групе, ПТР, ПОЗ-ова и суседа, него и да се свим елементима борбеног поретка поставе конкретни задаци.

За први борбени ешелон армије, при организацији садејства између њега и другог борбеног ешелона, требало би предвидети: време и начин заузимања полазних положаја за напад; облике напада и начин пробоја тактичке дубине непријатељске одбране, као и начин заузимања важних објеката; начин обезбеђења заузетих линија и положаја, уколико ови треба да послуже као ослонац за одбијање евентуалних јачих противнапада и противудара непријатеља или као полазни положај за увођење у борју другог борбеног ешелона (ако се оно предвиђа у овој етапи или ако то ситуација буде наметнута); снаге за обезбеђење бокова који нису директно наслоњени на борбени поредак суседне армије, као и начин обезбеђења; којим ће се средствима, на који начин и на коме правцу подржати увођење у борју другог борбеног ешелона, и које ће јединице тактички садејствовати са другим борбеним ешелоном приликом његовог увођења у борју.

За други борбени ешелон требало би предвидети: правац и начин покрета (да би се могао благовремено увести у борбу); облике дејства (зависно од тога да ли се његова употреба предвиђа за развијање успеха у једном одређеном правцу или за одбијање противудара непријатеља, и слично); начин обезбеђења крила и бокова за време продора у дубину непријатељске одбране од момента кад се буде одвојио од јединица првог ешелона; линију са које ће се увести у борбу и са којим јединицама првог борбеног ешелона треба да оствари тактичко садејство, ако ситуација буде захтевала да се други ешелон уводи у борју у циљу одбијања противудара непријатеља пре него што први борбени ешелон буде успео да пробије тактичку дубину непријатељске одбране.

При организацији садејства између првог борбеног ешелона и ПГ требало би одредити: правац, линију и начин увођења покретне групе (уколико се предвиђа њено увођење у овој етапи), као и начин, средства и време за које ће први борбени ешелон обезбедити њено увођење у борбу; на којим положајима треба да буду крила и бокови оних јединица првог борбеног ешелона на чијим се спојевима предвиђа увођење у борју ПГ-а; начин њиховог садејства у току даљег извођења операције, полазећи од принципа да ПГ мора имати пуну слободу маневра да би се могла што успешније ангажовати у одбијању противудара непријатељске пешадије, с тим што би у том случају јединице првог борбеног ешелона са њима средствима морале да приме на себе одбијање противудара непријатељских тенкова.

Садејство другог борбеног ешелона и ПГ требало би детаљно планирати само кад се предвиђа њихово једновремено увођење у борбу (што ће у савременим условима бити врло чест случај, јер се њихов основни задатак у нападној операцији састоји: у развијању успеха првог борбеног ешелона у дубини непријатељске одбране, односно у одржавању и повишењу темпа нападне операције и проширењу њеног замаха, као и у оперативном окружењу или одбијању противудара ближих и јаких непријатељских оперативних резерви). На-

равно, они могу добити и задатак да доворше пробој тактичке дубине одбране ако то није успео да изврши први борбени ешелон.

У том случају, у другом борбеном ешелону требало би прецизирати: линију и време увођења и правце дејства, као и отсек на коме ће ПГ проћи кроз борбени поредак јединица другог ешелона и које комуникације и за које време треба обезбедити за њено дејство ако се она уводи позади другог борбеног ешелона у циљу доворшења пробоја тактичке дубине непријатељске одбране (јер би, у противном, могло доћи до нагомилавања јединица као веома рентабилног циља за непријатељску авијацију). При томе би требало тачно прорачунати време које је потребно тенковима да би савладали одређени простор, као и на најцелисходнији начин ускладити напрезање ова два веома важна елемента борбеног поретка армије. Ако би се прво уводила у пробој ПГ, а за њом други борбени ешелон, тада би требало предвидети: које ће снаге и средства другог борбеног ешелона и за које време обезбедити њено увођење у борбу, водећи рачуна да други борбени ешелон, који се креће одмах иза ње, не остане без подршке своје артиљерије. Нормално би било да ватренца средства другог ешелона, у првом реду артиљерија, потпомажу увођење ПГ само за време артприпреме и подршке јуриша — у границама свог ефикасног домета, не вршећи никакве покрете за ПГ. Даље би у другом борбеном ешелону и ПГ требало тачно прецизирати (по времену и простору) циљеве и објекте дејства за доворшење пробоја тактичке дубине непријатељске одбране и облике маневра који ће се применити. Ако се за доворшење пробоја тактичке дубине одбране уводи само други борбени ешелон, а ПГ се предвиђа за дејство у оперативној дубини, онда би другом борбеном ешелону требало одредити линију коју мора обезбедити за развој ПГ, као и правац њеног дејства, наравно, уколико би се она уводила у зони дејства другог борбеног ешелона.

Питања која се односе на садејство ААГ са осталим елементима борбеног поретка армије произилазе из задатака које она извршава у првој етапи армиске нападне операције. Поред прецизирања времена и начина изласка на ВП, трајања артприпреме и њене структуре и сл., требало би утврдити обавезе ААГ према осталим елементима борбеног поретка у току читаве ове етапе и правилно решити питање њеног премештања у складу са темпом наступања осталих елемената борбеног поретка како би се могла ангажовати у право време и на правом месту. Исто тако, јединице првог и другог ешелона и ПГ требало би тачно да знају своје обавезе у погледу обезбеђења брзог покрета и развијања ААГ на правцима њеног премештања, јер би се могло догодити да у најкритичнијем моменту (одбијање противудара непријатељских резерви и сл.) остану без њене подршке.

Армиској ПТР требало би одредити: правце дејства, линије развоја и начин изласка на њих у циљу одбијања противнапада (противудара) јаких тенковских снага браниоца, уколико би дошло до њиховог ангажовања у тактичкој дубини одбране (што ће у савре-

меним условима бити све чешћи случај). Пешадиске јединице првог и другог борбеног ешелона примиле би одговарајуће обавезе у погледу обезбеђења ПТР на одређеним линијама од евентуалних изненадних пророда непријатељске пешадије који би могли да је изолују. Да би се ПТР могла на време ангажовати на појединим тенкоопасним правцима, који су од посебне важности за операцију у целини, требало би предвидети начин и наредне рејоне или линије на које ће се оне пребацити.

За армиски ПОЗ требало би одредити: правце дејства, линије запречавања, време и начин покрета за борбеним поретком армије и готовост. ПОЗ-ови ће најчешће, нарочито кад армија дејствује на равничастом и маневарском земљишту, затварати засебне тенкоопасне правце и примати на себе главни терет борбе са непријатељским тенковима на том правцу. Али, ако ПОЗ дејствује заједно са ПТР, биће потребно да се тачно прецизира његов рад у односу на ПТР, нарочито да се тачно одреди ко ће се од њих први ангажовати у борби. Ако постоји потреба да се једновремено уводи у борбу и ПОЗ и ПТР, онда би за сваког од њих требало прецизирати којим ће се путевима кретати и који ће део тенкоопасног правца запречавати како би се без незгода могао дочекати и одбити удар непријатељских тенкова.

Основе за садејство са суседима, уколико армија дејствује у саставу фронта или групе армија, поставља претпостављени командант тако да команданту армије остаје само да ово садејство практично организује и да конкретизује своје обавезе у погледу оперативног садејства са суседима. При томе би пре организације садејства, по моме мишљењу, у првом реду требало предвидети: главне објекте или линије од оперативног значаја, за чије је заузимање потребно ускладити (по времену и простору) њихово дејство и одредити које ће јединице из борбеног поретка армије примити на себе ту обавезу у односу на суседе, а затим линије са којих се предвиђа развијање пробоја главних снага суседне армије и њихово ширење у циљу обухвата расечених непријатељских снага, као и линију са које ће бити уведена ПГ фронта (или групе армија) и правце њеног дејства.

Ако две суседне армије изводе концентрична дејства у циљу окружења већих групација непријатеља, онда организација њиховог оперативног садејства претставља врло сложен проблем: у почетку нападних дејстава организовало би се садејство на спојевима, које не би излазило из тактичких оквира, а затим би, према степену развоја нападних дејстава (обично после овлађивања тактичком дубином непријатељске одбране) долазило у први план оперативно садејство да би се обезбедило потребно скретање главних снага једне од тих армија у циљу сусрета са главним снагама суседне армије. Да би ово садејство дало позитивне резултате још у првој етапи операције, требало би предвидети: на којим ће правцима и према којим објектима дејствовати ПГ садејствујућих армија; која ће армија и на којим местима морати да пресече поједине путеве у циљу отсецања непри-

јатељских снага; која ће армија, на којим правцима и којим снагама одбијати противударе непријатељских оклопних снага и оперативних резерви; шта треба учинити у погледу оперативног садејства у завршним дејствима у циљу уништења окруженог непријатеља, и сл.

У другој етапи армиске нападне операције (уколико се планира у две етапе) обично се решава други узастопни, односно следећи задатак армије, који се већином поклапа са ближим задатком групе армија (фронта) ако се армија налази у њеном саставу.

У циљу извршења основног задатка ове етапе (разбијање ближих оперативних резерви, односно другог борбеног ешелона непријатеља), јединице армије треба да спрече сједињавање непријатељских ближих оперативних резерви са његовим тактичким ешелонима и да онемогуће непријатељу поновно успостављање нарушеног система одбране. Изгледа да се то може најбоље постићи маневром који би довео до окружења и уништења непријатељских резерви док још нису успеле да се споје са снагама својих тактичких ешелона, односно док се још налазе у покрету и развијању. За то је најпогоднија ПГ, јер она својим брзим продором може најпре да блокира и отсече непријатељску групацију која се повлачи, а затим да одбија противударе непријатељских резерви и да у садејству са другим и првим борбеним ешелоном армије учествује у уништавању окруженог непријатеља и развијању успеха у оперативну дубину. За спречавање приближавања дубљих оперативних резерви и њиховог спајања са тактичким ешелонима браниоца обично се ангажују авијација, брзе јединице, ваздушнодесантне трупе и партизанске јединице (уколико постоје).

Пошто армија за извршење задатка у овој етапи операције најчешће врши прегруписавање снага и ствара нови борбени поредак, примењује нов узастопни маневар, а понекад мења и правац главног удара, и, с обзиром да је прилично тешко унапред тачно предвидети ток развоја догађаја у другој етапи операције, јер он умногоме зависи од поступака непријатеља, његових намера и концепције за извођење одбране, то се и оперативно садејство у овој етапи не може планирати детаљно већ само у најгрубљим оквирима, с тим да се оно у току борбених дејстава допуњава и разрађује у духу развоја ситуације. Али, како основни задатак у овој етапи операције извршавају ПГ и други борбени ешелони, то у првом реду треба организовати њихово међусобно садејство и са осталим елементима борбеног поретка и родовима војске.

Садејство између поједињих елемената борбеног поретка у овој етапи заснива се на одлуци команданта армије, у којој би требало предвидети: циљ дејства, време (темпо) операције, линије које треба достићи, односно објекте којима треба овладати, и редослед основних задатака свих елемената борбеног поретка, да би се на основу тога при организацији садејства прецизирале њихове обавезе и поступци.

За ПГ и други борбени ешелон требало би одредити: време увођења (само оријентирно и по данима); правце дејства; начин покрета ПГ (даљу или ноћу и у колико колона) из очекујућег до полазног рејона; линије развоја и увођења у борбу (на сваком од могућих праваца употребе); путеве за покрет ПГ и другог борбеног ешелона до линије увођења (kad морају бити ослобођени и које ће их инжињериске јединице одржавати); које ће снаге других родова подржати њихово увођење и време трајања те подршке, као и снаге које ће пратити њихово дејство за време продирања у дубину непријатељске одбране (до које дубине и којим интензитетом); најцелисходнији облик маневра (обухват, обилазак, паралелно гоњење и сл.) и објекте (или линије) који претстављају крајњи циљ дејства и на којима се јединице имају утврдити и начин њихове одбране; рејоне у којима се предвиђа евентуално спуштање ваздушних десаната (јачина десанта и време спуштања); правце и рејоне у којима ће, евентуално, дејствујати партизанске снаге (ако постоје) у дубини непријатељске одбране и какве ће задатке оне извршавати (самостално или у садејству са ваздушним десантима). Посебно би требало прецизирати начин садејства са снагама суседне армије, уколико се предвиђа садејство ПГ и другог борбеног ешелона са њима у циљу оперативног окружења крупних непријатељских јединица, као и друга питања која искрсну у конкретној ситуацији.

За артиљерију би у првом реду требало прецизирати: које ће артиљеријске јединице и коликим снагама обезбеђивати увођење ПГ и другог борбеног ешелона (најчешће цела ААГ или њен већи део, а може и КАГ оног корпуса, односно ДАГ оне дивизије, на чијем се правцу дејства уводе ПГ и други борбени ешелон); које непријатељске положаје на отсеку увођења ПГ и другог борбеног ешелона треба неутралисати (обраћајући нарочиту пажњу на положаје на боковима) и начин њиховог праћења артиљериском ватром (коришћењем оруђа до крајњег дometа и придавањем артиљерије која ће их пратити).

За противавионско обезбеђење покретне групе и другог борбеног ешелона треба користити не само пав средства којима су ојачани него и она пав средства кроз чију зону дејства буду пролазили. Ово нарочито важи за ПГ чије је обезбеђење сопственим пав средствима, с обзиром на брзину њеног дејства, прилично отежано.

Јуришна авијација обично би имала задатак да неутралише заостале чворове непријатељске одбране на отсеку увођења у пробој ПГ и другог ешелона и да димним завесама штити њихове бокове од непријатељског осматрања и дејства (уколико би то било потребно), док би заједно са бомбардерском авијацијом неутралисала артиљеријска оруђа, минобаџаче и тенкове на овом отсеку (уколико те задатке не може да прими на себе артиљерија). Поред тога, требало би регулисати: начин употребе ловачке авијације за обезбеђење ПГ и другог борбеног ешелона од дејства непријатељске авијације; одредити снаге за тучење непријатељских резерви које подилазе из ду-

бине или снага које се повлаче испред ПГ, као и за спречавање непријатељског маневра и снабдевања (прецизирајући у које време и на којим комуникацијама); поставити задатке извиђања (објекте, правце и др.) за рачун ПГ и другог борбеног ешелона, као и задатке за дејство на важне циљеве на правцу дејства ПГ.

За инжињерију би требало прецизирати мере за обезбеђење сигурног увођења ПГ и другог борбеног ешелона и њиховог брзог наступања, као и помоћ при утврђивању појединих тачака, обезбеђењу крила и бокова, утврђивању заузетих линија и брзом савлађивању водених препрека (уколико постоје). Такође би требало одредити инжињериске снаге које ће оправљати поједине комуникације, вршити разминирање за потребе ПГ и обезбеђивати линију (односно просторију) са које се уводи ПГ (ради спречавања евентуалних непријатељских пт дејстава), као и јединице за ојачање ПГ за време њеног дејства у дубини непријатељске одбране и за евентуално савлађивање водених препрека.

Намена ваздушнодесантних јединица (којих савремена армија за време извођења нападне операције вероватно може имати у јачини од пука до дивизије, а некада и више, и које су по својој организацијској структури, формацији и наоружању оспособљене и за самостална дејства свакако би, била да у садејству са авијацијом, ПГ, партизанским јединицама и другим елементима борбеног поретка дејствују у дубокој позадини непријатеља. А да би оне могле испољити позитиван утицај на развој операције, при организацији садејства требало би прецизирати: време њиховог поласка на циљ, начин покрета и спуштање (падобранима или ваздушним транспортом, зависно од расположивих средстава и других услова); циљ дејства (поседање и чврсто држање одређених објеката у дубини непријатељске одбране или у предузимању маневра покретом према одређеним објектима); правце и путеве којима ће наступати ПГ армије или друге снаге у сусрет баченим десантима; начин дејства на непријатељске комуникације и позадину уопште, и која средства за то употребити; време до кога морају издржати у борби и поступак ако из било којих разлога не пристигну ПГ, брзе јединице или друге снаге армије на одређени циљ; да ли ће се и где ангажовати партизанске јединице за обезбеђење њиховог спуштања и каква ће бити подела задатака између њих и ваздушнодесантних јединица у погледу вршења диверзија и саботажа у дубини непријатељске одбране; начин збрињавања и евакуације рањеника (у већ постојеће базе партизанских јединица или ваздушним транспортом у своју позадину), и др.

За партизанске јединице (уколико постоје) требало би регулисати: каква ће дејства вршити, у које време, на који начин и на које објекте да би обезбедиле уредно спуштање и развијање ваздушнодесантних јединица или ометале покрет непријатељских резерви према фронту и спречавале уредно повлачење његових колона које гоне ПГ и други борбени ешелон; правце на којима ће оне очекивати

дејство ПГ и других снага армије; коме ће се и за које време потчи-
нити и шта ће радити кад јединице армије овладају просторијом на
којој оне дејствују.

У трећој етапи (а евентуално и следећим) армиске нападне
операције обично се врши развијање дубљих браничевих оперативних
(евентуално стратегских) резерви и коначна ликвидација остатака
главних снага непријатељске одбране. Пошто борбена дејства трупа
у овој етапи имају врло покретан карактер (врши се прегрупација
снага, ствара се нов борбени поредак и предузимају одговарајуће
форме маневра), то се и организација оперативног садејства може пла-
нирати само оријентирно (тј. на истим принципима како је то изнето
за другу етапу). Овде треба нагласити да се оперативно садејство баш
у овој етапи операције (која представља њен завршни чин) претвара у
тактичко садејство свих елемената борбеног поретка армије. То про-
изилази из природе задатака које армија тада извршава, јер се они
састоје у тактичком стезању, расецању и почесном уништењу окру-
жених непријатељских јединица и делова.

Нуклеарно оружје ће свакако испољити одговарајући утицај
и на тактичко-оперативне поступке трупа, па самим тим и на прин-
ципе за организацију садејства код јединица свих степена. Иако је
још рано извлачiti неке апсолутно сигурне закључке у погледу но-
вих поступака у борбеним дејствима јединица, ипак се може указати
на извесне проблеме у вези с тим.

Пре свега, нуклеарно оружје треба посматрати као једно у
низу осталих борбених средстава, које ће моћи да дође до свог пуног
изражaja само ако се буде употребило у садејству са осталим. По
свему судећи, оно неће бити у стању да самостално реши све про-
блеме операције, јер су му могућности ипак сведене у одређене оквире,
пошто смо, изгледа, још далеко јод конструkcија атомских пројек-
тила за све врсте наоружања. Зато се може рећи да огромне ва-
трене могућности нуклеарног оружја неће умањити важност садејства
између одговарајућих елемената борбеног поретка, већ је само могу-
повећати.

Према томе вероватно је да ће се и у новим условима армиска
нападна операција планирати по етапама и у свакој етапи организо-
вати садејство између елемената борбеног поретка. А с обзиром да ће
и поједини елементи борбеног поретка задржати у основи исту физи-
ономију, може се претпоставити да ће и принципи и основни проблеми
које треба решавати остати углавном исти. Исто тако, ако код зада-
така армиске нападне операције и њених циљева не буде неких на-
рочитих промена, њих у суштини неће бити ни код задатака појединих
елемената борбеног поретка армије између којих треба организовати
садејство.

Но, с друге стране, можемо очекивати да ће нуклеарно оружје-
испољити јачи утицај на примену појединих принципа оперативног

садејства и садејства уопште, а нарочито на начине извршења поједињих мера у процесу извођења борбених дејстава. Например, савремена борбена средства, а у првом реду нуклеарно оружје, захтевају и стварање таквих јединица (у погледу организациске структуре и формацијског састава) које ће моći да воде много покретнији и динамичнији рат него досада. У овом циљу данас већ многе армије предузимају и практичне мере за стварање јединица које ће имати много већу покретљивост и бити способне за што еластичнији маневар, нарочито у нападној операцији.

Из овога произилази да се савремена армија мора ослободити свега онога што јој успорава покрет и маневар, и опремити тако да за најкраће време може савлађивати велика пространства, а да при том остане јака и компактна. Иако у њој морају доминирати мото-механизована средства, ипак не треба губити из вида чињеницу да се моторна возила не могу кретати на сваком земљишту и да проблем покретљивости треба решавати и на друге начине и другим средствима.

Замах савремене нападне операције биће свакако много већи, јер ће нуклеарно оружје омогућити обухватање циљева на великим дубинама, и то у свим фазама нападне операције. Тако, ако је просечна дубина нападне операције у Другом светском рату износила око 120 км, убудуће треба рачунати да ће њен домет прелазити и 200 км.

Свакако ће и задаци поједињих етапа операције бити дубљи, а вероватна је и претпоставка да ће се и број етапа (због веће дубине операције) морати повећати. Треба очекивати да ће у процесу извођења операције, нарочито у оперативној дубини, бити потребно чешће прегруписавати снаге и примењивати разне форме маневра, што ће се морати одразити и на садејство. Тако, поред основног планирања у припремној етапи, нови услови ће захтевати од команданта и његовог штаба да многа питања садејства решавају у току извођења операције, и то много брже него досада. То ће изазвати и потребу да се са досадашњег мање-више централизованог планирања нападне операције пређе на већу децентрализацију и на остављање веће самонцијативе потчињеним командантима, наравно, у оквиру јасно постављених задатака од команданта армије. Ово ће, поред осталог, бити потребно и због тога што ће могућност употребе нуклеарног оружја од стране браниоца присиљавати нападача да често мења своје планове. Ако овоме додамо много већу брзину развоја операције, затим изненадне промене у ситуацијама, повећана отстојања и разстојања између поједињих елемената борбеног поретка и сл., доћи ћемо до закључка да ће у условима употребе нуклеарног оружја и командовање бити знатно сложеније.

Да би се обезбедила тајност и постигло оперативно изненађење непријатеља, а самим тим умањила и могућност атомског дејства непријатеља по борбеном поретку армије, операције ће се у највећем

броју случајева изводити ноћу. Међутим, извођење нападне операције у таквим условима поставља организацији садејства нове проблеме. Командант армије, као главни организатор операције, а самим тим и садејства у оперативним оквирима, мораће да посвети много већу пажњу усклађивању дејстава поједињих елемената борбеног поретка, а у првом реду између тенкова и пешадије. С обзиром на то да ће се и тенкови морати да уводе у борбу у току ноћи и да ће се ПГ пре увођења налазити на много већој дубини него што је то раније био случај, изгледа да ће најосетљивије питање претстављати правилна организација садејства између борбених ешелона и ПГ. При томе ће се посебна пажња, поред осталог, морати посветити раширишавању и борбеном обезбеђењу правца на коме се предвиђа увођење ПГ, а то ће, свакако, бити врло важна обавеза јединица првог и другог борбеног ешелона. Поред овог, у новим условима у армиској нападној операцији још више ће него досада доћи до изражaja употреба ваздушнодесантних трупа и несумњиво ће се повећати улога ваздухопловства у току целе операције, тако да ће се о свим овим чиниоцима, као и другим променама у тактичким начелима и борбеним поступцима, које ће изазвати употреба нуклеарног оружја, убудуће морати водити рачуна, јер ће они несумњиво испољити свој утицај и на метод рада команданта армије и његовог штаба при организацији садејства.

Потпуковник ВЛАДИМИР ТИМЧЕНКО

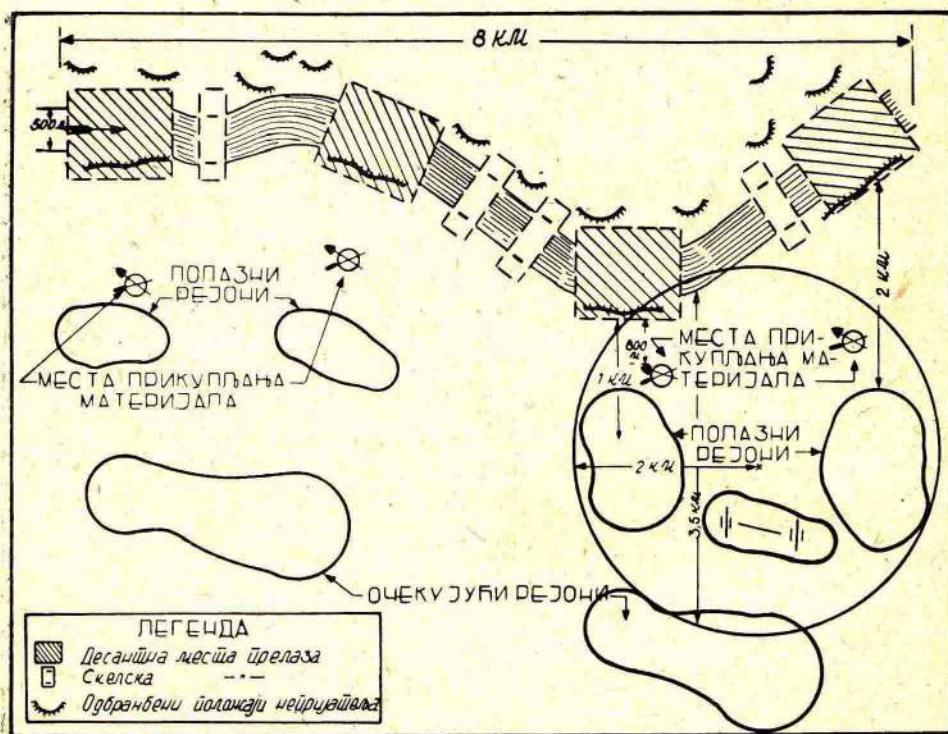
ФОРСИРАЊЕ РЕКЕ У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА

Форсирање река у класичним условима сматрало се као тешка борбена радња, а у условима примене атомског оружја оно ће свакако бити још теже и сложеније. Да бисмо јасније изложили и анализирали проблеме који се при томе могу појавити и овде ћемо најпре разматрати рад и поступке пд у класичним условима, а затим их упоређивати са проблемима који ће се, евентуално, појавити при употреби атомског оружја. У овом чланку нећемо разматрати ваздушни десант нити употребу хеликоптера или других техничких средстава која омогућавају „прелетање“ реке (која се помињу нарочито у страној литератури), пре свега, зато што би та средства знатно олакшавала прелаз, а, с друге стране, и зато што садашње дивизије још не располажу довољним количинама таквих средстава, а вероватно је да неће располагати ни за један дужи период. Поред тога, треба нагласити да ће се сва разматрања вршити под претпоставком обостраног располагања нуклеарним оружјем (у уобичајеном односу ових средстава) и да употреба нуклеарног оружја од стране нападача, у циљу уништења браничевих снага и олакшавања форсирања реке, не искључује ниједан од проблема који се при томе појављују, тако да и припреме за форсирање и само извршење форсирања захтевају да нападач узима у обзир за себе најтежу варијанту дејства браниоца, тј. реалан утицај његовог нуклеарног оружја на дивизију.

Познато је да се рад и дејство пд у класичним условима може разматрати у три међусобно зависне фазе, и то: 1) рад у припремном периоду, 2) прелазак I ешелона преко реке и овлађивање мостобраном и 3) ширење мостобрана са преласком осталих делова пд.

У току припремног периода пд полази из рејона концентрације, долази у очекујуће рејоне, а затим у полазне рејоне и на полазну линију. Иако дејство класичног оружја приморава пд да постепено прелази од рејона концентрације до полазне линије и да при томе трпи мање или веће губитке, ипак оно не утиче пресудно на припремни период форсирања. Фронт речног отсека (6—8 км) омогућава јединицама и средствима пд такву растреситост борбеног појетка која обезбеђује довољну сигурност од класичне артиљеријске и авијациске ватре. Карактеристично је за све јединице, па и за пд, да се утолико више прикупљају уколико се више приближавају реци

(полазној линији). А баш ова чињеница је од пресудног значаја при употреби атомског оружја. Ако би се само једна номинална атомска бомба од 20 КТ бацила на под која би се налазила у одговарајућим рејонима и на полазној линији (тј. непосредно пред Ч), онда би јој она, у пречнику од 4 км, нанела губитке од најмање једне трећине снага и средстава. Ако би се употребиле две или више атомских бомби, могла би се довести у питање и способност јединица под за прелаз реке и овлађивање мостобраном (види шему бр. 1). При пре-

Шема 1

лазу уских река (например, ширине 100 м) дејство атомске бомбе браниоца може бити ефикасно ако би се бомба употребила само на снаге и средства нападачеве под која се налази у очекујућим, а делимично и у полазним рејонима, пошто су ови удаљени од реке око 2—4 км, а то отстојање уједно претставља зону сигурности за јединице браниоца (које су уз то и добро укопане). Али, ако би нападач брзо избио на уску реку са првим борбеним ешелоном и предузео мере у погледу растреситости борбеног поретка по дубини, он би сајимим онемогућио рентабилну употребу атомске бомбе браниоца,

јер би бранилац њеном дејству истовремено изложио и своје јединице (ако би се те јединице налазиле непосредно на реци).

Рентабилни атомски циљеви у овој фази могу бити: концентрација јединица у свим рејонима, места прикупљања материјала, ватрени положаји арт. оруђа у току арт. припреме и сл. С обзиром на изложеност и осетљивост под у поменутим рејонима, поставља се питање: да ли под треба доводити у сваком случају у очекујуће и полазне рејоне, а ако не треба, онда како поступити?

Сматра се да под не би била рентабилан циљ ако би у рејону концентрације заузела растресити борбени поредак тако да, например, растојања између под буду најмања 3—4 км, а то значи да би под заузела простор од најмање 15×20 км. Ако бисмо хтели да нам најпре очекујући, а затим и полазни рејони одговоре овом захтеву, видели бисмо да би то била велика просторија, која би, због своје претеране величине, не само проузроковала померање поједињих рејона у дубину, у односу на речни отсек, него би и речни отсек морао бити знатно шири (најмање 15 км), а понекад би се и време довођења јединица у те рејоне морало променити.

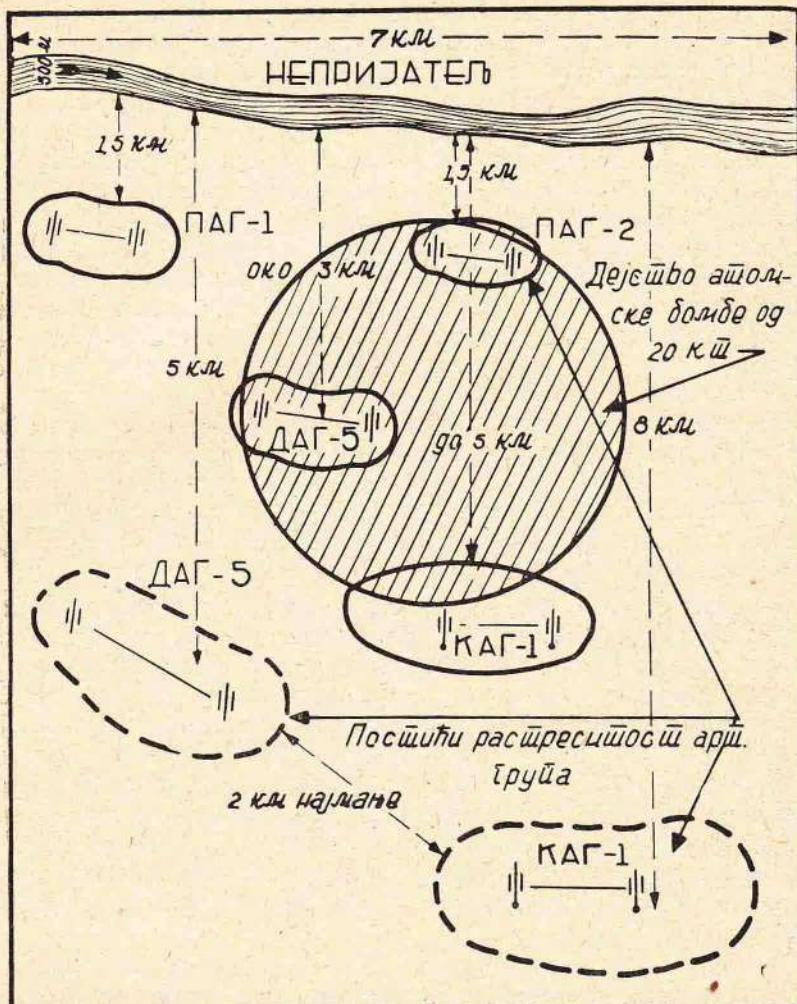
Зато треба тражити и друге начине довођења јединица на полазну линију. Ако бисмо, например, укинули и очекујуће и полазне рејоне и јединице под упућивали непосредно из рејона концентрације на полазну линију, онда бисмо донекле смањили њихову изложеност дејству непријатељског атомског оружја у најосетљивије време, тј. када под формира свој борбени поредак, јер се не задржава у тим рејонима. Али овде искрсавају неки други проблеми: пошто би пешадиске јединице у том случају такорећи непосредно из марша прелазиле реку и ангажовале се у борби за мостобран, оне би донекле изгубиле од своје физичке способности и издржљивости у току борбе за овлађивање мостобраном (уколико те јединице нису моторизоване). Поред тога, у току кретања из рејона концентрације ка реци јединице могу да користе само природне особине земљишта као заштиту од евентуалног дејства непријатељског атомског оружја. С друге стране, ако постоје очекујући и полазни рејони, онда време довођења ових јединица омогућава људству да се колико-толико одмори и да се у свим тим рејонима израде солиднији фортификациски објекти (дубљи заштитни ровови) који штите људство од дејства атомске бомбе.

Имајући у виду горе изнесене предности и негативне стране једног и другог начина довођења јединица на полазну линију, може се рећи да се у први начин (довођења јединица у очекујуће и полазне рејоне, које је усклађено са захтевом растреситости јединица) и други начин (упућивање јединица непосредно из рејона концентрације на реку) могу користити у пракси. А који ће се начин стварно применити зависи у првом реду од ситуације (времена за форсирање реке, земљишних услова, јачине непријатеља итд.). Например, ако је одлучено да се из рејона концентрације иде непосредно на полазну

линију, онда и рејон концентрације за немоторизоване јединице мора бити ближи, тј. највише на таквом удаљењу од реке које омогућава да јединице у току ноћног марша стигну на полазну линију. Та удаљеност на пролазном земљишту могла би бити 25—35 км, што приближно одговара удаљености рејона концентрације у класичним условима. Међутим, треба имати у виду да је због растреситости јединица овај рејон дубљи и да би се у условима дејства атомског оружја за дивизију морао померити унапред, тј. да од реке буде удаљен 20—25 км (сам начин довођења јединица из рејона концентрације на полазну линију захтевао би посебну анализу, те га овде нећемо разматрати). Разумљиво је да рејон концентрације моторизоване дивизије, с обзиром на брзину транспортувана, може бити удаљен и до 100 км, с тим што би се јединице искрцавале на 3—4 км од обале и одатле пешке упућивале на реку. Ово важи и за обичну пешадиску дивизију, ако би јој се у циљу бржег покрета привремено доделили камиони за брзо пребацивање са рејона концентрације до реке. На тај се начин избегава груписање и премештање пд у целини у току последња 24 часа и омогућава форсирање на жељеном речном отсеку. Према томе, све се припремне радње (подела на ешелоне и таласе итд.) морају извршити у рејону концентрације.

Међутим, у овој фази се појављује и питање одређивања места ватрених положаја артиљерије ради њеног учешћа у арт. припреми. Ако анализирамо распоред артиљерије у класичним условима (шема бр. 2), видећемо да је растреситост артиљериских јединица на ВП потребна у истој мери, јер би у противном постојала могућност да артиљерија буде уништена пре отварања ватре. Зато би било нужно да се положаји арт. група разреде по арт. дивизионима, по фронту и по дубини, иако би то у већој мери смањило домет поједињих арт. група, нарочито већих јединица (види шему бр. 3). (Питање је да ли је оправдано да се арт. дивизион узима као еквивалентна јединица пб, нарочито у мањим армијама, тако да би и то требало посебно анализирати.)

У овој фази је важно да се правилно одреде распоред и места прикупљања инж. материјала за форсирање. Досада се сматрало да десантна средства могу бити удаљена до 800 м од реке, лаки паркови до 3 км, а тешки до 10 км, да број места за прикупљање материјала углавном одговара броју десантних (скелских) места прелаза и да се ова образују неколико дана пре форсирања. Тешко је претпоставити да би непријатељ употребио атомско оружје само на места за прикупљање материјала за пд, већ је вероватније да она могу бити захваћена у оквиру других погодних циљева за атомско оружје. Међутим, и ова места понекад могу постати рентабилна за атомско оружје, например, ако су на једном малом простору прикупљене веће количине, јер би се оне при форсирању реке због осетљивости инж. средстава на дејство атомског оружја обично узимале за 100%, па и 200% веће него обично. Због тога би и удаљење између поједињих места

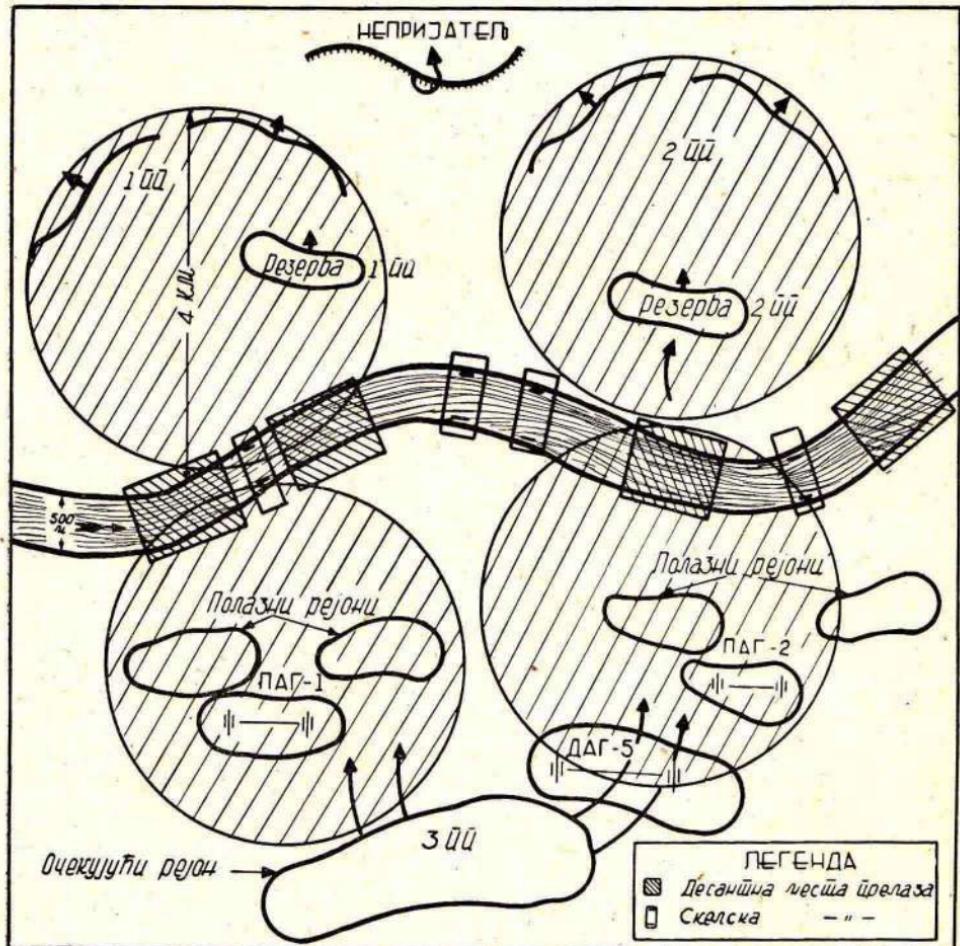

Шема 2 и 3

прикупљања материјала требало да буде најмање 2—4 км, што би свакако зависило и од удаљености места прелаза. Сем тога, материјал за форсирање требало би дотурати ка реци тек последње ноћи пред форсирање, с тим што би се до тог времена држао добро маскиран у неком погодном рејону.

Борбени поредак пд у фази преласка реке и овлађивања мостобраном у класичним условима налази се такорећи сав на реци. Ако узмемо пресек времена например у Ч + 1 видећемо (шема бр. 4) да се скоро 3/4 њене снаге, с обзиром на ширину речног отсека пре-

лаза, а према томе и на број и места прелаза, налази на свега око 48 km^2 . То значи да би 4 атомске бомбе (од по 20 КТ) могле да униште скоро целу подручје, ако би применила класичан поступак у форсирању реке. То је, према томе, најуже грло, у коме је под највише збијена, тако да би то у исто време био и најпогоднији моменат за употребу атомске бомбе од стране непријатеља.

Шема 4

У овој фази атомско оружје могло би са успехом дејствовати по местима прелаза, ВП артиљеријских група и јединицама које се налазе на мостобрану, јер се и мањим бројем атомског оружја могу нанети већи губици овако груписаним циљевима под која форсирају реку. Зато се поставља питање: на који ће начин пешадиска дивизија

класичног формацијског састава форсирати реку у условима употребе атомског оружја? Пре свега, требало би размотрити питање ширине речног отсека за прелаз. Иако ова ширина највише зависи од тактичких услова, ипак на њу знатно утичу и технички услови, број места прелаза и начин рада на местима прелаза. Наиме, ако разматрамо једно десантно место прелаза, које има, например, 30 чамаца, видећемо да оно захвати ширину речног отсека од око 1.000 метара, а ако узмемо да ће до њега, на растојању од око 500 метара, бити друго десантно место прелаза, са исто толико чамаца, онда излази да би се само на та два десантна места прелаза у једном таласу пребацивала снага око једног пб. Ако посматрамо колико ће снага бити на та два десантна места прелаза, видећемо да ће бити најмање 2 пб, јер се за ово време могу пребацити око два таласа. Ако би ови пб били подржавани атомским оружјем, они би својим предњим деловима у Ц + 1 могли продрети највише 2—3 км у дубину непријатељске одбране. Међутим, на самој реци и на овостраној обали биће још делова пешадиских, артиљеријских и инжињеријских јединица, тако да ће се на релативно узаном простору на правцу два десантна места прелаза налазити још неколико батаљона, односно арт. дивизиона. Према томе, излази да би међусобно удаљење места прелаза требало да буде најмање онолико колики је полупречник дејства атомског оружја, тј. 2—3 км. Истовремено, то изазива и повећање ширине отсека прелаза пд, тако да би за организацију, например, 4 десантна места прелаза требало најмање 10, а највише 15 км (4 км за 4 десантна места и 3 међупростора по 2—3 км).

Међутим, поставља се питање: да ли треба и колико проширити отсек прелаза, пошто његово проширење неповољно утиче на груписање снага на главном правцу напада пд. Решење овог питања свакако зависи од ситуације. У сваком случају, основно начело — изненађење, а понекад и ризиковање у условима употребе атомског оружја, добија још већи значај. Али, без обзира на то када ће се форсирање извести, речни отсек мора бити шири (10—15 км), тако да не остаје ништа друго него да се на њему изврши најпогодније груписање снага погодним распоредом места прелаза. Ако истражујемо какав утицај може имати дејство атомске бомбе на трупе на местима прелаза које се одређују у класичним условима, видећемо да се класично груписање тих места мора избеги, јер само једна атомска бомба може да уништи снаге и средства на најмање 2 десантна места, а у већини случајева и још по неко скелско место прелаза. Међутим, тактичка ситуација ће у већини случајева омогућити да се места прелаза примакну ближе једно другом, без обзира на евентуално дејство непријатељског атомског оружја. Пре свега, треба рачунати на момент изненађења у погледу почетка форсирања, затим на могућност промене места прелаза и на то да јединице могу концептично дејствовати и са међусобно удаљених места прелаза, тако да своје груписање заврше при овлађивању мостобраном.

Изненађење се скоро увек може постићи погодним избором момента за форсирање, тј. ако се форсирање врши у време када непријатељ нема услова да употреби атомску бомбу (магла, ноћ, невреме и сл.). Поред тога, од почетка форсирања до момента када непријатељ може употребити атомску бомбу постоји извесно време које треба искористити за пребацивање што више снага на мостобран и за њихово што дубље продирање у систем непријатељске одбране. При организацији форсирања овај временски размак у коме се може рачунати да банилац неће употребити атомску бомбу треба добро проценити, пошто он скоро искључиво зависи од непријатеља, као и од тога да ли он располаже само атомском бомбом или има и атомску артиљерију којој треба мање времена за извршење припрема.

Промена места прелаза маневром инжињериских средстава из дубине, или њиховим пребацивањем са суседних места прелаза или са једног отсека на други — врло је погодна, али може довести до извесне забуне и до неправилног коришћења места прелаза. Међутим, ако се овај маневар средствима добро организује и промена места прелаза изврши без тешкоћа, онда се може извршити брз прелаз преко реке јачих снага за овлађивање мостобраном на жељеном правцу. Разумљиво је да промену места прелаза треба повезати и са мерама маскирања при преласку реке и да од рада саобраћајних органа умногоме зависи уредност извршења прелаза. Ови органи треба да руководе упућивањем јединица на места прелаза и да успоравају или убрзавају њихово кретање, с обзиром на време за које оне треба да стигну из рејона концентрације на места прелаза.

Ако пд врши форсирање реке (рецимо, ширине 500 метара) помоћу мотора, онда ће се на једном ужем простору неизбежно наћи два и више батаљона. Јер, ако је за једну туру потребно 10 минута времена (5 минута укрцавање и искрцавање и 2 пута по 2,5 мин. за превожење на супротну обалу и натраг), онда се трећи таласи или први део другог пб на једном месту прелаза морају кретати на свега око 1 км отстојања од првог батаљона да би се на време могли укrcати, а то је недовољно удаљење с обзиром на дејство атомске бомбе (у пречнику од 4 км). Међутим, ако би се повећало отстојање између пешадиских батаљона, да би се избегао повољан атомски циљ на једном месту прелаза, онда би се форсирање реке на једном месту прелаза успорило најмање за 30 минута (пошто временски размак између преласка таласа треба да буде толики колико је пешадиском батаљону потребно да пређе отстојање до зачеља претходног пб који прелази реку, тј. око 4 км, односно 40 минута, од чега треба одбити 10 минута за превожење претходног пб), тако да не би прешло до врло снага за овлађивање мостобраном, а то би и непријатељу омогућило лакшу употребу резерви.

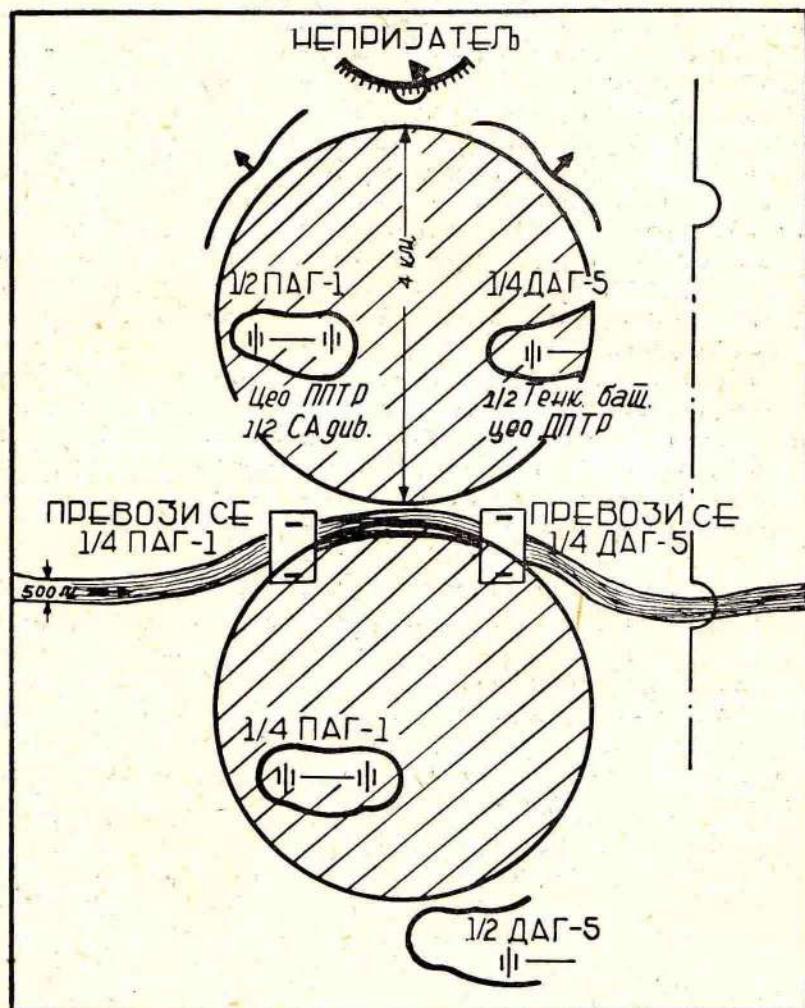
Према томе, овде се појављују два супротна утицаја: један који изазива успоравање форсирања и други који захтева прикупљање јачих снага на мостобрану у што краћем временском размаку. Иако је успоравање форсирања оправдано, ипак је захтев за прикупљање јачих снага у мостобрану тактички далеко важнији с обзиром на то да непријатељ треба изненадити, као и на то да ће се под при форсирању реке у већини случајева подржавати дејством сопственог атомског оружја на онострој обали. То значи да што јачим снагама треба заузети што пространији мостобран како би јединице на њему могле заузети колико-толико растресит распоред. Према томе, први ешелон под требало би пребацити што пре на супротну обалу, користећи најбржа средства за прелаз, у првом реду моторне чамце, јуришне чамце са моторима, амфибије, као и ваздушно-десантне јединице и друга савремена средства која омогућавају брзо пребацивање јединица преко реке (хеликоптери и сл.).

Да би се и на мостобрану омогућило груписање јединица у циљу заузимања поједињих чворова одбране и брзог продирања у дубину непријатељске одбране, требало би да оне са поједињих места прелаза дејствују концентрично према одређеним објектима, с тим да по извршењу задатка заузму растреситији распоред (нарочито јединице које прилазе из дубине) како не би постале атомски циљ.

Према томе, рад јединица при ширењу мостобрана треба да се одликује брзином дејства и одржавањем сталног контакта са браниоцем, са циљем да му се онемогути употреба атомске бомбе против јединица у првом борбеном ешелону дивизије, као и брзим груписањем јединица другог борбеног ешелона (које претходно примењују растреситост у могућој мери) на жељеном правцу, у циљу продужења напада. Међутим, да би се ово могло постићи, неопходни су: добра организација командовања, солидна средства везе, одлично маскирање и брз рад инжињериских јединица на реци.

Према досадашњем излагању, у коме је углавном разматран рад пешадије, произашло би да је време прелаза свих делова првог борбеног ешелона под углавном исто као и у класичним условима ако би јединице примењивале скоро искључиво моторна средства за прелаз (ово ће зависити и од техничке опремљености под). Међутим, у овој фази је интересантно и време пребацивања артиљерије, односно тенкова. Познато је да успех форсирања реке у класичним условима битно зависи од артподршке, односно од благовременог пребацивања артиљерије преко реке, јер је пребацивање атиљериског оруђа веома тешко. С друге стране, нагомилавање арт. оруђа на мостобрану, које се у класичним условима врши отприлике почев од Ч + 1 па траје до Ч + 12 за под, могло би изазвати употребу атомског оружја непријатеља. Из анализе распореда под у Ч ± 5 (види шему бр. 5) види се да би 3—4 атомске бомбе од 20 КТ уништиле већи део артиљериског оруђа под на главном правцу. Због тога изгледа да артиљерију из арт.

група не би требало пребацивати одмах са пешадиским деловима и непосредно после њих, већ касније, када то дубина мостобрана омогући, али се у том случају намеће питање начина артиљеријске подршке делова пд. Овај би се недостатак, по моме мишљењу, могао

отстранити ако би сопствена атомска бомба или друга атомска оружја заменила већи део артподршке (сличан захтев се поставља и код обичног напада у условима дејства атомског оружја). У току борбе јединица на мостобрану атомска бомба би се употребљавала на не-

пријатеља који је удаљен од предњих делова пд најмање 2—3 км, на његове резерве које придолазе и на друге рентабилне атомске циљеве.

Иако би пребацивање артиљерије (ПАГ-ови и ДАГ-ови)* почело касније, ипак то не значи да арт. оруђа не би учествовала у артподршци. Напротив, она би могла да дејствују и да подржавају јединице све док се не иссрпе њихов крајњи дomet, с тим што би ватру прекидала постепено. Одређивање почетка преласка артиљерије треба разматрати с обзиром на дубину мостобрана. Ако узмемо да за један ад треба најмање 4 км², онда је јасно да не треба почети са пребацивањем артиљерије све док мостобран не буде имао дубину најмање 6—10 км, јер би у противном претрпела велике губитке. Ако би се при подршци сопствене атомске бомбе за 6—10 часова могао заузети мостобран од 6—10 км дубине, онда произлази да би оруђа из арт. група требало почети пребацивати и на скелским местима прелаза тек од Ч + 6 до Ч + 10. (Ово важи само за арт. групе, а не и за арт. оруђа за непосредно гађање, која треба пребацивати упоредо са деловима пешадије.)

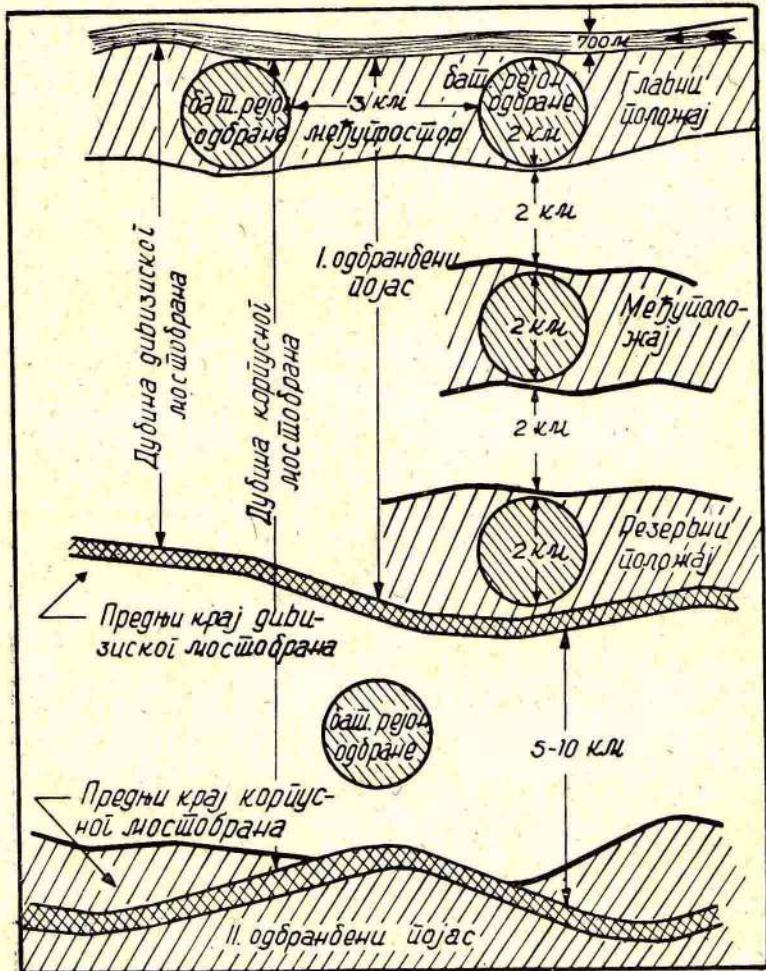
Ако посматрамо овакав прелаз реке у овој (другој) фази, можемо доћи до закључка да се скелска места прелаза могу организовати на истим местима на којима су претходно употребљена десантна средства (пошто ће до Ч + 6, а поготову до Ч + 10, у већини случајева бити пребачени и други ешелони пд). На тај начин, скелска места прелаза била би на већем међусобном растојању, а тиме би се избегла и њихова осетљивост као атомског циља.

Да би могли подржавати пешадију при овлађивању мостобрана, тенковска јединица пд и пт артиљерија морају се пребацити у почетку форсирања, тако да се могу употребити за дејство са првим, односно другим ешелоном пд. Ово захтева да се скелска места прелаза (од 40 тона) на којима ће се ова средства пребацивати организују што пре или бар толико брзо као и у класичним условима. То значи да се на реци у времену од Ч па до Ч + 6, осим десантних места прелаза, морају организовати још само скелска места прелаза за тенкове, односно за пт артиљерију пд.

У току дејства пд при ширењу мостобрана и преласку осталих делова пд, тј. у трећој фази форсирања, јединице на мостобрану и места прелаза су најосетљивији циљеви, јер је корпуспни мостобран (који у класичним условима има свега око 7 до 9 км дубине) толико засићен снагама и средствима, да непријатељ атомским оружјем може уништити већи део пд. Због тога и његова дубина треба да буде већа. С друге стране, повећање дубине мостобрана омогућило би не само употребу сопственог атомског оруђа него и брзину дејства првог ешелона пд и брзину преласка реке. На ово ће свакако утицати и организација одбране непријатеља, пошто ће удаљеност поједињих поло-

* Постоје гледишта према којима не треба формирати ове групе.

жаја — да не би били погодан атомски циљ — бити вероватно већа. То значи да би распоред непријатеља у одбрани, код које би и међусобна удаљеност поједињих положаја била таква да једна атомска бомба не може уништити јединице на два положаја, могао да изгледа, например, као на шеми бр. 6. Према томе, и дубина на којој би се

Шема 6

употребиле резерве, односно други ешелон пд, морала би да буде најмање толика да омогући не само придолазак ових снага и њихово развијање, него и савлађивање оне дубине непријатеља која омогућава употребу другог ешелона корпуса. Та би дубина за пд, у односу на ону у класичним условима, била повећана најмање за 5—8 км. На

тај би начин пд (у првом ешелону корпуса) требало да образује мостобран и да избије негде позади првог, односно између првог и другог непријатељског одбранбеног појаса.

У класичним условима јединице пд укопавале су се на дивизиском мостобрану, који је обично био на отстојању до 3 км од реке. Међутим, ако би се њене јединице и у условима употребе атомске бомбе заустављале и укопавале на овом отстојању, успорио би се темпо образовања мостобрана и пребацивања осталих снага пд, а могло би доћи и до нагомилавања снага на реци. Зато би заустављање на дивизиском мостобрану требало избеги и, користећи подршку атомског оружја, што пре тежити избијању у већу дубину непријатељске одбране да би се дивизиски мостобран доволно проширио и да би се створили услови за образовање корпусног мостобрана на 15—20 км од реке, на коме би се јединице морале солидно укопати.

Потпуковник МИЛОВАН КОВАЧЕВИЋ

О ЈЕДИНСТВЕНОМ МЕТОДУ ПРОЦЕНЕ СИТУАЦИЈЕ

Приликом решавања тактичких задатака у мирнодопској обуци користи се више метода процене ситуације који се, углавном, своде на ова три основна: „Процена ситуације по елементима“, „Процена повезивањем елемената ситуације (природним током)“ и „Процена по битним елементима одлуке (чврним питањима или проблемима)“.¹ Међутим, ако се сви ови методи подробније проуче и сагледа њихова суштина може се с правом поставити питање: да ли је уопште оправдано сматрати да постоје три различита „метода“ (или „начина“) процене ситуације и чему они у пракси служе?

Суштина метода „Процене по елементима ситуације“ састоји се у разматрању сваког елемента ситуације посебно да би се нашао најбољи начин решења проблема које задатак намеће и донела правилна одлука. Но, да се, при овој изолованој процени поједињих елемената ситуације, не би занемарила њихова природна веза, сматра се да сваки елеменат ситуације треба при разматрању доводити у везу са осталима, и на крају упоређујући утицај свих елемената ситуације на извршење задатка одмерити њихову важност и, према томе, донети закључак о најбољем начину извршења добијеног задатка. Дакле, по овом методу прво се разматрају сваки елеменат ситуације посебно, затим се проучава њихова међусобна повезаност и, најзад, врши се упоређење утицаја ових елемената на извршење задатка у циљу доношења одлуке.

Код „Процене повезивањем елемената ситуације“ врши се разматрање стања и начина дејства непријатеља и сопствених снага, а сва остала питања у вези с тим (елементи ситуације и проблеми) разматрају се повезано са овим питањима. Тако, например, земљиште и време као елементи ситуације цене се уз процену непријатеља и сопствених снага. Дакле, за разлику од претходног, овом методу недостаје изолована процена поједињих елемената ситуације.

Суштина „Процене по битним елементима одлуке“ састоји се у претходном одабирању чврних проблема (елемената одлуке)² које треба решити, и процени укупног утицаја свих елемената ситуације на

¹⁾ Види чланке: *Нешто о процени ситуације* (В. Д. бр. 5/51), *Метод процене ситуације* (В. Д. бр. 1/52), *Решавање тактичких задатака* (В. Д. бр. 1/55) и *Метод процене тактичке ситуације* (В. Д. бр. 10/55).

њихово решење. Питања која се одабирају могу бити различита (зависно од ситуације и тактичке радње), али се она најчешће своде на одређивање циља и начина дејства. Например, у нападу се одабирају питања као што су: правци напада, борбени поредак, час почетка напада, начин извршења маневра и сл. Као што се види, и овде недостаје посебно проучавање појединачних елемената ситуације у односу на издвојене проблеме (елементе одлуке).

Из анализе суштине ових метода, види се да су они тако тесно повезани међу собом, да би се пре могли сматрати као „фазе“ једног јединственог метода процене, него као квалитативно различити методи. Чини ми се да је немогуће донети правилан закључак о начину извршења добијеног задатка пре него што се посебно проуче и процене сви елементи ситуације, а потом и њихов заједнички утицај на појединачне елементе одлуке. Због тога сматрам да није могуће извршити правилну процену ситуације, само по једном од ових метода (например по трећем ако претходно није проучена и процене ситуација по првом и другом методу). Дакле, правилац и целисходан метод процене ситуације, по моме мишљењу, треба да се заснива на проучавању и процени и појединачног и укупног утицаја појединачних елемената ситуације, на извршење задатка у целини, тј. он мора у себи садржати читав мисаони процес који се може по потреби делити и на појединачне фазе. Због тога сматрам да се не може усвојити постојање више метода процене ситуације у раније наведеном смислу. У прилог схватања о постојању јединственог метода процене ситуације наводи и разматрање о циљу процене ситуације и својствима елемената ситуације и елемената одлуке.

Циљ процене ситуације је да се што боље упозна објективна стварност и нађе најцелисходније решење за извршење добијеног задатка. Као што је познато, одлука — зависно од тактичке радње која се врши — садржи одређене елементе за које треба наћи решења, например: правац напада, борбени поредак, час почетка напада; тежиште одбране, маневар; правац кретања и састав колона (на маршу) и сл.

У добијеном борбеном задатку елементи одлуке (сви или само неки од њих) могу бити у потпуности дати или само делимично одређени. Ако су сви елементи одлуке дати и у потпуности одређени (што ће иначе бити врло редак случај) процена ситуације имаће за циљ да утврди како ти елементи ситуације, појединачно и заједнички, утичу на извршење добијеног задатка и да ли га и у колико (одређеним правцем напада, борбеним поретком, у одређено време, итд.), олакшавају или отежавају како би се на основу тога могле предузети потребне мере да се повољне околности што боље искористе, а неповољне ублаже. Међутим, ако неки од елемената одлуке нису у задатку уопште дати (или су дати непотпуно) процена ситуације има за циљ

³⁾ Под изразом „елементи одлуке“ треба подразумевати елементе основне замисли одлуке.

да најпре одреди те елементе, а затим да утврди како они, појединачно и заједнички, утичу на извршење добијеног задатка.

Према томе, процена ситуације може да има двојак циљ: да се одреде и образложе мере за остварење елемената одлуке који су већ дати у задатку, или да се најпре изаберу и образложе поједини елементи одлуке који нису у задатку дати, а затим да се одреде и образложе потребне мере за њихова остварења у датим условима ситуације. То значи, да су елементи одлуке у сваком случају и полазни и коначни циљ сваке процене ситуације. Према томе, сваки метод процене ситуације могао би се, донекле, назвати „метод процене по елементима одлуке“, јер се свака процена ситуације своди на изналажење најбољег начина решења проблема које намеће ситуација, што се реализује кроз одлуку.

Дакле, иста ситуација може да се цени у једном случају као узрок („дејствујућа сила“) који намеће одређени циљ дејства и начин остварења тога циља, а у другом случају као стање или средина („збир дејствујућих околности“) који на овај или онај начин олакшавају или отежавају извршење добијеног задатка по изабраном или већ одређеном начину дејства.

Елементи ситуације (као „стање“) и фактори ситуације⁸⁾ (као „узрок“ који то стање изазива), сваки на свој начин, више или мање (појединачно и сви заједно) утичу на избор и остварење сваког елемента одлуке. Овај утицај ускупно и за сваки елеменат одлуке посебно, у разним ситуацијама може бити веома разноврстан и његова јачина и значај не могу се без претходне процене одредити. При томе, један фактор ситуације може пресудно да утиче само на један елеменат одлуке, или да у односу на један елеменат одлуке има јачи, а на друге слабији утицај. Например, распоред и јачина браничевих противтенковских чвррова могу да утичу на избор правца за напад, али не морају да утичу на избор полазног положаја за напад и сл. Такође, може се десити да један исти фактор ситуације утиче на избор два или више елемената одлуке (на неког мање а на неког више), или да од више фактора који утичу на неке елементе одлуке утицај једног фактора буде јачи од осталих. У овом последњем случају овај се фактор може, у односу на те елементе одлуке, сматрати као „одлучујући фактор ситуације“. Због тога избор елемената одлуке треба да се врши првенствено у односу на „одлучујући фактор ситуације“, с тим да се, наравно, не занемарује ни утицај осталих фактора.

Према томе, својства елемената и фактора ситуације указују да правilan избор сваког појединог елемента одлуке (циља и објекта дејства, правца напада, полазног положаја за напад, борбеног по ретка, времена дејства, часа почетка напада, маневра и др.), као и

⁸⁾ Под „елементима ситуације“ подразумевам: непријатеља, наше снаге, земљиште и време, а под „факторима ситуације“ чиниоце и околности који карактеришу ове елементе и ситуацију у целини — о чему ће касније детаљније бити говора.

одређивање мера за њихово остварење у датим условима ситуације, могући су само ако се узму у обзир и процене (у односу на сваки елеменат одлуке посебно) како појединачни тако и заједнички утицаји свих елемената и фактора ситуације (у њиховој природној вези), узимајући првенствено у обзир онога од њих који има најјачи утицај. Зато сматрам да није могуће одредити укупан утицај елемената и фактора ситуације на један елеменат одлуке, ако претходно сваки од њих није и посебно (изоловано) проучен и процењен његов утицај на тај елеменат одлуке. Не може се, дакле, прескочити „фаза“ изолованог проучавања и процене сваког појединог елемента ситуације за сваки поједини елеменат одлуке, ако ови фактори (елементи ситуације) имају иоле значајнијег утицаја на те елементе одлуке. При томе није битно колико ће ова појединачна процена трајати, нити да ли ће се она извршити пре или после добијања задатка, јер проучавање и процена ситуације претстављају јединствен и непрекидан процес који се у рату стално врши, од једног задатка до другог. Развумљиво је да ће изоловано проучавање елемената ситуације, ако је ситуација јасна или је раније проучена, бити врло кратко (свега неколико минута) и да ће се тада цела ова „фаза“ процене свести само на процену неколико нових података о ситуацији.

Елементи одлуке тесно су међусобно повезани, тако да на избор сваког од њих утичу и својства осталих елемената одлуке. Зато се и њихов коначан избор не може извршити без њиховог претходног узајамног упоређивања и усклађивања. Ова узајамна зависност елемената одлуке потиче отуда што они сви заједно сачињавају одређени „начин дејства“, што претстављају делове једне целине (одлуке) и што се не могу самостално остваривати, него само сви заједно, као једна целина. Ова међусобна зависност елемената одлуке у свакој ситуацији је друкчија, а и њихова тактичка важност мења се у складу са сваком новом ситуацијом, тако да у једној ситуацији може да буде важнији један, а у другој други елеменат одлуке. Ради тога се и редослед избора појединачних елемената одлуке не може произвољно одредити (например, прописати у правилским одредбама) него тек на основу свестране процене ситуације.

Дакле, на избор једног елемента одлуке утиче и његова тактичка важност. По правилу, према најважнијем елементу одлуке бирају се и усклађују елементи одлуке који су у тактичком смислу мање важни. У тактичком смислу најважнији елеменат одлуке је онај од кога зависи извршење задатка у целини и коме не смеју противречити остали елементи. У односу на њега бирају се остали елементи, такође, по редоследу њихове тактичке важности.

Према томе, правilan избор сваког појединог елемента одлуке могућ је једино ако се претходном проценом појединачних елемената и фактора ситуације који тај елеменат одлуке одређују и на њега утичу појединачно и укупно изаберу они који су најбитнији (узимајући у обзир првенствено фактор који има најјачи утицај), да би се затим извршило упоређивање тако изабраних елемената одлуке ради њи-

ховог коначног избора и евентуалног међусобног усклађивања према тактичкој важности. У том смислу може се условно претпоставити да се најпре врши „претходан“ а затим „коначан“ избор елемената одлуке, тако да и својства елемената одлуке још више указују на потребу постојања јединственог метода процене ситуације.

Прихватљивост напред изнетих поставки најбоље се може видети на једном примеру. Ако претпоставимо да у једном тактичком задатку, између осталог, нису дати: правци напада, полазни положај за напад и борбени поредак у нападу, већ их треба кроз процену ситуације одредити, полазећи од изнетих поставки, при избору сваког од наведених елемената одлуке потребно је проценити појединачан и укупан утицај оних елемената и фактора ситуације који утичу на њихов избор. Ако, например, на избор правца напада у овом случају нарочито утичу извесни елементи и фактори ситуације, онда треба најпре проучити посебно сваког од њих и установити њихов утицај на избор правца за напад (колико сваки од њих олакшава или отежава извођење напада изабраним правцем), а затим све те утицаје проценити у међусобној вези и установити који фактор има најјачи утицај. Најзад, према фактору који има најјачи утицај (не занемарујући при том ни утицај осталих), треба изабрати правце за главни и помоћни напад. Ако, узмемо конкретно да на избор правца главног удара могу да утичу, например, ови фактори ситуације:

1) место основне непријатељске групације од чијег уништења зависи успех напада;

2) распоред и јачина ПТ чворова непријатељске одбране;

3) места и јачина непријатељских резерви и вероватни правци њихове употребе;

4) постојеће груписање сопствених снага за напад и њихово евентуално прегруписавање;

5) правци дејства суседних јединица које нам садејствују у нападу (могућност садејства и узајамног потпомагања ватром и др.);

6) карактер земљишта на појединим правцима који воде ка непријатељским положајима (могућности ватреног дејства, надвишавање предтерена, препреке и др.) и дужина појединих праваца (простор који треба савладати и др.), треба проценити утицај свих ових фактора, па онда избор правца напада извршити према оном чији је утицај најјачи. При томе, као критеријум за оцену целисходности и вредности појединих варијанти решења треба да нам послуже начела заснована на ратном искуству, односно одговарајуће правилске одредбе. Оцењивање вредности сваког од могућих праваца напада може се извршити давањем одговора на извесна конкретна питања, као пример:

— да ли је размотрено решење целисходно, тј. да ли нам омогућава остварење коначног циља који је постављен у задатку;

— да ли је извођење тог решења реално (тј. да ли се са расположивим снагама и средствима оно може остварити);

— да ли је његово извођење погодно и доволно безбедно у датим условима ситуације и колики је притом ризик („сигурност успеха“);

— да ли је такво решење прихватљиво у погледу економичности, тј. да ли утрошак снага и средстава („цена успеха“) одговора траженом ефекту дејства; итд.

Сем ових питања, ради оцене вредности појединих решења могу се узимати у обзир и друга питања која су у складу са одговарајућим ратним начелима, као: могућност изненађења, услови за садејство, безбедност из ваздуха и др. На основу ових мерила изабрана варијанта решења треба да омогући што боље искоришћење свих повољних утицаја појединих фактора ситуације, односно да њихово штетно дејство што више ублажи. Очигледно је да би најбоље решење било оно које би нам омогућило да постигнемо коначни циљ дејства са највећим ефектом, за најкраће време и са најмањим утрошком снага.

Иако је за избор правца напада у наведеном примеру теориски могуће узети у разматрање највише шест различитих праваца (јер може постојати највише онолико варијанти решења колико је утицајних фактора ситуације узето у обзир), ипак је у пракси такав пример врло редак зато што се неки утицаји појединих фактора подударају, поништавају или као беззначајни одбацују. Због тога се у процени обично узимају у обзир само по 2 до 3 квалитативно различите варијанте решења (у овом случају 2—3 варијанте правца напада), између којих треба изабрати оне које најбоље одговарају извршењу задатака у датој ситуацији.

Ако претпоставимо да ће у овом случају најјачи утицај на правац напада имати ова два фактора: јачина и распоред ПТ чворова непријатељске одбране и вероватан правац дејства његових резерви, онда се правци главног и помоћног удара морају првенствено бирати у односу на утицај та два фактора, тј. са тежњом да се избегне ефикасна ватра са браничевих ПТ чворова и да се избегне или паралише дејство његових резерви. При томе се, наравно, морају узети у обзир и утицаји осталих фактора (осетљива места у непријатељском распореду, правци дејства наших суседа, карактер земљишта и др.), који могу у неколико да модификују правце напада изабране само с обзиром на ова два наведена фактора.

Према томе, у овом случају ми смо при избору праваца за напад најпре, анализирајући сваки од узетих фактора ситуације, установили својства сваког од њих и утицај који сваки фактор може да има на правце напада (да ли је повољан или неповољан), а затим смо међусобним упоређивањем утицаја ових фактора на разне варијанте решења установили који фактори имају најјачи утицај. На основу тога, не занемарујући утицај осталих фактора, избрали смо један правац за главни и 1 до 2 за помоћни правац напада између осталих могућих праваца дејства. Но, овим још није коначно извршен избор праваца напада, јер, као што смо раније напоменули, још нису узети у обзир

утицаји осталих елемената одлуке, који (евентуално имају већу) тактичку важност за извршење задатка у датој ситуацији.

На исти се начин одређују и остали елементи одлуке (борбени поредак, полазни положај за напад и др.) који нису дати у задатку, стим што редослед избора ових „претходних“ варијанти решења задатка може бити произвољан и само случајно се може поклапати са редоследом избора „коначних“ варијанти решења задатка према њиховој тактичкој важности. На крају ове фазе процене ситуације добија се по једна „претходна“ варијанта решења за сваки елеменат одлуке. У току последње фазе процене њих треба испитати и евентуално изменити или допунити према њиховој тактичкој важности и тада извршити коначан избор елемената одлуке.

Коначан избор основних елемената одлуке (у овом примеру правца напада, полазног положаја за напад и борбеног поретка) треба извршити на основу њиховог међусобног упоређивања по тактичкој важности, дајући предност оном елементу одлуке од чијег остварења зависи извршење задатка у целини и према њему ускладити избор осталих елемената одлуке. Ако претпоставимо да је за извршење задатка у датој ситуацији, у тактичком погледу, најважнији повољан правац главног удара, онда остала два претходно изабрана елемента одлуке (борбени поредак и полазни положај за напад) треба да се са њим ускладе, тј. да се донекле измене и допуне у односу на изабрани правац напада. Пошто је у нашем примеру правац напада изабран првенствено у односу на распоред и јачину ПТ чворова непријатељске одбране и правац вероватног дејства његове резерве, то значи да се и борбени поредак мора прилагодити утицају та два фактора, као и осталим утицајима који су везани за тај правац напада.⁴⁾

Ако смо раније при процени фактора ситуације за избор борбеног поретка дошли до закључка да је у датој ситуацији најбољи поредак у линији, али да то решење није остварљиво на изабраном правцу напада, који је у тактичком погледу важнији, онда морамо борбени поредак прилагодити новим захтевима поједињих фактора ситуације на изабраном правцу напада (дејству непријатеља, земљишту, јачини и саставу властитих снага и др.). Ако, пак, дођемо до закључка да ће извршење задатка у датој ситуацији првенствено зависити од облика борбеног поретка, онда ће тај елеменат одлуке имати предност и према њему ће се прилагођавати како правац напада тако и остали елементи одлуке. Тада ће се првенствено тежити да се створе повољни услови за формирање онаквог борбеног поретка, какав захтева извршење задатка у датој ситуацији (у линији, по ешелонима, у нападним колонама).

⁴⁾ Немачка армија 1941 године је свој главни правац напада на Македонском војишту усмирила Криворечким оперативским правцем, иако тај правац није био погодан за развој и употребу већих снага (нарочито за употребу тенкова), али је био кратак и обезбеђивао изненађење, што се, природно, одразило и на сам борбени поредак.

Тактичка важност појединих елемената одлуке у датој ситуацији може се оценити према степену њихове целисходности у односу на извршење задатка у целини, под претпоставком да су задовољени принципи: изненађење, економија снага, безбедност и др. Например, при оцени тактичке важности изабраног правца напада треба ценити какав се ефекат постиже у погледу рушења стабилности непријатељске одбране коришћењем тога правца, а потом да ли је, можда, за рушење непријатељске одбране важније и ефикасније да се формира одговарајући борбени поредак. Најзад, у коначном закључку треба оценити који је од ова два елемента одлуке важнији за извршење задатка у целини. При том разматрању може се појавити и неки нови проблем који треба решити ради успешног извршења борбеног задатка. Ако се закључи да тај проблем има прворазредну важност за извршење задатка у датој ситуацији, он се може сматрати као основни проблем који треба решити („главна карика“), а фактор ситуације који има најјачи утицај на решење тог проблема — као „одлучујући фактор ситуације“.

Када се на овај начин одреди тактичка важност појединих елемената одлуке, утврђује се редослед њиховог избора по тактичкој важности који се може утврдити само у завршној фази процене, на основу свестраног процењивања утицаја појединих фактора ситуације (појединачно и укупно) на поједине елементе одлуке.

Овакав јединствен метод процене ситуације може се, по моме мишљењу, применити при решавању разноврсних задатака у свим тактичким радњама код КОВ, РВ и РМ. Наравно, зависно од врсте борбених дејстава, односно тактичке радње и постављеног задатка, мењаће се и фактори ситуације и елементи одлуке, а, с тим у вези, и обим и садржина саме процене, али ће метод у суштини остати исти. Из следећег примера може се видети како би требало вршити избор елемената одлуке за извршење једног ваздухопловног задатка. Претпоставимо да, међу осталим елементима одлуке, у задатку није дата маршрута лета, и да је за њен избор потребно проценити ове факторе ситуације:

- 1) место (координате) објекта дејства у односу на место (координате) властитог аеродрома;
- 2) распоред непријатељске противавионске артиљерије (ПАА) и могуће противдејство његове ловачке авијације (ЛА);
- 3) распоред и зоне осматрања непријатељских радара (Р/Л);
- 4) карактер земљишта (оријентире, места за принудна слетања и др.);
- 5) карактер метеоролошких услова;
- 6) распоред забрањених зона и земаљских навигационих средстава на властитој територији;
- 7) расположиве количине горива за лет, онда би сваког од ових седам фактора ситуације требало посебно анализирати и закључити

како утиче на избор маршруте лета. На основу тога теориски је могуће одредити највише седам варијанти маршруте лета (а стварно обично две до три, пошто се утицаји поједињих фактора као што смо већ видели могу подударati или поништавати). Најбољу маршруту лета изабраћемо узимајући првенствено у обзир фактор који у датој ситуацији има најјачи утицај, али не занемарујући ни утицај осталих. Ако, например, претпоставимо, да ће противдејство непријатељске ЛА и дејство његове ПАА испољити најјачи утицај, онда ћемо и маршруту лета изабрати првенствено с обзиром на та два фактора, прилагођавајући је донекле утицајима зоне осматрања непријатељских Р/Л, земљишта, метеоролошких услова и других фактора. Приликом оцене вредности поједињих варијанти маршруте лета треба се запитати: да ли се по узетој маршрути лета може доћи до циља, колики је ризик у погледу сигурности лета (због дејства непријатељске ПАА и ЛА, рељефа земљишта или метеоролошких прилика), каква је сигурност оријентације и могућност коришћења земаљских радио навигационих станица, колики је утрошак времена и горива и да ли то одговара тактичко-техничким особинама авиона, да ли је обезбеђена тајност лета и изненађење, да ли је могућ добар маневар у рејону дејства, и др. Најбоља ће маршрута лета бити она која задовољава већину ових услова, а у првом реду која обезбеђује сигурност од противдејства непријатељске ЛА и дејства његове ПАА, под претпоставком да су та два фактора у датој ситуацији најутицајнија. Но, и овде (као и у претходном примеру) коначан избор маршруте лета извршио би се тек после упоређивања свих елемената одлуке према њиховој тактичкој важности — а што би се учинило на начин изнет у горњем примеру.

Најзад, требало би напоменути да напред изложени јединствени метод процене ситуације не би био у противречности са опште усвојеном шемом процене ситуације, која углавном садржи:

- 1) схватање задатка;
- 2) процена елемената ситуације, прикупљање разних података, вршење прорачуна и разматрање могућих решења;
- 3) утврђивање основне замисли за извршење задатка.

Чињеница је да ће у сваком конкретном случају садржина и обим процене ситуације зависити од расположивих података и низа других околности о којима је већ било речи, а посебно од интелектуалних способности решаваоца задатка и његовог искуства. Тако ће се разликовати процена ситуације у школским од оне у ратним условима, када се има на расположењу мало или доволно времена, када је ситуација јасна или када се располаже са мало података о непријатељу, итд. Но, у свим тим случајевима може бити речи само о примени различитих форми једног одређеног метода, чија суштина остаје непромењена. Дакле, разлике у начину процене ситуације у разним условима не могу бити разлог за постојање разних „метода“ процене ситуације.

Међутим, напред изложени јединствени метод процене ситуације могао би се у потпуности примењивати само код почетника, у тзв. школским условима, када решавалац задатка није од раније „у курсу“ ситуације док у пракси (у рату или на маневрима), када он мора бити стално у току ситуације, обично неће бити потребно да се детаљно анализира сваки елеменат ситуације. Вешт и искусан командант, који стално прати ситуацију, умеће у свакој прилици да користи дотадање искуство и раније закључке о утицају појединих елемената ситуације, па ће се при решавању задатака ограничити само на процену нових података који утичу на извршење добијеног задатка. Сем тога у пракси детаљна процена ситуације биће неопходна само ради доношења одлуке за почетак неке нове акције (боја, операције), док ће процене ситуације у току извођења саме акције бити обично краће и вршиће се при издавању допунских наређења, на основу већ раније донете одлуке и издатих заповести.

Најзад, хтео бих да нагласим да се без свестраног процењивања појединих елемената ситуације, појединачно и укупно, не може донети правилна одлука за извршење неког задатка, те се не може примити као ваљан ниједан метод процене ситуације који то не би садржао. Због великог значаја овог питања за војну теорију и праксу мишљења сам да би њиме требало да се позабаве и војни психолози који би могли да допринесу његовом потпунијем расветљавању и са научне стране. Они би, коначно, били и најпозванији да, сходно законима логике и психичког процеса мишљења, обраде једну процену ситуације која би могла много допринети успешном извођењу обуке у решавању тактичких задатака.

Пуковник НОВО МАТУНОВИЋ

УЛОГА НАСТАВНИКА У ВОЈНИМ ШКОЛАМА

Наставници у војним школама спремају будуће наставнике и васпитаче, зато је њихова функција сама по себи деликатна, сложена, одговорна и врло тешка. Она од наставника захтева стално праћење педагошких наука, као и упоран и систематски рад на свом усавршавању и уздизању. Наставници и наставни органи у војним школама чине једну целину. Да би могли одговорити свом позиву, потребно је да познају уопштене истине педагошких наука (психологије, педагогије, логици и методике), јер су то уствари искуства педагога сређена у један научни систем.¹⁾

Наставници треба да познају психичко-физичке особине слушалаца-питомаца,²⁾ услове под којима они живе и раде, као и све оно што им олакшава или отежава рад. Из свестране анализе тих фактора наставници треба да доносе такве закључке који ће им омогућити да као васпитачи подесе не само своје опходење са слушаоцима него и начин излагања наставног градива. Јер од начина приступања и опходења са њима, као и од начина излагања наставног градива, умногоме зависи да ли ће у настави бити успеха или не. Они ће, свакако, постизати далеко већи успех ако својим ставом и утицајем буду изазивали потребу и тежњу слушалаца за знањем, ако развијају њихове радне навике, осећање одговорности и свесну дисциплину. Другим речима, наставник може постићи добар успех ако код слушалаца развија љубав према раду, ако изазива њихово активно расуђивање, ако их упознаје са тековинама науке и вештине, ако их оспособљава да успешно примењују позитивне методе у својој даљој делатности и ако наставно градиво излаже јасно и одређено, поткрепљено убедљивим чињеницама које ће слушаоце довести до тачних и правилних закључака.

¹⁾ Старешински кадар у армијама у којима се не изучава педагошка група предмета више се развија и оспособљава за командовање него за примењивање васпитних вештина. Међутим, старешина ће бити потпуно способан за командовање ако се упозна и са психичким законима и педагошким истинама, да би у својој старешинској пракси од различитих наставних метода могао бирати и примењивати онај којим ће најлакше, најбрже и најбоље постићи одређени циљ.

²⁾ У даљем тексту употребљаваћу термин „слушалац“ за све категорије васпитаника.

Различите науке, па и њихове поједиње гране, захтевају примену различитих наставних метода, чији избор зависи од ступња обуке, од спреме и способности слушалаца у целини, па чак и од особина појединача, јер метод наставе треба да омогући да градиво што лакше и брже постане њихова духовна својина.³⁾ Сам метод првенствено зависи од задатка школе, система обуке и природе поједињих школских предмета.

Методи обуке могу бити различити, али су најважнији: усмено-излагање; рад са књигама и уџбеницима; самостални писмени радови; рад у лабораторији и кабинету.

Метод наставниковог усменог излагања је врло важан фактор у процесу обуке, јер је познато педагошко правило да се жива наставничка реч не може заменити никаквим другим средствима и да она повећава васпитни утицај који треба да се заснива на разумевању, а не на крутој формалистичкој дисциплини.

Но, узимајући у обзир да су слушаоци у вишним војним школама већ формирани људи, који знају зрело да расуђују и да доносе закључке, наставници ће према томе и примењивати оне начине и методе⁴⁾ којима се брже и лакше постиже циљ..

Кад ће који начин или метод и до које мере бити употребљен зависи од конкретне ситуације, од градива које се предаје, од уметности наставника и циља који се има постићи. Да би се ово што боље уочило, овде ћу изнети неколико конкретних примера.

Узмимо најпре обраду тактичког методског задатка „Напад под у нормалним условима“. Наставник ће вероватно на првом часу поставити неколико питања о нападу под у нормалним условима да би проверио како су слушаоци схватили пређено градиво и да би то градиво довео у везу са новим градивом. Међутим, при излагању новога градива ниједан начин или метод сам за себе не може дати потпун успех, тако да је нужна њихова комбинација и познавање мере докле треба употребљавати који начин (метод).

³⁾ Да би се настава правилно одвијала, а циљ брже и лакше постигао, обично се препоручује груписање слушалаца према њиховим психичким и физичким особинама (по узрасту, знању, схватању, итд.), да би се према њиховим особинама могао подешавати начин излагања. Ово због тога што слична интелиектуална и физичка средина позитивно делује на човечју психу (нпример, слушалац инвалид друкчије ће се осећати у одељењу од 10 до 15 инвалида исте способности, него ако би се нашао међу 10—15 здравих слушалаца. Исто тако друкчије ће се осећати интелиектуално слабији слушалац у одељењу од 15—20 другова који су интелиектуално јачи, него у истој интелиектуалној средини). Поред физичких и психичких особина на слушаоце утичу и чинови, јер се капетан може нелагодно осећати међу генералима.

⁴⁾ Појмови „метод“ и „начин“ се често неоправдано изједначују. Док је је метод систем излагања извесног градива (материје), са циљем да се стекне или пренесе неко знање, вештина или искуство, везан за одређени психички процес; дотле је начин поступак или низ поступака при вршењу неке радње више везан за физички него за психички процес. Један те исти начин може ући у састав различитих метода. Отуда у једном методу може бити применено више разних начина.

Ако би се прорада овог методског задатка вршила на земљишту на које се неће ићи због његове просторне удаљености — што треба избегавати кад год је то могуће — онда се у почетку начелно неће мочи избегнути вербалан начин излагања (суво излагanje материје, без очигледних средстава, без довољне анализе и доношења судова), који, ако се претерано примењује, може знатно да ослаби пажњу слушалаца, а тиме да отежа њихово размишљање и онемогући им да врше детаљну анализу и објективније доносе своје закључке. Али, пошто успех наставе, поред осталих елемената, зависи и од психичког стања слушалаца, од тога да ли су више наклоњени визуелном, аудитивном или динамичком примању и усвајању градива (и поред тога што највећи број људи у довољној мери поседује све ове особине). Овај (вербални) начин може одговарати незнатној мањини људи, онима код којих је изразито развијено аудитивно примање претстава, тако да више долази у обзир код појединача него код већих група. Сам за себе, не може се применити ни при излагању материје из историје и географије, акамоли у тактици, већ се може комбиновати са другим начинима и методима. Он се често сам по себи може наметнути, поготово кад се излагање врши у ученицима без довољно припремљених очигледних средстава, која се мање-више могу обезбедити за сваки тактички задатак (скице, шеме, графикони, итд.).

Да би слушаоци што брже и правилније схватили задатак, наставник је дужан да им омогући посматрање предмета и средстава који су у методском задатку назначени, јер се њиховим посматрањем омогућава слушаоцима да се упознају с њима као целином као и са њиховим особинама. Например, посматрањем терена на коме се спроводи методски задатак слушаоци могу упознati не само особине земљишта него и то која се средства и када могу употребити, како треба извршити групацију снага и средстава, како користити ватрену моћ, где треба да буде полазни а где јуришни положај, итд. Међутим, ако би се овај задатак решавао по карти, у ученицима, могло би се десити да се донесу погрешни закључци о распореду, о употреби снага или о положају. С друге стране, ако се у задатку употребљавају тенкови, артиљерија, инжињерија, итд., онда се могу узгред упознавати и њихове особине: употреба, домет, дејство, итд., једном речи — њихове тактичко-техничке особине. За добијање јасних претстава потребна су чешћа вежбања и понављања пређеног градива, јер без тога, после извесног времена, претставе могу постати нејасне, тако да се заборавља чак и оно што се некад одлично знало, например: домет оруђа, ширина фронта разних јединица у различим случајевима, тежине тенкова, итд.

При спровођењу тактичког задатка веома је корисно да се врше поређења са различним примерима из рата, нарочито из НОР-а, начином постављања питања (например, како је ко вршио напад; под каквим га је условима изводио; какве је резултате постигао; зашто је напад вршио у 3.00 и да ли је време правилно одредио; је ли правилно изабрао

правац главног удара; колика је била ширина фронта напада, а колика је по нашем задатку; зашто је сада мања или већа? итд., итд.

Постављањем питања наставник може да наводи слушаоце да анализирају баш оне елементе ситуације или неке радње који су најбитнији и најактуелнији у тој ситуацији и да на основу тога доносе закључке. Тиме се потпуно не само њихова пажња и размишљање, него им се даје и могућност за стваралаштво и самоиницијативу. Узимимо, например, методски задатак „Пд при форсирању реке“. Овде би наставник најпре у ученици у року од, рецимо, 4—5 часова упознао слушаоце са ситуацијом и основним елементима задатка и помоћу питања проверио да ли су слушаоци схватили задатак и да ли познају теорију форсирања река. Тек после тога наставник би могао саопштити слушаоцима да ће се прорада задатка изводити на земљишту и ставити им у задатак да се пре изласка на терен детаљно упознају са задатком и земљиштем на правцу форсирања, тако да се могу лако оријентисати и све битне елементе ситуације износити не гледајући у карту. По изласку на земљиште, најбоље би било да се слушаоци прво — пола часа — оријентишу да би наставник после тога могао проверити како су се оријентисали и схватили задатак. Пошто је раније у ученици извршена процена ситуације, применом вербалног метода и начина постављања питања, сада би наставник такође постављао низ питања, у првом реду она која би расветлила све оно што се није могло прецизирати (например, предњи крај непријатељске одбране, карактер обале, брзина и ширина реке, десантна и скелска места прелаза, погодност полазних рејона, итд.), а нарочито ако би се на лицу места могло доћи до закључчака супротних раније донетим по карти. Зато би наставник добро учинио ако би слушаоцима давао пуну слободу да се критички односе према свима ранијим закључцима, с тим да објективним аргументима доказују правилност свога мишљења и својих предлога. Уколико наставник буде умешније постављао питања и наводио слушаоце на размишљање, доводећи разне елементе у узрочну везу и зависност, утолико ће и пажња слушалаца, а тиме и успех бити већи. То значи да не би требало одједном постављати неколико питања, већ тражити да се свако питање редом расветљава. При томе би било веома важно да сами слушаоци највише расправљају, а наставник само да интервенише кад треба, да усмерава дискусију и да повремено резимира извесне закључке или да пружи извесна објашњења. То би, уствари, био позитиван начин излагања, јер се њиме привлачи пажња слушалаца и развија моћ самосталног расуђивања.

Да би слушаоци још више усавршили и схватили пређено гравитивно, наставник повремено примењује метод обучавања помоћу самосталних писмених радова, јер му тај метод омогућава да провери како слушаоци врше анализу и доносе закључке и одлуке, као и то да ли су самостални у раду и како стечено знање умеју да примене и изложе, једном речи, какав су успех постигли.

Док код тактике највише долази до изражавања начин постављања питања, дотле се код историје и географије већином може примењивати

вати вербални начин излагања, али такође поткрепљен питањима и конкретним излагањем примера, као и применом очигледних средстава (скице, прегледне карте, рељеф, филмови итд.). Ту такође долази више до изражаваја метод обучавања помоћу књига и уџбеника, тј. индивидуалан рад слушалаца. Наставникова улога, у овом случају, била би да препоручи слушаоцима погодне књиге и уџбенике и да их упути како да користе разна друга дела која могу допринети бољем расветљавању догађаја, нарочито у погледу повезивања са географским елементима. После тога дошао би до изражаваја начин постављања питања, са тежњом да се види до које су мере коришћене поједине књиге и уџбеници и какав став слушаоци заузимају према спорним питањима и чиме поткрепљују своја гледишта. Овај начин омогућава наставнику да своје слушаоце потстиче на научни рад и да их упућује у њега. С друге стране, метод рада у лабораторији и кабинету подесан је за проучавање егзактних наука и вршење разних опита. Лабораторијски радови нарочито се могу примењивати при изучавању физике и хемије, а кабинетски рад код осталих предмета где је очигледност у настави потпуно заступљена. Тиме се стварају повољни услови за самостално посматрање и експериментисање, као и за стварање радних навика које развијају вољу и љубав слушалаца према томе раду. За очигледност у настави, као важном елементу за успех, код неких предмета (например, код предмета „инжињерија“, „веза“ и сл.) могу веома корисно послужити разни кабинети, нарочито за практичан рад у минијатури, тако да се касније стварни рад на терену може много успешније обављати.

Према томе, очигледно је да сваки предмет захтева примену разних метода и начина, у зависности од карактера и садржаја сваког од тих предмета. Али, исто тако је неоспорно да методи и начини предавања истих предмета могу бити различити, јер то зависи од уметности и праксе наставника. Због тога, наставнички посао захтева много знања, разумевања, стрпљења и снаге. Другим речима, није доовољно да наставник одлично познаје свој предмет, већ је важно да то знање уме да пренесе на слушаоце, да познаје педагогику и методику свога предмета, да прати његово усавршавање и да се упознаје са најновијим открићима и тековинама науке. Праћењем развоја науке наставник се истовремено упознаје и оспособљава за научно-истраживачки рад, јер знање није циљ него средство које омогућава откривање и стицање новога знања. Зато наставник у војним школама треба да заволи науку и да се уноси у њу да би то своје одушевљење могао преносити на слушаоце, користећи васпитне елементе и могућности које се налазе у самом предмету. А да би могао управљати процесом наставе и усмеравати га одређеном циљу, он треба да зна који се и какви процеси врше на појединим ступњевима наставе, како у појединим случајевима треба поступати, које и какве методе треба примењивати с обзиром на природу наставног градива — при чему не сме допустити да се настава стихиски развија.

И у наставу се морају уносити допуне, промене и новине које захтевају специфичности услова. Наставник треба да развија борбу мишљења, а његово мишљење треба да буде објективно и убедљиво — засновано на чињеницама — тако да и тим путем стиче поверење слушалаца. Зато је нужно да сигурно влада свим облицима мисаоних операција: уопштавањем, апстракцијом, конкретизацијом, анализом, индукцијом, поређењем, размишљањем, итд. Он треба да износи своју мисао тако да се код слушалаца ствара јасна претстава о томе шта је више а шта мање важно, о узајамној вези саставних делова и законистостима које њима управљају.

Поред добrog памћења и пажње, наставник треба да има јаку вољу, јер доследност, принципијелност, умереност, постојаност, проширењеност, смелост и храброст у борби са тешкоћама, као и навике и истрајност у раду, имају нарочити значај. Међутим, његове најважније особине су: стрпљење, сталоженост и самосавлађивање, моћ да увек управља својим осећањима и да увек држи равнотежу. А да би што лакше и брже постигао циљ и одговорио дужности коју му је друштво поверило, његова излагања треба да се одликују јасноћом, разноликошћу, живошћу и свежином, тако да га слушаоци радо слушају и жељно очекују његове часове. Посебно је важно да између наставника и слушалаца влада пуна хармонија, јер наставник, поред обављања своје чисто стручне наставничке дужности, има и васпитачку улогу. (Ово се нарочито односи на наставнике у војним школама са младим слушаоцима-питомцима на које треба и педагошки утицати), јер се „наставников рад и поступци налазе под контролом под каквом се не налази ниједан човек на свету“ (М. Ј. Калињин). Наставници у војним школама не могу правилно прилазити слушаоцима нити излагати потребно градиво ако се не придржавају педагошких начела и психичких закона, јер ће и у опходењу и у излагању правити грубе грешке које се могу негативно одражавати на слушаоце и које је тешко исправити.

Сталним контактом наставника и слушалаца и њиховим другарским, близким и искреним односом ван часова и путем разних облика научне, културне или спортске делатности, може се много постићи и у погледу васпитања. Међутим, другарски и хумани однос не противречи и не искључује неопходну строгост према слушаоцима, тј. „строгост из љубави“ и доследност и истрајност у поступцима. Једном речи, наставник педагог не може живети двојаким животом — једним у одељењу, а другим ван њега; он треба да је искрен и праведан, да буде и на делу онакав какав је на речима, да све чини онако како то од својих васпитаника захтева.

Ратне прилике и искуства стечена у њима најбоље су показали да близост и другарство, љубав и оштрина чине старешину старешином, васпитача васпитачем. Ово важно педагошко правило било је добро познато учесницима НОР-а, нарочито комесарима, те је и то знатно допринело извођењу победе. У циљу проучавања тих особина на научној основи, у војним школама многих армија уведена је педа-

гошка група предмета. Због огромне важности проучавања психичких закона, педагошких правила и методских упутстава у разним мирно-допским и ратним ситуацијама било би корисно да се потребан део официра упућује у одговарајуће школе да би после теориског проучавања тих предмета могли са успехом изводити наставу у војним школама, у којима би, предајући градиво, стицали искуства и припремали потребне елементе за разне ситуације. Зато би за наставнике педагошке групе првенствено требало оријентисати учеснике рата, јер они који су се бранили, вршили напад, окружавали и били окружавани, који су се пробијали из окружења и уништавали окруженог непријатеља и којима су познате све тактичке радње, могу реалније и са пуно ефекта излагати градиво те области, знајући циљеве и задатке који су пред њих постављени и преносећи се у дату ситуацију. Научно је погрешно, а педагошки неправилно да у војним школама педагошку групу предмета предају грађанска лица без ратног искуства кад већ има официра педагога који су прошли кроз све фазе и искушења у рату, који су савладану теорију обогатили праксом.

Иако знање неће дати ону корист коју би дало ако је спојено са практичним искуством, ипак треба имати у виду и то да пракса није довољна, ма колико била богата, и да се мора допуњавати њеном теоријом, научним законима. Због тога се не може замислити правилно васпитање ако старешински кадар, нарочито наставници у војним школама, не познаје педагошке принципе и научне законе. Ту је од великог значаја познавање војне психологије која детаљно проучава све облике психичких радњи у различитим видовима дејства, која испитује и анализира утицај савременог наоружања и технике на човека — борца, утицај командовања и свега што се може дододигти у току рата и мира, као и то како се све то одражава на психу борца. Иако о томе постоји много материјала, ипак он још није проучен и систематизован, већ само као искуство служи за потстичај старешина на размишљање и примену у њиховом раду.

Наставнички колектив може постићи много већи успех ако покazuје пуно иницијативе у проналажењу потребних савремених средстава у циљу очигледнијег извођења наставе и ако темељно врши анализу свих организациских, наставних и васпитних облика како би се уочиле позитивне и негативне стране наставе и на време отклањали недостаци у наставном и васпитном процесу. Он може пружати драгоцену помоћ оним наставницима који осећају да у свом раду не постижу успех или наилазе на тешкоће стручне и педагошке природе. Да би се наставни план и програм могао довести у склад, наставничко особље, такође, може га сваке године подвргавати педагошким законима да би одговарао психичко-физичким особинама слушалаца.

Очигледно је да избору наставника, с обзиром на циљ наставе и улогу, значај и дужности наставника и наставног особља у војним школама, као и на резултате који се од њих очекују у свим армијама, треба посветити нарочиту пажњу.

Мајор РАДИВОЈЕ АНТИЋ

СПРОВОЂЕЊЕ АНКЕТА У АРМИЈИ

Статистика и примењена психологија налазе све већу примену у савременим армијама, јер се руковођење и планирање у армији знатно олакшавају коришћењем разних статистичких података. Коришћење статистике је нарочито потребно у земљама које нагло прелазе из привредно заосталих у индустриски развијене земље. Повећање броја индустриског становништва, прелаз на обавезно осмогодишње школовање и друге сличне промене у структури и начину живота нашег становништва морају се одразити и на квалитативни састав армије. Услед тога што у армију ступа све већи проценат војника из градова и индустриских рејона, ниво њиховог општег и техничког образовања је све виши, њихови ставови према друштву и заједници су другојачији итд., а то мора изазвати и одговарајуће промене у методици и темпу извођења наставе и одразити се на руковођење и оперативно и наставно планирање. Због тога територијални и оперативно-наставни органи, поред увида у статистичке податке државних установа, морају водити и посебну статистику и евиденцију војних обvezника. У овом циљу се непрекидно прикупљају и сређују потребни подаци како при регрутовању и ступању војника на отслужење рока, тако и касније по завршетку сваке наставне године и при њиховом отпуштању из армије. Овде, поред општих података (година и место рођења, народност, степен образовања и сл.), спадају и неки специфични подаци: занимање и степен стручности, економско стање, социјална припадност, место сталног боравка (град, село, индустриски рејон), а осим тога и посебна интересовања и склоности (спорт, техника и др.) и жеље у погледу војне специјализације. Већина ових података могу се прикупљати приликом регрутовања и ступања у армију, док се доцније, током службе, прикупљају само они подаци који подлежу квалитативним променама. Да би статистички подаци одговарали стварном стању, потребно је приликом прикупљања података провести извесне изјаве (писменост, стручност итд.) према једном уједначеном критеријуму — применом једноставних тестова знања. Ови подаци користе не само оперативно-наставним органима за потребе планирања, већ и територијално-мобилизационим органима приликом распоређивања обvezника. Осим тога, брзо прикупљање и ажурано одржавање ових података умногоме олакшава разрађивање планова на-

ставе и вршење других, за живот и рад армије неопходних планирања и анализа. Зато познавање статистике и статистичке анализе треба да буде саставни део стручне спреме официра на раду у командама.¹⁾

Но, поред прикупљања и анализе оваквих чисто статистичких података, за руковођење армијом су од интереса и подаци о мишљењу људства и њиховом ставу према одређеним проблемима из живота и рада у армији, као и према општим друштвеним и политичким проблемима које их као грађане интересују. Ова питања се могу односити на мишљење војника, почев од најједноставнијих ствари (например, да ли им се свиђа неки филм који им је приказан), па до најсложенијих питања (као што је, рецимо, питање поверења у ефикасност Уједињених нација за очување мира). Овакви подаци могу бити од велике важности за правилно усмеравање пропагандне и агитационе делатности при објашњавању одређених политичких ставова,²⁾ као и за предузимање потребних мера за боље и брже прилагођавање војника животу и раду у армији и лакше савлађивање наставе. За прикупљање оваквих података постоји више метода, почев од свакодневног посматрања које врше све старешине или официри задужени за рад на морално-политичком васпитању, па до разних психолошко-статистичких метода, од којих је за испитивање мишљења војника најшири примену нашла метода анкете. Метода посматрања показала се врло ефикасном за време НОР-а, када су старешине биле у сталном и не-посредном додиру са борцима (живећи под једнаким околностима), те су могле стално да прате и објективно упознају мишљења бораца о свим питањима. Поред ове методе, која се широко примењује у пракси, у савременим армијама се све више спроводи анкета са циљем да се мишљење војника дозна непосредно, и да би се избегло уношење субјективних фактора и отклониле непрецизности које се у мањој или

¹⁾ Оним који желе да се ближе упознају са статистичким методама указујемо на следеће уџбенике: В. Сердар: *Уџбеник статистике*, Загреб, 1949; др Долфе Богелник: *Основи статистике*, Београд, 1951; др Борислав Стевановић: *Педагошка психологија*, Београд, 1956. У овом последњем делу, поред поглавља о статистици, налази се и градиво које наставници у трупи и војним школама могу користити ради унаређења наставних метода.

²⁾ Да би испитали ефикасност пројекта свога новог програма за војнике, Американци су упоређивали резултате испитивања војника из јединица које су радиле по том пројекту са онима које су радиле по старом програму. Например, при увођењу новог програма, априла 1944, на питање: „Ко је Тито?“ тачно је одговорило 56%, а четири месеца касније, у јединицама које су радиле по новом програму, дало је тачан одговор 77% војника. У јединицама које су радиле по старом програму на исто питање првом приликом је дало тачан одговор 58%, а други пут 69% војника. Ово побољшање одговора за 21% код јединица које су радиле по новом пројекту, према 11% код оних које су радиле по старом програму (што је уједно претстављало највећи проценат побољшања одговора у односу на остала питања) показало је да је програм био боље постављен и да су друг Тито и наша борба били популарни међу савезничким војницима у претпоследњој години рата. — Stouffer and others, *Studies in Social Psychology in World War II*, Volume 1, Princeton, 1949, страна 478.

већој мери појављују код прикупљања података посредним путем (тј. преко извештаја који се обједињавају у разним степенима команди.³⁾

Метода анкете нашла је широку примену у току Другог светског рата, нарочито у Америчкој армији, у којој је у току четири године рата у 172 анкете било обухваћено око 563.000 припадника оружаних снага. Једном анкетом су обухватане групе од најмање 100 људи (само у три случаја — кад се радило о мањим групама — при испитивању ставова официра специјалне службе и припадника женског корпуса), па највише до 25.000 људи (анкета међу официрима у вези демобилизације), а најчешће по 1.000 до 4.000 људи. (Ове анкете су служиле за испитивање ставова војника према служби у армији, њихових односа према настави и наставним филмовима, одласку у прекоморске земље, спремности за борбу, осећањима према непријатељским војницима, итд.⁴⁾) Сличне анкете спровођене су и за време Корејског рата. При испитивању мишљења може се поставити за циљ да се дознају ставови појединача, целих јединица или свих војника. Испитивање ставова појединача врши се анкетирањем по једном сложенијем поступку које није предмет овог разматрања. Мишљења јединица могу се добити на јединичним конференцијама (дискусије по појединачним питањима, анализа по извршењу борбених задатака и сл., као што је то била стална пракса у нашем Народноослободилачком рату, а која је са успехом спровођена и код неких америчких јединица на Пацифику за време Другог светског рата.⁵⁾) Претходним анкетирањем читавих јединица у погледу става према борби и доцнијим упоређивањем резултата анкете са ефикасношћу коју су те јединице постизале у борби, могу се добити врло корисни подаци.⁶⁾) Међутим, ми ћemo се овде по забавити методом испитивања мишљења појединачних група припадника

³⁾ То се испољава у жељи потчињењих да задовоље претпостављене, претстављајући ствари бољим него што су, као и употребом израза: „добро“, „доста добро“, „задовољавајуће“, „већина“, „мањи број“ и сл. („већина“ може бити и 55 и 90%, а „мањи број“ и 45 и 10%) који претстављају, као и други слични изрази, субјективно мишљење.

⁴⁾ Stouffer and others, *Studies in Social Psychology in World War II*, Volumes I and II. Princeton, 1949.

⁵⁾ S. L. A. Marshal: *Island Victory*, Washington, 1944, стр. 213.

⁶⁾ Најмасовнији експерименат упоређивања претходно изражених ставова војника према борби са показаним резултатима у погледу издржљивости у стварној борби извршен је у Армији САД 1944 (над 108 стрељачких чета и 34 од укупно 36 чета тешких оруђа, из дванаест стрељачких пукова из четири стрељачке дивизије — над укупно 12.295 људи). Анкета је извршена јануара и априла, анонимно по четама и на бази одговора свих припадника чете (на питања у вези са вољом за борбу, поверењем у издржљивост у борби и поверењем у припремљеност за борбу) израчунат је ранг за сваку чету. Ови резултати су касније упоређени са бројем неборбених губитака (борачка исцрпеност и сл.) које су те чете имале после два месеца борби у Нормандији (јуна и јула 1944). При томе је утврђено да су оне чете које су имале најбољи однос према борби имале и најмање неборбених губитака и обратно. Тиме је доказано да су ставови војника према борби трајни, да се одражавају на њихово држање у самој борби и да се помоћу претходног испитивања ових ставова са извесном сигурношћу може предвидети које ће бити издржљивије. Stouffer and others, op. cit. Volume II, стр. 3—30.

оружаних снага. А пошто „свака анкета о мишљењу треба да одговори извесним методолошким захтевима, како не би била осуђена на пропаст“,⁷⁾ то ћемо у даљим излагањима указати на основне мере које треба предузети да би се обезбедили услови за њихово успешно спровођење.

Када се појави потреба за спровођењем анкете о неком одређеном питању и утврди чије мишљење треба дознати (свих припадника армије, или само војника, подофицира и официра; само војника или старешина или свих припадника појединачних видова и родова; појединачних специјалиста и сл.);) приступа се састављању упитника. Ако је сувише велики број оних чије се мишљење жели да дозна, одабира се репрезентативна група или узорак да би се избегли велики материјални трошкови и добило у времену.⁸⁾ Пошто узорак претставља бројно умањену слику целокупног становништва или оног његовог дела чије се мишљење испитује (код армије, свих њених припадника или само извесног дела), у њему треба да буду процентуално заступљене све групе које га сачињавају (у односу на пол, националност, економско и социјално стање, занимање, образовање, род, службу, струку, итд.). Одабирање узорака за анкете у армији најчешће се врши по методи квоте на основу укупних статистичких података о борачком становништву и статистичких података које прикупљају војни органи, водећи при томе рачуна о географској расподели. За ово одабирање, које се вршило по доста сложеном поступку, разрађеном на основу досадашњих искустава (Cantril, Gallup, Garrett, Deming и др.), израђене су и прецизне таблице (S. S. Wilks, 1946), из којих се може видети колики узорак треба узети да би се добили резултати са одређеним стандардним отступањем.⁹⁾ Извета таблица (у фусноти 9) односи се на испитивање

⁷⁾ Paul Maucorps, *Psychologie Militaire*, Paris, 1946, глава I.

⁸⁾ За шире обавештења о репрезентативној методи у статистици читаоци се упуњују на издања Савезног завода за статистику: Виљем Едвардс Деминг: *Теорија репрезентативне методе* (превод са енглеског); инж. Јурај Ћимовић: *Основи статистичке репрезентативне методе*, и на шапирографисано издање Статистичког завода Србије — С. С. Жарковић: *Метод узорака*, Београд, 1954 године.

⁹⁾ Како број анкетираних и подељеност њиховог мишљења утичу на величину грешке у процентима, може се видети из ове упрошћене табеле:

Величина грешке у про- центима	20% („за“) према 80% („против“) и обратно	30% : 70%	40% : 60%	50% : 50%
	Број анкетираних	Број анкетираних	Број анкетираних	Број анкетираних
0,1%	1,400.000	1,890.000	2,160.000	2,250.000
0,5%	57.600	75.600	86.400	90.000
1,0%	14.400	18.900	21.600	22.500
2,0%	3.600	4.725	5.400	5.625
5,0%	576	756	864	900
10,0%	144	189	216	225
20,0%	36	47	54	56
40,0%	9	12	14	14

мишљења целокупног становништва, док се код испитивања мишљења, у армији (пошто је у питању само мушки становништво одређеног узраста) може анкетирати и мањи број људи. Канађани су, например, постигли добре резултате из анкете помоћу узорка од 200 војника,¹⁰⁾ а изгледа да би код нас, с обзиром на структуру нашег становништва, требало користити узорке од 500 војника, из којих би се могли добити резултати са релативно малом грешком (5 до 10%). Но, за анкетирање мањих група, или специјалиста може се успешно користити и мањи узорак — зависно од тога шта испитујемо. Али, у сваком случају, при одабирању узорка треба водити рачуна да он по свом саставу претставља процентуално све групе које садржи онај део армије чије мишљење желимо да дознамо. Например, у узорку од 500 људи, на бази укупног одраслог становништва Југославије (рачунајући грубо према подацима пописа из 1953 године) имали бисмо по републикама:

На величину грешке, дакле, поред броја анкетirаних, утиче и подељеност мишљења. Ако се, например, желе да испитају извесни ставови са могућом грешком од највише 5,0%, а при подељености мишљења анкетirаних од 50% („за“) према 50% („против“), потребно је анкетирати најмање 900 људи. Такође се из таблице види да се простим удавањем броја анкетirаних не добија и двоструко мања грешка, већ се то може постићи ако се број анкетirаних увећа неколико пута.

За израчунавање стандардне грешке користи се формула $\sqrt{\frac{p \cdot q}{n}}$ где је p — проценат „за“, q — проценат „против“, n — број анкетirаних. За практичне сврхе добијени резултат се множи са 3 (ако се узорци не одабирају већ узимају насумце) и сабира са процентима „за“ и „против“. Примену ове формуле показаћемо на једном примеру. Претпоставимо да смо једној већој групи војника приказали један филм и желимо да на основу њиховог мишљења закључимо како ће, приближно, сви остали војници прихватити овај филм. Ако питамо 4 војника, па нам 2 изјаве да им се филм свиђа а 2 да им се не свиђа, да ли можемо тврдити да је мишљење војника о том филму подељено? Израчунајмо то помоћу ове формуле: $\sqrt{\frac{0,50 \cdot 0,50}{4}} = 0,25$ или 25%, што помножено са 3 даје 75%.

Кад ово саберемо или одузмемо од процента „за“ и „против“ (50%) добићемо 50% $\pm$ 75%, тј. проценат ће навише прелазити стотину а наниже ићи испод нуле — што значи да се свим осталим војницима у армији може филм и свидети и не свидети, те из овог опита не можемо извести никакав закључак. Ако, међутим, интервјујушемо 16 војника (тј. 4 пута више), од којих су се изјаснили 8 за а 8 против, добићемо двоструко мању грешку, тј. 12% : 5% што помножено са 3 даје 37,5%, те ћемо имати 50% $\pm$ 37,5%, тј. може бити 87,5% „за“ а 12,5% „против“, и обратно, што значи да још не можемо тврдити да је мишљење подељено. Међутим, ако испитамо 100 војника и добијемо подељен одговор (50 : 50%), резултат ће бити 5%, а помножено са 3 = 15%; према томе, 50% $\pm$ 15% показује да ће мишљење свих осталих моћи да варира између 65 и 35%, те ћемо моћи са великим сигурношћу тврдити да је мишљење подељено. А ако би се у овом случају радило са добро одабраним узорком (а не узимањем насумце), онда би сигурност била и већа, тј. 50% $\pm$ 5%, тако да би мишљење варирало од 45 до 55%. (Doob Leonard, *Public Opinion and Propaganda*, New York, 1949, глава 6.)

¹⁰⁾ Boring, Edwin, G. (ed.), *Psychology for the Armed Services*. Washington, 1946, стр. 469—470.

210 из Србије, 110 из Хрватске, 40 из Словеније, 35 из Македоније, 93 из Босне и Херцеговине, 12 из Црне Горе.¹¹⁾ Од тог укупног броја требало би да су 335 пољопривредници, 95 радници, а 70 остала делатности. Даље би требало да буде 70 неписмених, итд. све у одговарајућем проценту по републикама. Ако бисмо испитивали војнике друге наставне године, требало би узети у обзир и општу расподелу према ви-довима и родовима.

Кад се изабере узорак, приступа се састављању упитника, који се, углавном, може састојати из три врсте питања: а) отворена или слободна питања, где се анкетираном оставља да формулише одговор по сопственом нахођењу; б) питања са вишеструким избором, где анкетирани треба да се одлучи за један од алтернативно датих одговора; в) категоричка питања, где треба одговорити само да или не. Понекад се ова последња врста питања проширује са без мишљења да би се дала могућност да дају свој одговор они који немају одређено мишљење по том питању.¹²⁾ Анкете са првом врстом питања могуће су само код мањих узорака јер је врло тешко обрађивање резултата због могућих разних варијанти одговора. Чешће се употребљавају упитници са другом и трећом врстом питања јер је код њих обрада много лакша и одговори анкетираних могу се лако изражавати у процентима (например, на једно одређено питање 60% је одговарало са „да“, 30% са „не“, а 10% је било „без мишљења“). Често један упитник може садржати све три врсте питања, што ће зависити од циља саме анкете, али се и у овом случају број питања са слободним избором одговора мора свести на најмању меру.

При састављању питања морамо водити рачуна да она не буду сугестивна, тј. да анкетираним већ унапред не намећу одређен одговор. А да бисмо се осведочили да постављена питања неће бити нејасна онима које испитујемо, корисно је да се по истим питањима претходно анкетира један мали (пробни) узорак да би се на основу откри-

¹¹⁾ Овај пример узорка са расподелом према републикама дат је да бисмо уочили разлику између *репрезентативне* и одабране групе. Ако бисмо вршили избор према националности, не водећи рачуна о географској и економској расподели, а иако бисмо узели припаднике појединих националности који, например, живе у Београду, онда бисмо имали одабрану групу која не би имала репрезентативни карактер.

¹²⁾ Примери за ове три врсте питања:

1. Имаш ли неки предлог за побољшање рада војничког клуба? Ако имаш, наведи овде: _____
2. Да ли идеши у војнички клуб ради читања штампе и како често? (Прецртaj квадрат испред одговора који ти одговара).
  - Скоро сваког дана идем у војнички клуб.
  - Чешће (један до два пута седмично) идем у војнички клуб.
  - Ређе (три до четири пута месечно) идем у војнички клуб.
  - Врло ретко (једанпут месечно или ређе) идем у војнички клуб.
  - Никад не идем у војнички клуб.
3. Да ли би више волео да служиш рок у неком другом виду или роду?
  - да;
  - не;
  - без мишљења.

вених нејасних места могао поново сачинити упитник са потпуно јасним питањима. После овога може се приступити умножавању упитника и припреми оних који ће спроводити анкету.

Ако анкету треба да спроведе више лица на разним местима, њиховој примени треба приступити брижљиво, јер свако отступање појединача од одређеног поступка може имати неповољан утицај на општи успех анкете. Зато је важно да сви извршиоци анкете дају анкетираним једнака претходна обавештења о циљу анкете, да ничим не сугеријају одговоре на питања, а ако је анкета анонимна (што ће бити случај када се ради о појединим деликатним питањима) да увере анкетиране да је анонимност загарантована. Даље је важно да се анкетирање појединих група врши под приближно истим околностима и да анкетирани имају могућности да несметано попуњавају упитнике, без договарања и могућности да подлегну сугестији суседа.

Ако у анкетираној групи има и неписмених лица, онда овакву анкету треба употребљавати интервјуом. За то се могу користити поједини добро писмени војници из јединице (нарочито су за ово погодна лица која раде на описмењавању), ако се добро припреме за попуњавање упитника на основу усмених одговора анкетираних. Ови интервјуи треба да теку у виду појединачног ширег разговора са неписменим војницима у који се вешто убацују она питања на која се тражи одговор у упитнику (метод продуженог интервјуја).¹⁸⁾

Када се по завршеном анкетирању прикупе попуњени упитници, приступа се обрађивању добивених података. У овом послу (као и при састављању упитника) треба да суделује и стручњак — психолог, који ће заједно са статистичарима учествовати у сређивању података, састављању прегледа и графикона и извођењу закључака упоређивањем резултата анкете са подацима о истим питањима добивеним другим методима (посматрањем, интервјуима појединих анкетираних лица и њихових непосредних старешина, подацима добивеним из анкетираних јединица, итд.). По завршетку ове упоредне анализе резултати се стављају на располагање команди за чији је рачун анкета вршена.

Обрађивање података добивених анкетом претставља обиман и деликатан рад, те је спровођење масовних анкета скupo. Послови око обрађивања нумеричких података (нарочито ако је у питању масовна анкета) захтевају много времена, те се за ово користе специјалне машине. Посао ће бити умногоме олакшан ако се ради по методи узорка, због мањег броја анкетираних. Но, у сваком случају, пре него што се приступи једној анкети о мишљењу, поред осталог, неопходно је тражити и стручну помоћ психолога.

За успешно спровођење оваквих анкета потребни су статистички подаци о свим аспектима који могу утицати на ставове војника по било ком питању — а о којима је било раније речи. Ови подаци олакшавају

¹⁸⁾ Dooð, Leonard: op. cit., глава 6; Boring, op. cit., стр. 254.

и одабирање узорка и састављање питања за анкету. Стога ће често анкетама морати да претходи прикупљање потребних статистичких података (уколико се са њима не располаже).

Испитивање мишљења методама посматрања и разговора давало је у појединим армијама врло корисне резултате, ако су то вршили нарочито одређени и обучени официри. Овакве официре је већина армија увела у свој састав (политички комесар, официр за односе међу људима, психолог јединице, официр за информације, итд.). Међутим, метода анкете, која се у неким армијама показала врло корисном, може се успешно користити само за добијање одређених података о животу и раду припадника оружаних снага.

IZ INOSTRANIH ARMIIA

SAD I ZEMLJE AMERIČKOG KONTINENTA

AMERIČKA VAZDUŠNODESANTNA DIVIZIJA SPECIJALNOG TIPOA

U kopnenoj vojsci SAD formiraće se novi tip padobranske divizije sa sopstvenim nuklearnim oružjem koja će — kako se predviđa — biti spremna za prekomorski transport početkom 1957. Ona će — po rečima njenog komandanta — poslužiti kao *vatrema brigada* za »sprečavanje malih ratova«.

Američki ministar KoV, Bruker, izjavio je da će ova rasterećena jedinica imati 11.500 ljudi, ali će raspolagati znatno jačom vatrenom snagom od normalne vazdušnodesantne divizije od 17.300 ljudi. Glavno njeni oruđe biće raketni dirgovani projektil *Honest John*, koji može nositi atomsko punjenje. Pre ovoga, u američkoj KoV nijedno nuklearno oruđe nije bilo dodeljeno jedinicama nižim od armije i korpusa.

*

Ova divizija, sa potpuno novom organizacijom i formacijom, neće imati ni pukove ni bataljone. Nosiće oznake 101 vazdušnodesantne divizije — proslavljenje u Drugom svetskom ratu — koja se borila pod komandom generala Maksvela Tejlora, sadašnjeg načelnika Generalštaba Kov SAD. Predviđeno je da prvih dana septembra otpočne njena obuka u foru Kampbel.

Nova 101 divizija imaće 5 *borbenih grupa* od po 1.200 pešaka. Svaka grupa, sposobna za samostalnu borbu, imaće (nezavisno od drugih) jednu bateriju od 5 topova 105 mm, koji kasnije mogu biti zamenjeni nešto većim atomskim topovima.

Pored moćnih topova 105 mm, novo naoružanje i oprema obuhvatiće samohodni PT top 90 mm, bacace 105 mm, puškomitralice, bateriju PT topova 106 mm, lake terenske kamione i »dobar broj« lakih aviona i helikoptera za pokrete iznad bojišta.

Sva oprema, uključujući i sprave za bacanje raketa *Honest John*, može biti prenošena vazduhom i spuštanja padobranom. Prema izjavama njenog komandanta ona se cela može staviti u pokret pomoću polovine broja aviona koji su bili potrebni za normalnu vazdušnodesantnu diviziju.

Borbene grupe, predviđene za široko rasturanje i brzu akciju na atomskim bojištima, sastojaće se od 5 četa od po 240 ljudi.

Ratni zadaci divizije bili bi »spuštanje na cilj, izvršenje zadatka i nečujan nestanak«. Pored toga, moglo bi doći u obzir još i »uništavanje neprijateljskog snabdevanja, postrojenja, pa čak i izvesnih veoma važnih ličnosti«.

Smatra se da aktiviranje nove 101 divizije pretstavlja želju KoV SAD da dostigne »maksimalan stepen prenošenja svojih delova vazduhom«.

(US Naval Institute Proceedings, jun 1956)

ARTILJERISKI OPITNI PROJEKTIL

Nedavno je usavršen novi artiljeriski projektil, napravljen od hartije i vode, koji će se upotrebljavati kao jevtino artiljeriski zrno za opitna gađanja.

Zasada je rađen samo za haubicu 105 mm. Njegova proizvodnja staje 1 dolar, dok konvencionalan metalni projektil staje oko 10 dolara.

Težina projektila i njegova otpornost u odnosu na širenje barutnih gasova omogućavaju opite sa haubičkim bestrzajnim sistemom.

Ovaj projektil omogućava opaljivanje oruđa za domet od nekih 30 m, pošto se iz usta cevi izbacuju samo voda i komadići hartije. Projektil se puni vodom neposredno pre opaljivanja, a zatim se stavlja u usta cevi, umesto u zadnji deo, kao kod standardnih art. zrna. Izbacivanje vode je bezopasno, ali kartonsko dno može naneti štete i povrede na daljini ispod 25 m.

(*Military Review*, avgust 1956)

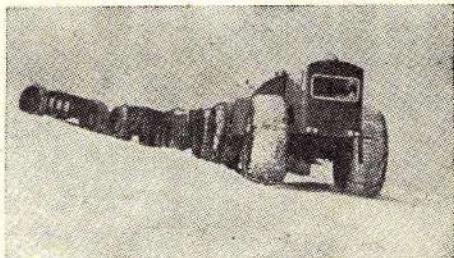
NOVI TRANSPORTNI »VOZ«

Američka transportna služba usvojila je novu vrstu teretnog »snežnog voza« (*Snow-Train*) za prenos oko 50 tona materijala po debelom snegu i veoma niskim temperaturama. Voz će biti upotrebljen za arktičke predele.

Zvanično nazvan »Logistički teretnjak« (*Logistical Cargo Carrier*), voz se sastoji od kontrolnog i pogonskog traktora i tri motorne prikolice. Njime upravlja jedan čovek pomoću električnih uređaja koji su smešteni u pogonskim kolima. Vozač upravlja samo sa dva čelna točka, dok se ostalim kolima upravlja pomoću specijalnih uređaja za kuplovanje, tako da se ona kreću automatski.

Svaki od 16 točkova ima gume koje su široke oko 120 sm, a visoke oko 3 m, pokreću se posebnim pogonom pomoću električnog motora koji je smešten u glavčini točka.

Kola za upravljanje su snabdevena providnim krovom za osmatranje po dnevnoj svjetlosti, kao i za olakšanje navigacije pomoću zvezda — u dugim arktičkim noćima. Ova kola raspolažu smeštajnim mogućnostima (spavanje) za 4 člana posade.

(*Military Review*, jul 1956)

NOVA AMERIČKA AVIONSKA FILMSKA KAMERA

Za američku Komandu za vazduhoplovno-naučno istraživanje usavršena je filmska kamera koja se automatski prilagođava raznim svjetlosnim uslovima, slično čovečjem oku. Kamera je poznata pod nazivom KB-5 i rađena je za vazduhoplovni naučno-istraživački centar (pomenute komande) u Dajtonu, Ohajo, od strane poznate firme *Fairchild Camera and Instrument Corporation* u Sajosetu, Njujork.

Upotrebljavajući dosadašnju kameru, pilot mora da nagada da li treba da je namesti na »svetlo«, »tamno« ili »maglovito«, što često nije sasvim lako razlikovati. Ispravnost snimanja bila je dosada smanjena i zbog toga što je dosadašnja kamera radila samo za vreme otvaranja vatre iz oruđa aviona, te pilot nije imao vremena da je podešava pri brzim promenama svjetlosnih uslova, usled čega je dobar deo avionskih filmova bio nepravilno eksponiran.

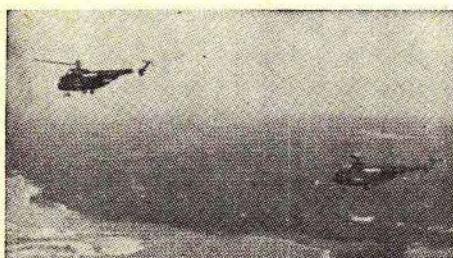
Ova nova kamera se automatski kompenzira u okviru svjetlosnih promena koje se mogu pojaviti u toku borbe, pri čemu se sama ispravlja bez uticaja pilota, upotrebljavajući neonsku svjetlost. Ova svjetlost, unutar kamere, svetli konstantnim intenzitetom i dejstvuje na otvor kamere koji je prevučen selenijumom. Reakcija svjetlosti na selenijum stvara električni impuls. U isto vreme sunčeva svjetlost ulazi kroz sočiva kamere i dejstvuje na selenijumom prevučeni otvor kamere, stvarajući još jedan električni impuls. Impuls koji stvara neonu svjetlost uvek

je konstantan, kao što je i sa intenzitetom neonske svetlosti. Međutim, impuls koji stvara sunčeva svetlost varira, pošto i dejstvo svetlosti na subjekat takođe varira.

Nova kamera se pomoću otvaranja svojih sedam sočiva veoma brzo prilagodava sa tačnošću od polovine stop-a u okviru 1,8 sekundi. Može koristiti filmove od 16, 32 i 64 okvira u sekundi.

(*Army — Navy — Air Force Register*, 7 april 1956)

SNABDEVANJE HELIKOPTERA GORIVOM U TOKU LETA

Opitna eskadrila američkog Korpusa pomorsko-desantne pešadije nedavno je prikazala mogućnost snabdevanja helikoptera pogonskim gorivom u toku leta. Pri ovome je primenjena ista tehnika kao i za mlazne aparate koji baziraju na nosačima aviona. Oprema je bila manufakturne izrade, a pretakanje goriva simulirano.

Dopunom goriva u toku leta treba da se produži dosadašnji akcioni radijus helikoptera pomorsko-desantne pešadije.

(*Military Review*, jun 1956)

USTROJSTVO MEKSIKANSKE NARODNE ARMIJE

Meksikanska armija danas raspolaže aktivnim i rezervnim kadrom i sastoji se iz rodova, službi, vojnih škola i specijalnih jedinica.

Funkcija vrhovnog komandanta pripada predsedniku republike koga u vrištenju dužnosti pomaže sekretar narodne odbrane. Sekretar obavlja tekuće poslove (nadzor nad sprovodenjem nastave, obuke, administracije, celokupnom upravom — materijalnom i finansijskom). On podnosi predsedniku republike predluge za usavršavanje i jačanje odbrambene sposobnosti zemlje. Sekretar pomaže Potsekretrijat, Opšta uprava, Inspekcija kopnenih snaga, Generalštab i Vojno sudstvo. Generalštab, kao tehničko-operativni organ, direktno sarađuje sa sekretarom pri planiranju, koordiniranju i opštem rukovođenju celokupnim životom meksikanskih oružanih snaga. Sekretarijat raspolaže, sem navedenih organa, i nizom odeljenja i direkcija — radi koordinacije.

Za obavljanje funkcija teritorijalno-vojnih potreba Meksiko je podeljen na vojne oblasti, a ove na vojne zone čiji broj nije svuda isti. Od rodova, koji su organizovani po trojnom sistemu, postoje pešadija, konjica, artiljerija, inžinjerija i vazduhoplovstvo. Organske jedinice su pešadijska divizija, pešadijska brigada, pešadijski bataljon, konjički i mehanizovani pukovi, inžinjeriski bataljon, a u vazduhoplovstvu eskadrila, grupa i krilo.

Od službi Meksikanska armija ima intendantsku, vojno-sanitetsku, vojno-sudsku, inžinjerisku i službu veze.

U prvu grupu vojnih škola spadaju one u kojima se stiče osnovno vojno znanje za potrebe aktivnog kadra. To su opšti vojni koledži, Vojna vazduhoplovna škola, Vojno-lekarska škola, Škola za vezu, Škola za niže sanitetske oficire, Škola za bolničarke, Škola za vojno-vazduhoplovne mehaničare specijaliste, Vojna meteorološka škola i Vojna tehnička škola.

U drugu grupu dolaze aplikacione škole: Aplikacioni centar za niže oficire svih rodova i podoficirska škola.

Treća grupa obuhvata više vojne škole: Višu ratnu školu i Školu veze (kurs za tehničare).

Specijalni korpusi, kao što je Korpus pretdsednikove garde, ne pripadaju ni rodovima ni službama.

U rezervnom kadru postoje četiri poziva: u prvom pozivu nalaze se svi oni koji su časno izišli iz aktivnog kadra kao i mladići koji su otslužili vojni rok. Drugim pozivom obuhvaćeni su svi građani koji su napunili 21 godinu starosti i ostaju u njemu 5 godina. U treći poziv ulaze svi oni koji su proveli 5 godina u drugom pozivu i ostaju u njemu takođe 5 godina, a u četvrti poziv ulaze svi građani posle provedenog trećeg poziva i ostaju u njemu 14 godina.

Na otsluženje vojnog roka, koji traje godinu dana, mladići odlaze posle navršenih 18 godina starosti. Oni koji su prilikom služenja kadrovskog roka postigli čin desetara ili vodnika mogu, nakon otsluženja i ako žele, preći u rezervu prvog poziva, u kojoj ostaju do 33 godine starosti, posle čega prelaze u drugi poziv.

L. M.

KRATKE VESTI IZ BRAZILIJE

PODMORNICE ZA RATNU MORNARICU

Dve podmornice iz američke Atlantske rezervne flote, *Muskellungs* i *Paddle*, prebačene su u brodogradilište ratne mornarice u Filadelfiju, radi predaje brazilijskoj ratnoj mornarici (kao zajam). Brazilijske posade za ove podmornice biće obučene u podmorničkoj bazi u Nju Londonu, Konektikat, SAD.

NUKLEARNI REAKTOR

Planirano je da se u San Paolu izgradi nuklearni reaktor od 5.000 kilovata. Prema nekim obaveštenjima za ovaj projekat američka Komisija za atomsku energiju stavila je na raspolaganje iznos od 350.000 dolara. Ova komisija će takođe iznajmiti i gorivo za reaktor (*U-235*). Ovo treba da bude prvi nuklearni reaktor izgrađen pomoću američkih fondova — izvan SAD.

(*Military Review*, jul 1956)

ZAPADNA EVROPA

VESTI IZ ORGANIZACIJE NATO

VOJNI BUDŽETI ZEMALJA-ČLANICA

Dok je u toku ovog leta, od 20—22 juna, Komitet trojice ministara spoljnih poslova Kanade, Italije i Norveške, pod pretdsedništvom kanadskog ministra Pirsona, zasedao u Parizu i u tajnosti održavao potrebne konsultacije u cilju pronaalaženja odgovarajućih formi da bi se organizaciji *NATO* dao jači akcent na političkom i ekonomskom polju, dotle su pojedine države-članice nastavile sa pripremanjem svojih vojnih budžeta koji se, kao i svake godine, moraju podnosi Savetu *NATO*-a na pregled.

Prilikom parlamentarne debate po pitanju vojnog budžeta, u V. Britaniji izražena je želja da se vojni rashodi smanje u znatnoj meri. U SAD, gde vazduhoplovne snage i vojno-naučna istraživanja koriste značajne dopunske kredite na štetu kopnene vojske, bilo je diskusija o dodeljivanju vojne i ekonomske pomoći inostranstvu. Poznato je da je predlog pretdsednika SAD, u iznosu od 5 milijardi dolara, pretrpeo osetno smanjenje, iako je u to doba general Grinter, u svojstvu vrhovnog komandanta *NATO*-a, pred Odborom za spoljne poslove američkog Senata, energično branio program vojne pomoći.

BAZE NA ISLANDU

Dosada je u više mahova isticana strategiska važnost Islanda kao vazduhoplovne baze na pola puta između Njujorka i Moskve. Prilikom pristupanja Islanda Severoatlantskom paktu ugovorenog je da će Zapadne sile, u slučaju rata, imati izvesne olakšice na islandskoj teritoriji, slične onima koje su Saveznici tamo uživali u toku Drugog svetskog rata, na osnovu ugovora zaključenog 1. jula 1941 između SAD i Islanda.

Usled političke zategnutosti, izazvane Korejskim ratom, Vlada u Rejkjaviku je, maja 1951, odobrila da jedinice američkog vazduhoplovstva zaposednu aerodrom u Keflaviku, 50 km od Rejkjavika, koji Amerikanci još i danas drže.

Međutim, jednim članom odbranbenog ugovora između SAD i Islanda predviđeno je da svaka strana ugovornica ima pravo da od Saveta NATO-a zatraži reviziju ugovornih obaveza. U slučaju da se sporazum po tom pitanju ne može postići u roku od šest meseci, svaka strana može saopštiti svoju nameru da raskine ugovor, tako da godinu dana od tog saopštenja prestaje njegovu pravnu važnost.

Pitanje stacioniranja snaga NATO-a na Islandu u slučaju rata izazvalo je diskusije u islandskoj javnosti, koje su dovele i do ostavke tamošnje Vlade u martu o. g., koja je pre toga, a posle jednog glasanja u prilog reviziji ugovora, odlučila da raspusti Parlament. Izbori, koji su održani 24. juna, nisu doneli jasnú većinu u prilog revizije, ali se očekuje da će Savet NATO-a uskoro shvatiti želju islandске Vlade za revizijom, čiji je pretsednik nedavno izjavio da eventualno raskidanje ovog ugovora neće značiti da Island prestaje biti član Severoatlantskog pakta.

MANEVRI NATO-a

U toku ove godine održano je nekoliko manevara snaga NATO-a. Tako je u oblasti južne Evrope i Sredozemlja, od 25—28. juna, održan veliki manevar posvećen PAO. U njemu su učestvovali formacije lovaca-presretača 5 i 6 komande taktičkog vazduhoplovstva NATO-a, kao i delovi britanskog vazduhoplovstva i američke Šeste flote. Pored PA zone Južne Francuske, u akciji su učestvovali i PA odbrane na italijanskoj, grčkoj i turskoj teritoriji, kao i PA odbrana na Malti. Napadačevi bombarderi su pripadali ili ukrcanoj avijaciji američke Šeste flote (koja je bila pojačana jednim britanskim nosačem aviona) ili kopnenim bazama britanske bombarderske komande. Manevrom, koji je nazvan *Thunderhead*, rukovodio je general Timberlake, komandant vazduhoplovnih snaga Južne Evrope. Sam manevar pretstavljaо je interesantan pokušaj upotrebe raznih sredstava za otkrivanje i presretanje neprijateljskih aviona duž celog južnog boka Evrope. Ovom prilikom su odbrambene snage, prvi put, isključivo bile sastavljene od mlaznih presretača.

U zapadnom delu Atlantika, tokom manevra koji je trajao od 12—27. juna, učestvovalo je nekih 40 brodova (površinskih i podmornica) koji su pripadali američkim, britanskim, kanadskim i holandskim pomorskim snagama.

Prilikom vežbe u zaštiti konvoja, koja je održana od 27—31. maja u oblasti Lamanša, pod rukovodstvom komandanta zone u Brestu, učestvovalo su britanske, holandske i francuske pomorske i vazduhoplovne jedinice.

(Revue de défense nationale, avgust — septembar 1956)

ZEMLJE BRITANSKE ZAJEDNICE NARODA

NAJNOVIJI SISTEM SPASAVANJA PILOTA NA MORU

Britansko ratno vazduhoplovstvo već koristi novi sistem spasavanja pilota na moru, pomoću koga nastrandali pilot može da šalje signale za pomoć avionima za spasavanje. Kad se, po gustoj magli, jedan mlazni lovački avion tipa *Hunter*, srušio u more, drugi *Hunter* »obeležio« mesto u vazduhu sa koga je pilot iskočio

iz aviona na visini od 12.000 m. Odmah posle nesreće uputio se motorni čamac ratnog vazduhoplovstva da pronade pilota, dok se jedan helikopter tipa *Sycamore* pridružio spasilačkoj ekipi. Na nekih 15 km od mesta gde je pilot pao u more, prijemnik helikoptera počeo je da prima signale emisionog aparata koji je pilot imao kod sebe. Za vrlo kratko vreme helikopter je, leteći nisko nad morem, našao pilota i podigao ga nepovredenog iz gumenog čamca. Pilot je prenet na obalu za manje od 90 minuta od njegovog prvog poziva za pomoć.

Jedan pretstavnik britanskog Ministarstva vazduhoplovstva je povodom ovog slučaja izjavio: »Ovaj način spasavanja po vrlo slaboj vidljivosti ne bi se mogao obaviti ovakvom brzinom bez upotrebe novog sistema za spasavanje iz vazduha do mora, koji je poznat pod imenom *Sarah*.«

Sarah je subminijaturni radio-signalni aparat, težine svega 1,5 kg. Pa ipak njegov »glas» može da se čuje neprekidno 20 časova u prečniku od 112 km. Za ovaj aparat stručnjaci kažu da je »remek delo elektronike«. Sistem se sastoji iz jedne radiosignalne sprave i baterije, pričvršćen je sa pilotsku jaknu *Mae West* koja ne dozvoljava nastrandalim vazduhoplovima da potonu. On daje signale po kojima se upravljaju spasioci. Ceo posao nastrandalog vazduhoplovca sastoji se u tome da povuče prsten koji oslobada jednu 78 sm dugu, savitljivu antenu da bi emitovanje moglo da otpočne. Signale kojima se traži pomoć mogu avioni da uhvate na području od 25.900 km². Signali se pojavljuju u vidu impulsa na katodnoj cesti u avionu-spasiocu i upravljaju pravcem aviona. Oni prestaju kad se avion nađe iznad nastrandalog vazduhoplovca. Usmeno komunikaciju između spasilaca i nastrandalog vazduhoplovca uspostavlja zatim aparat za vođenje razgovora u dva pravca na male daljine.

Pored Britanije, novi sistem spasavanja usvojila su vazduhoplovstva Kanade, Južnoafričke Unije i Holandije.

(Britanska informativna služba, 28 jul 1956)

BRITANSKI ELEKTRONSKI MEGAFON

Ratne mornarice većeg broja država zainteresovale su se za novi portabil elektronski megafon koji je, kao što se tvrdi, najlakši dosada proizvedeni megafon. Njegova mala težina (samo 2,3 kg) postignuta je time što su u njemu umesto cevi upotrebljeni tranzistori. Novi instrument služi za razgovor na nekoj udaljenosti, uz istovremeni žagor, kao što je to slučaj na brodovima ili u brodogradilištima.

Pomenute megafone već su poručile ratne mornarice Britanije, Belgije i Portugalije. Policija londonskog Sitija već ih upotrebljava. Sa Srednjeg Istoka stiglo je 300 porudžbina, a iz SAD 70. Megafon dobija snagu od jedne baterije za džepnu lampu; poznat je pod nazivom *Transhailer*, a proizvelo ga je preduzeće *Pye Limited*, Kembridž.

Tranzistor je sićušna naprava koja ima slične funkcije kao i radiocevi, ali radi na potpuno drugom principu. Njegova baza je prečišćeni germanijum, elemenat čija posebna svojstva omogućuju da se izbliza kontrolišu elektroni koji se nalaze u njegovoj strukturi — za razliku od radiocevi kod koje se elektroni kontrolišu u vakuumu. Kako tranzistoru nisu potrebna žičana vlakna — on troši neznatnu količinu energije. Ova okolnost, kao i njegov mali obim i težina, pretstavljuju razlog zašto se on sve više upotrebljava u tako različitoj opremi kao što su »elektronski mozgovi«, telefonski uredaji, brojači nuklearnog zračenja i dr.

(Britanska informativna služba, 1 septembar 1956)

KRATKE VESTI IZ AUSTRALIJE

NOSAČ AVIONA

Novi australiski nosač aviona *Melbourne*, koji je 1955 godine bio poručen u Britaniji, uspešno je završio svoje prve opite sa mlaznim avionima i isporučen je Australiji.

Nosač je opremljen avionima *Sea Venom* i *Gannet* i raspolaže najsavremenijim uređajima (uglasta paluba, parni katapult i optičke sprave za sruštanje pomoću ogledala). *Melbourne* je prvi australiski nosač koji operiše mlaznim avionima.

USA VRŠAVANJE NOVOG VOZILA

Opiti koji se vrše sa jednim vozilom tipa džipa, projektovanim i izrađenim u Australiji, obuhvataju i putovanje od oko 800 km, sa zakačenom jako natovarenom prikolicom.

Primljene su porudžbine za 2.000 ovakvih vozila, a Australijanci se nadaju da će njihova proizvodnja, kroz tri godine, dostići godišnju kvotu od 20.000.

(*Military Review*, avgust 1956)

HOLANDIJA

HOLANDSKA MORNARIČKA AVIJACIJA

Ovu avijaciju pre Drugog svetskog rata sačinjavali su uglavnom avioni hidroavioni. Njena aktivnost ograničavala se najviše na ostrva današnje Indonezije, koja su u to doba pretstavljala holandski posed. Ona je držala hidroavionsku bazu Morokrembangan na Javi, snabdevenu važnim instalacijama za održavanje aviona, zatim baze na Javi, Sumatri, Borneu i Ambonu i mnogobrojne pomoćne baze razbacane po ovom arhipelagu. Posle nemačkog napada na Holandiju (10 maja 1940), mornarička avijacija je pružila žestok otpor agresoru, a nekoliko časova pre kapitulacije (14 maja iste godine) izdato je naređenje da avioni holandske mornaričke avijacije napuste zemlju i pridruže se savezničkim snagama. Tako je u V. Britaniji formirana jedna eskadrila hidroaviona *Fokker* (čije su ljudstvo sačinjavali isključivo Holandani) koja je ušla u sastav Obalske komande britanskog vazduhoplovstva u Škotskoj, pod nazivom *eskadrila br. 320* (holandska). Ova eskadrila (koja je kasnije opremljena aparatom *Hudson*) vršila je izviđanje neprijateljskog brodovlja duž norveške obale, a godinu dana kasnije uzela je učešća u potapanju neprijateljskih brodova u blizini holandske obale. Kasnije je holandska Vlada nabavila izvestan broj bombardera *B-25 Mitchell*, tako da je eskadrila ušla u sastav 2 taktičke grupe britanske bombarderske komande i u njenom sastavu izvršila veliki broj zadataka nad neprijateljskom teritorijom.

Ulaskom Japana u rat, jedinice holandske mornaričke avijacije na Dalekom Istoku pretrpele su teške gubitke, tako da je samo nekoliko aparata tipa *Catalina* uspelo da se povuče na Cejlон (u Kolombo) gde su i formirali *eskadrilu br. 321* (holandsku) koja je u taktičkom pogledu bila potčinjena Obalskoj komandi britanskog vazduhoplovstva. Eskadrila je, pored aparata *Catalina*, dobila i nekoliko *Liberator-a*, a korišćena je za izviđanje i eskortiranje nad Indijskim Okeanom.

Posle oslobođenja Holandije pristupljeno je potpunoj reorganizaciji mornaričke avijacije, s tim što je poklonjena naročita pažnja protivpodmorničkoj borbi i zadacima mornaričke avijacije u prekomorskim teritorijama. Tako je za borbu protiv podmornica u dalekim morima bilo predviđeno stvaranje jedne grupe sa ukrcanom avijacijom (*hunter-killer*) radi otkrivanja i uništavanja podmornica, dok je zaštitu Severnog Mora trebalo obezbediti kopnenim avionima srednjeg akcionog radiusa. Osim toga, ocenjeno je da je za oblast Dalekog Istoka potrebna jedna eskadrila aviona-amfibija, a za zaštitu Antila jedna eskadrila kopnenih aviona za izviđanje.

Dok su svi ovi projekti bili još u toku ostvarenja, Holandija je dobila pod najam na 2 godine britanski eskortni nosač aviona *Nairana*, a u V. Britaniji kupila eskortni nosač aviona *Venerable*, kome je dato ime *Karel Doorman*. Ovaj nosač aviona može da primi više od 30 aparata (tipa *Firefly* i *Sea Fury*). Uz saradnju V. Britanije, Holandija je formirala jednu eskadrilu za dejstvo u oblasti Severnog Mora koja je snabdevena lakim bombarderima *B-25 Mitchell*. Jedna eska-

drila aparata *Catalina* upućena je na Holandsku Novu Gvineju, a jedna eskadrila *Firefly* na Antile.

Prilikom stvaranja Organizacije *NATO*, holandska mornarička avijacija se pridružila njenim snagama sa pomenutim lakinom nosačem aviona (sa pripadajućim avionima) — za zaštitu pomorskih puteva preko Atlantika i eskadrirom bombardera *Mitchell* — za zaštitu Severnog Mora.

Zahvaljujući američkoj vojnoj pomoći, holandska mornarička avijacija je uspela da zastarele aparate *Firefly* zameni bolje opremljenim avionima *Avenger*, čije su mogućnosti daleko veće, a bombardere *B-25 Mitchell* sa *Neptune P2V-5*, čime je znatno povećana moć eskadrile za oblast Severnog Mora. Pored toga, predviđa se da će se aparati *Sea Fury*, koji su isto zastareli, u toku 1957 zamene mlaznim lovcima *Sea Hawk*, naručenim u V. Britaniji u okviru off-shore programa uzajamne vojne pomoći. Zbog ove zamene zastarelih aviona pojavila se potreba za modernizacijom nosača aviona *Karel Doorman*. Računa se da će ovaj nosač, posle prepravke, do kraja 1957 ponovo ući u službu, sposobljen za primenu najnovijih metoda protivpodmorničke borbe prilikom budućih manevara *NATO-a*.

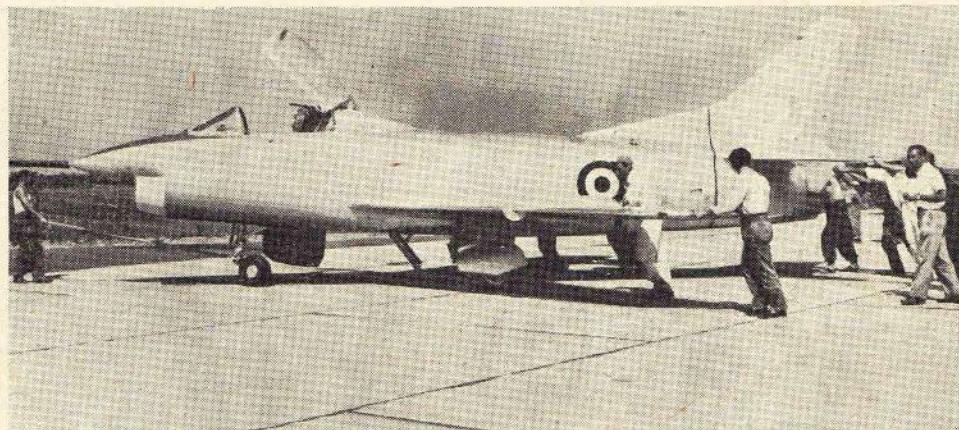
(*Interavia*, avgust 1956)

ITALIJA

ITALIJANSKI MLAZNI LOVAC

Avion *FIAT G. 91* izvršio je svoj prvi uspešan let, 9. avgusta 1956, na torinskom aerodromu.

Ovaj mlazni avion, *laki taktički lovac*, dobio je prvu nagradu na međunarodnom konkursu *NATO-a*, ispred svih ostalih zemalja članica Atlantskog pakta, tako da je fabrika *FIAT* dobila porudžbinu za 3 prototipa i još 27 aviona pred-

seriske proizvodnje, koji će biti upotrebljeni za proveru da li avion odgovara aktuelnim operativnim zahtevima. Njegove dimenzije i težina su znatno manji od dosadašnjih mlaznih lovaca; relativno je proste konstrukcije, lako se održava i relativno mu je niska cena koštanja.

Avion je snabdeven turbomlaznim motorom, poznatim kao *Orpheus*, koji je u ovu svrhu izradila *Bristol* kompanija.

(*Odeljenje informacija firme FIAT*, 10. avgust 1956)

ZAPADNA NEMAČKA

OPŠTA VOJNA OBAVEZA U ZAPADNOJ NEMAČKOJ

Posle veoma žive debate i rezultata od 270 protiv 166 glasova, zapadnonemački Bundestag odobrio je 7. jula 1956 uvođenje opšte vojne obaveze. Novi zakon o vojnoj obavezi predviđa obrazovanje armije od 500.000 ljudi, od kojih 450.000 pripadaju NATO-u, a 50.000 »stalnoj odbrani zemlje«.

Kao prvi kontingenat trebalo je u oktobru i novembru 1956 da bude popisano 1937 godište, stim da njegovi pripadnici budu pozvani pod zastavu u proleće 1957. Međutim, ovde se radi samo o rođenima posle 1. jula 1937, dok se za rođene pre tog datuma predviđa skraćen rok službe u vojsci. Obveznici za ovaj kraći rok biće pozvani tek 1958.

Od oko 16.000 pripadnika Savezne granične straže 9.500, to jest oko 58%, prijavilo se za prelaz u Bundesver. Ostalo ljudstvo želi da ostane u graničnoj službi. Planirano je da Granična straža opet dostigne prvobitno predviđenu jačinu od 20.000 ljudi.

Ministarstvo odbrane zatražilo je od Parlamenta odobrenje kredita od 11,4 milijardi nem. maraka — u okviru programa izgradnje. Do jula 1956 bilo je odobreno: 1,5 milijarda za kasarne i vojne zgrade, 600 miliona za vazduhoplovstvo i ratnu mornaricu i 550 miliona za oklopna i motorna vozila. Ministarstvo je zatražilo 5,1 milijardu maraka kredita za vazduhoplovstvo i 3 milijarde za oklopne jedinice. U okviru trogodišnjeg programa treba da bude proizvedeno 400 lakih i 10.680 srednjih tenkova. Za nove nemačke oružane snage, u 29 garnizona, izgrađeno je ukupno 42 kasarske zgrade.

Prema dosadašnjim obaveštenjima iz Bona, novo zapadnonemačko vazduhoplovstvo obuhvatiće 3 lovačka puka za let po svakom vremenu i 2 transportne eskadrile. Za školske avione uzeta su u obzir 382 francuska aparata *Fouga-Magister* i 25 italijanskih tipa *Piaggio P. 149*. Za lovačku avijaciju predviđaju se aparati *Sabre*, a za transportnu *Nordatlasc*. Pored toga, nabaviće se veći broj helikoptera (francuske, engleske i američke proizvodnje) i školskih uredaja za obuku u letenju.

* (Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift, jul 1956)

NORVEŠKA

NORVEŠKA PRIPREMA VEŽBE ZA PARTIZANSKO RATOVANJE

Iskustva iz Koreje i borbi u Francuskoj Severnoj Africi biće primenjena na 100.000 norveških vojnika prilikom vežbi za partizansko ratovanje, u cilju pripreme zemlje za odbranu.

Osnovaće se posebni kursevi za domobrance na kojima će se izučavati način borbe bez oružja. Generalni inspektor norveške vojske, generalmajor Mons Haukeland, izdao je naređenje da norveški vojnici, u slučaju rata, izu neprijateljskih linija moraju da pruže otpor i u takvim situacijama koje su naizgled beznadne i da se partizansko ratovanje i sabotaže imaju preduzeti u cilju odbrane zemaljske i u onim delovima Norveške koji bi eventualno bili zauzeti u slučaju novog rata. »Sprečićemo svim sredstvima da se još jednom nađemo nespremni! — izjavio je generalmajor Haukeland.

(Politiken, Danska, 29. septembar 1956)

DALEKI ISTOK

ORUŽANE SNAGE JAPANA¹⁾

Početak stvaranja novih oružanih snaga Japana vezan je za Makarturovo pismo od 8. jula 1950., upućeno predsedniku Vlade Šigeru Jošidi. Ovim pismom Makartur predlaže japanskoj Vladi da preduzme potrebne mere za očuvanje unu-

¹⁾ Masuhara, Keikichi: *A Review of Japan's Defense Strength*, Tokio, 1956. (Zvanična publikacija japanskog Ministarstva spoljnih poslova. Pisac je pomoćnik generalnog direktora Agencije odbrane.)

trašnjeg reda i mira. Kao osnovu za ostvarenje ovog cilja on smatra stvaranje nove *nacionalne Policiske rezerve*, jačine 75.000 ljudi, i *Odeljenja pomorske bezbednosti*, od 8.000 ljudi.

Japanska Vlada je odmah prihvatile ovaj predlog i efikasno ga sprovela u delo, jer je već 10 avgusta iste godine donet zakon o *Policiskoj rezervi*, prema kome je ona imala zadatku da »po naređenju pretsednika Vlade stupa u akciju u slučaju specijalne potrebe za održanje javnog mira«.

Neposredno posle donošenja ovog zakona (u periodu od 13 avgusta do 15 septembra 1950) izvršeno je regrutovanje. 14 avgusta je nimenovan generalni direktor Štaba nacionalne *Policiske rezerve*, a ubrzo zatim usledio je i niz drugih mera koje su od te Rezerve, ustvari, stvorile prethodnika današnjih oružanih snaga Japana.

U doba stupanja na snagu mirovnog ugovora sa Japanom (28 aprila 1952), koji je potpisana u San Francisku, septembra 1951, snage *Policiske rezerve* već su bile premašile predviđenu cifru od 75.000 i brojale su 110.000 ljudi. Po mirovnom ugovoru Japan je dobio status nezavisne države. U sklopu reformi kojima je bio zadatak da usklade državnu upravu sa novodobivenim statusom, izvršena je i reorganizacija oružanih snaga. Avgusta 1952 nacionalna *Policiska rezerva* pretvorena je u *nacionalne Snage bezbednosti*, a *Snage pomorske bezbednosti* dobile su naziv *Snage obalske bezbednosti*. Kopnene i pomorske snage stavljene su pod komandu novoformirane Agencije nacionalne bezbednosti.

Od 1952 odbranbene snage Japana brzo su rasle i usavršavale se, te je 1954 došlo do njihove ponovne reorganizacije. Jula 1954 ustanovljena je *Agencija odbrane*. Dotadašnje *nacionalne snage bezbednosti* i *Snage obalske bezbednosti* menjaju naziv u *Kopnene snage samoodbrane* i *Pomorske snage samoodbrane*. Pored toga, formirane su *Vazduhoplovne snage samoodbrane*. Na taj način su stvorene regularne, savremeno organizovane oružane snage Japana.

Japanska armija od 195.810 ljudi podeljena je na sledeći način:

	N a z i v	Brojno stanje
Uprava		295
Kopnene snage samoodbrane	vojnih lica	150.000
Pomorske snage samoodbrane	građanskih lica	11.658
Vazduhoplovne snage samoodbrane	vojnih lica	19.391
Sekretarijat zajedničkog odbranbenog saveta	građanskih lica	997
Generalštabna škola	vojnih lica	10.364
Vojna akademija	građanskih lica	1.159
Institut za tehnička istraživanja	vojnih lica	32
Uprava za konstrukcije	građanskih lica	13
Uprava za snabdevanje	građanskih lica	35
	—”—	362
	—”—	376
	—”—	747
	—”—	399
	Ukupno . . .	195.810

Vrhovno administrativno-upravno telo Japanske armije je *Agencija odbrane*, koja je spoljni organ pretsednika Vlade i nalazi se pod njegovom neposrednom upravom i kontrolom. *Generalni direktor* Agencije odbrane je u rangu ministra. Nju sačinjavaju Sekretarijat generalnog direktora i odeljenja Odbrane, Nastave, Personalne službe, Finansijske službe i Službe snabdevanja. Pored toga, postoji *Savet zdržuženih štabova* i posebni štabovi vidova.

Sekretarijat generalnog direktora i šefovi pet biroa pomažu generalnom direktoru u pogledu osnovne politike kopnenih, pomorskih i vazduhoplovnih snaga.

Savet združenih štabova je savetodavni organ generalnog direktora, a sačinjavaju ga predsednik Saveta i načelnici štabova vidova. Osnovni zadatak Saveta je koordinacija između vidova u domenu taktike, logistike i nastave.

Pored toga, kao pomoćne ustanove, postoje Generalštabna škola, Vojna akademija, Institut za tehnička istraživanja, Uprava za konstrukcije i Uprava za snabdevanje.

Kopnene snage samoodbrane sastoje se od korpusa, divizija, samostalnih brigada, zatim pomoćnih jedinica, koje su pod neposrednom kontrolom generalnog direktora (jedinice veze, vojne policije i inspekcije i dr.) i pomoćnih ustanova i organa — depoi, bolnice, škole, vojno-teritorijalni organi i dr.

U dva korpusa — severnom i zapadnom — sakupljen je grô kopnenih snaga. Severni sačinjavaju 2 divizije, 1 kombinovana i 1 artiljeriska brigada, tenkovska i inžinjeriska grupa. Zapadni korpus uključuje 1 diviziju, 1 kombinovanu brigadu, 1 artiljerisku i 1 inžinjerisku grupu.

Pored 3 divizije koje ulaze u sastav korpusa, postoje još 3 divizije pod neposrednom komandom generalnog direktora. Svaka divizija broji 12.700 ljudi i sastoje se od 3 pešadijske puka, 1 artiljeriskog puka, tenkovskog bataljona, inžinjeriskog bataljona, sanitetskog bataljona i jedne vazduhoplovne jedinice.

Kombinovane brigade su jačine oko 6.000 ljudi. Sastoje se od jednog pešadijskog, jednog artiljeriskog puka, inžinjeriskog bataljona i jedne vazduhoplovne jedinice.

Pomorske snage samoodbrane sastoje se iz flote, 5 regionalnih jedinica, eskadre čistača mina i Odjeljenja komunikacija koje je neposredno vezano za generalnog direktora. Osnovni zadatak flote je praćenje i patroliranje, a može se upotrebiti i za druge borbene zadatke. Regionalne jedinice su dužne da osiguraju obalsku i pomorsku bezbednost u svojim rejonomima.

Vazduhoplovne snage samoodbrane sastoje se od 1 vazduhoplovnog puka, 1 transportne eskadrile, 1 nastavne eskadrile, 4 jedinice za kontrolu aviona i službu VOJ, većeg broja škola i 1 depoa.

Pored standardnog pešadijskog oružja (pištolja, pušaka, puškomitrailjeza i dr.) japanske kopnene snage su naoružane raketnim bacačima 60 m/m i 88 m/m; minobacačima 60 m/m, 81 m/m i 106 m/m; bestrzajnim topovima, haubicama 105 m/m, 155 m/m i 203 m/m; topovima 155 m/m; PA oruđima 40 m/m i 90 m/m i tenkovima. Sve naoružanje je američkog porekla.

Od motornih vozila kopnene snage raspolažu kamionima nosivosti 2,5 i ¾ tone, džipovima i poluguseničarima. Pored toga, u sastav kopnenih snaga ulazi 200 aviona i helikoptera namenjenih za vezu i izviđanje.

Mornarica raspolaže sa 342 broda (ukupno 71.600 tona), od toga: 22 patrolna broda, 1 podmornica (1.600 tona), 50 patrolnih čamaca (po 250 tona), 89 manjih i većih čistača mina i 180 drugih brodova razne tonaže i tipa. Ovde treba dodati i 50 aviona, uključujući više od 20 protivpodmorničkih patrolnih aparata.

Krajem 1955 vazduhoplovstvo je imalo 230 aviona (uglavnom školski T-34, mlažni za obuku T-33A i transportni C-46).

Budući razvoj oružanih snaga. Agencija odbrane je izradila nacrt t.zv. Šestogodišnjeg plana odbrane. Međutim, ovaj plan se suočava sa ozbiljnim političkim i ekonomskim problemima i treba ga prilagoditi opštem ekonomskom petogodišnjem planu. Zbog toga on još nije prihvaćen kao definitivan Vladin program. I pored toga, predviđa se sledeće stanje oružanih snaga za 1960:

Kopnene snage	180.000 oficira i vojnika
Pomorske snage	oko 124.000 tona brodova i oko 180 aviona
Vazduhoplovne snage	oko 1.300 aviona (uključujući i školske).

Istovremeno se proučava mogućnost formiranja jedinica *Nacionalne garde*, kao pomoćne kopnene vojske, pored Rezerve snaga samoodbrane od oko 20.000 ljudi.

Prema predlogu Agencije odbrane, oružane snage Japana u 1956 trebalo je da se povećaju po sledećem:

a) kopnene snage za 10.000 vojnih lica i 362 građanska; da se formira 1 kombinovana brigada, 3 artiljeriska diviziona i druge potrebne jedinice; rezerva snaga samoodbrane treba da broji 3.000 ljudi;

b) pomorske snage da se povećaju za 3.325 vojnika i 348 građanskih lica; predviđena je izgradnja dva patrolna broda A klase (1.600 tona) i 1 podmornice od 1.000 tona, zatim, pojačanje od oko 20 aviona, uključujući i nekoliko dvomotornih aparata za obuku i helikoptere;

c) vazduhoplovne snage da se pojačaju za 4.088 vojnih i 707 građanskih lica, a broj aviona za oko 80 F-86F mlaznih i 90 aparata T-33A, T-34 i C-46. Avioni T-34 biće japanske izrade.

Za ovo proširenje snaga utrošiće se 63,300.000 dolara. Ako se ovome doda suma od 215,000.000 dolara koja je potrebna za redovno održavanje armije, dobija se cifra predviđenog budžeta za fiskalnu 1956/57 godinu (278,300.000 dolara), što u odnosu na budžet iz 1955/56 znači povećanje od 37,200.000 dolara.

S obzirom na značaj koji se pridaje oružanim snagama, predviđeno je podizanje Agencije na rang ministarstva i obrazovanje *Saveta nacionalne odbrane* koji bi se bavio najvažnijim problemima odbrane zemlje.

P. P.

ARMIJA SAD U DRUGOM SVETSKOM RATU¹⁾

Koristeći se iskustvima prilikom obrade zvanične istorije Prvog svetskog rata, Amerikanci su već 1942 preduzeli detaljne pripreme, a zatim sproveli organizaciju rada oko prikupljanja zvaničnih dokumenata i obrade vojne istorije Drugog svetskog rata. Planom je predviđeno da se za potrebe Armije i javnosti obradi detaljna i dokumentovana serija pod naslovom »Armija SAD u Drugom svetskom ratu«, koja će imati 99 knjiga, stim što bi bila podeljena na 13 podserija: 1) Ministarstvo rata, 2) Vazduhoplovstvo, 3) Kopnena vojska, 4) Pozadinske jedinice i ustavnove, 5) Evropsko ratište, 6) Rat na Sredozemlju, 7) Rat na Pacifiku, 8) Ratište na Srednjem Istoku, 9) Kinesko-burmansko-indijsko ratište, 10) Odbrana Zapadne hemisfere, 11) Tehničke službe, 12) Gradske poslove, i 13) Specijalne studije.

Koristeći veliki broj svojih i neprijateljskih originalnih dokumenata i izvesne privatne publikacije, američki istoričari su do kraja 1955 napisali i izdali preko 20 zvaničnih knjiga o Drugom svetskom ratu.

U nemogućnosti da iznesem detaljan prikaz i stručnu ocenu svih dosada objavljenih knjiga, pokušaću da čitaocima pružim izvesna obaveštenja o nekim od njih.

Iz knjige *Načelnik štaba: Predratni planovi i pripreme*²⁾, u kojoj se daju objektivni podaci o stanju oružanih snaga SAD uoči ulaska u Drugi svetski rat, vidi se da te snage uopšte nisu bile sposobne za vođenje rata ni na Pacifiku, ni za odbranu svoje teritorije (SAD su 1939 imale ukupno 188.000 ljudi u kopnenoj vojsci i avijaciji), da su pripreme za rat bile spore i metodične i da su često pre-

kidane zbog političkih i drugih razloga. Istina, pripreme su ubrzane tek posle japanskog napada na Perl Harbor, ali se izgubljeno vreme nije moglo nadoknaditi. U knjizi su vešto izneta i povezana osnovna pitanja američke spoljne i unutrašnje politike, strategije, logistike, mobilizacije, industrijske proizvodnje, kao i mnogi politički, ekonomski i vojni problemi, sa dosta interesantnih detalja koji su imali značaja za pripremu SAD za Drugi svetski rat.

Iz knjige *Strategisko planiranje za koaliciono ratovanje 1941—1942*³⁾ vidi se da je američka strategija od samog početka predviđela da prvo treba uništiti ne-mačke oružane snage — kao najopasnijeg neprijatelja, iako su Japanci svojim iznenadnim napadom na Perl Harbor u decembru 1941 i velikim uspesima u toku 1942 jako ugrožavali SAD. U njoj su iznete razvojne faze u kojima je ova strategija i konceptacija pretvorena u konačne operacijske planove. Pored ostalih, detaljno i dokumentovano su obrađena sledeća važna pitanja: uzajamni odnosi i delovanje političkih, ekonomskih i vojnih elemenata; uskladivanje strategiskih planova i bitnih vojnih problema; uloga logistike i njen uticaj na strategiju; zavisnost strategije od industrijskog potencijala zemlje; problem vođenja rata na dva fronta; okružavanje i periferisko trošenje neprijatelja pre odlučnog napada; uskladivanje strategije kopnene vojske, mornarice i avijacije; planiranje operacija za desant u Severozapadnoj Africi.

U martu 1942 izvršena je reorganizacija Ministarstva rata SAD. Operativno oddelenje (*The Operations Division — OPD*) dobilo je široka ovlašćenja i značajne operativne funkcije, tako da je knjiga

¹⁾ *The United States Army in World War II.*

²⁾ *Mark Skinner Watson, The Chief of Staff: Prewar Plans and Preparations, Washington, 1950.*

³⁾ *Maurice Matloff and Edwin M. Snell, Strategic Planning for Coalition Warfare: 1941—1942, Washington, 1953.*

Operativno odeljenje⁴⁾ ustvari istorija postanka, organizacije, popune i rada ovog najvišeg operativnog organa. Osvetljavajući odnose komandanta i štabnog odeljenja, kao i organizaciju i funkcionisanje ovog odeljenja, pisac je na interesantan način dokumentovano izneo mnoga operativna i organizacijska pitanja.

U knjizi *Vrhovna komanda⁵⁾* obrađene su odluke i planovi generala Ajzenhauera u periodu od decembra 1943 do 14. jula 1945, kao i politička, ekomska i vojnička zbivanja koja su uticala na odluke i planove vrhovnog komandanta, tako da se potpunije mogu shvatiti razni elementi koji su imali uticaja na savezničku strategiju i na vođenje rata u navedenom periodu. Pošto je obrađena prvenstveno sa strategiskog aspekta, u knjizi su uglavnom i obrađeni planovi i rad vrhovnog komandanta, grupa armije (ponekad i američkih armija) dok se manje govori o radu britanskih, kanadskih i francuskih jedinica, koje su bile potčinjene generalu Ajzenhaueru i čiji je rad imao velikog uticaja na njegove planove i vođenje operacija na Zapadnom frontu. Odnosi sa Crvenom armijom i koordinacija ratnih napora zapadnih sila sa SSSR-om nisu dovoljno obrađeni, tako da to umanjuje vrednost knjige. No, i pored navedenih nedostataka, u njoj se može naći dosta interesantnih podataka za bolje razumevanje i proučavanje strategije zapadnih sila u periodu od 1943 do 1945 godine.

Od svih američkih zvaničnih publikacija najveću pažnju u SAD i inostranstvu izazvala je knjiga *Napad preko Kanala⁶⁾*, koja je pisana na osnovi američkih zvaničnih i zaplenjenih nemačkih dokumenata. U njoj ima puno tehničkih (vrlo dobro obrađenih) priloga (4 geografske karte, 31 skica i 62 fotografije) i dosta podataka o pripremama, toku desanta i operacijama u Normandiji od 6. juna do 1. jula 1944. U početku su detaljno opisane savezničke konferencije (Kazablanka, Kvikbek, Kairo i Teheran) na kojima su tretirana pitanja ili su donošene odluke za izvođenje desanta. Koristeći originalne nemačke doku-

mente, pisac je izneo ubedljive podatke o stanju, organizaciji, jačini, rasporedu i planovima nemačkih snaga koje su se pre savezničkog desanta nalazile na Zapadnom frontu. Iako se ovi podaci ne slažu sa nekim podacima iz memoara i istorija pojedinih američkih, nemačkih i ostalih pisaca, ipak se može smatrati da su podaci u njoj tačniji i objektivniji zato što su korišćeni zvanični dokumenti. U glavi VI su izneti interesanti podaci o organizaciji veze i o saradnji sa francuskim pokretom otpora. O radu flote i avijacije i njihovim zadacima u knjizi je izneto samo toliko koliko je potrebno da se shvati celina ratnih događaja. Mnogo detaljnije se govori o radu 82 i 101 vazdušno-desantne divizije i pojedinih divizija 5 i 7 korpusa koje su se prve spustile i iskrcale u Normandiji. Borbe oko iskrcavanja i povezivanja mostobrana od 6—12. juna opisane su izvanredno živo i zanimljivo. Nemački protivnapadi i protivudari izneti su hronološki, ali su tako vešto povezani sa celokupnim opisom događaja, da pretstavljaju dobro sistematizovanu i jasnou celinu. Nešto kraće su iznete operacije oko učvršćivanja mostobrana, otsecanja poluostrva Kotanten i zauzimanja Šerbura. I pored iznošenja rada nekih manjih taktičkih jedinica, data je jasna i pregledna celina rada pojedinih divizija i korpusa od početka desanta pa do obrazovanja jedinstvenog i čvrstog strategiskog mostobrana. Nažalost, u ovoj knjizi nije obrađen proboj iz mostobrana i tok operacija u Normandiji do r. Sene, iako oni strategiski i operativno čine jednu celinu sa desantom i tokom operacija do 1. jula. Prema objavljenim podacima, ove će se operacije obraditi u jednoj od sledećih knjiga. Pisac ove knjige je pokušao, ali nije potpuno uspeo, da opravda izvesne neuspene koje su pojedine divizije pretrpele u ovom periodu. No, po mom mišljenju, ova knjiga, i pored izvensih nedostataka (neobradivanje rada britanskih i kanadskih snaga, nedoslednost u iznošenju borbi manjih jedinica, pokušaji pravdanja neuspeha, itd.), ostavlja vrlo dobar utisak i zasada pretstavlja najbolju publikaciju o desantu u Normandiji.

U knjizi *Lorenska bitka⁷⁾* iznrete su teške i iznuravajuće rovovske borbe američke 3. armije od 1. septembra do 20. de-

⁴⁾ Ray S. Cline, *Washington Command Post: The Operations Division, Washington, 1951.*

⁵⁾ Forrest C. Pogue, *The Supreme Command, Washington, 1954.*

⁶⁾ Gordon A. Harrison: *Cross — Channel Attack, Washington, 1951.*

⁷⁾ Hugh M. Cole *The Lorraine Campaign, Washington, 1950.*

cembra 1944. Iako ova zvanična publikacija mnogo liči na ranije navedene knjige, ipak je njen način i stepen obrade mnogo bolji, jer su u njoj detaljnije izneta i *borbena iskustva* 3 armije. Pisac je objektivno i dokumentovano izneo i ne-mačke uspehe u toku ovih borbi. U ovoj obimnoj i dobro dokumentovanoj knjizi (657 strana, 50 mapa, 67 fotografija) prvenstveno su obradene operacije u okviru divizija, a ponegde i dejstva pojedinih pukova, bataljona, četa, pa i nižih jedinica, ukoliko je njihov rad bio poučan ili koristan za uspeh više jedinice. Pošto su operacije izvedene u stalnim napadima i protivnapadima taktičkih jedinica, sa povremenim smenjivanjem pojedinih pukova i bataljona, pisac ih je obradio prvenstveno sa taktičkog aspekta, te je taktičarima pružio obilje interesantnih i poučnih primera o borbi manjih taktičkih jedinica u specijalnim uslovima (kiša i blato, šume, naseljena mesta, forsiranje reka, itd.). Iz knjige se vidi veliki uticaj logistike na pripremu i tok operacija i objašnjava zbog čega Amerikanci nisu uspeli da nateraju Nemce na kapitulaciju još u toku 1944 godine. Knjiga je korisna i za sanitetsko osoblje, jer pruža interesantne podatke o uticaju vremena na razboljevanje vojnika. (U skoro četvoromesecnim borbama, u kojima je učestvovalo 315.000 vojnika u sastavu 3 armije, izbačeno je iz borbe, stalno ili povremeno, 30% ljudi — 6.650 mrtvih, 36.400 ranjenih i 12.110 nestalih, dok su gubici od bolesti i iscrpenosti iznosili 42.088 ljudi.)

Knjiga *Tri borbe: Arnavil, Altuco i Šmit⁹* namenjena je prvenstveno starešinama najnižih jedinica, jer su u njoj vrlo detaljno, interesantno i dinamično opisane borbe bataljona, četa, vodova i odeljenja, a ponekad i podvizi pojedinih starešina i boraca prilikom forsiranja i odbrane reka, u naseljenim mestima i šumama, na planinskom zemljištu itd. Opisi borbi su protkani iznošenjem taktičkih iskustava, tako da je ova knjiga vrlo korisna, interesantna i poučna.

Iako su američki istoričari planirali da u 4 i 12 podseriji iznesu rad pozadinskih jedinica i ustanova i pojedinih taktičkih službi, oni su, da bi reljefnije izneli uticaj logistike na pojedine bitke i operacije,

počeli da obrađuju rad pozadinskih i tehničkih jedinica i ustanova i u okviru ostalih podserija. Radi toga su u 5 podseriji (*Evropsko ratište*) obradili i izdali dobro dokumentovan i tehnički dobro obrađen prvi tom knjige *Pozadinsko obezbeđenje armija¹⁰*). U njoj je naročita pažnja posvećena obradi materijalnih prema za desant u Normandiji i, hronološki povezano sa operativnom situacijom, iznet rad pozadine za vreme desanta i operacija u Normandiji, kao i u fazi brzog gonjenja kroz Francusku, Belgiju i Holandiju. Iz nje se može izvući zaključak da su moderno opremljene armije iz Drugog svetskog rata mogle da izvode neprekidne ofanzivne operacije najduže na otstojanju 400—600 km od svojih pozadinskih baza i da su se morale zaustavljati radi uređenja saobraćaja i premeštanja baza.

Amerikanci su posvetili naročitu pažnju istoriskoj obradi operacija na Pacifiku. Dosada su izdali najveći broj knjiga o onim operacijama koje su se većinom odigravale u izvanredno teškim okolnostima tropске klime i u neprohodnim džunglama. Knjige¹⁰) o ratu na Pacifiku ne razlikuju se bitno po kompoziciji, načinu i stepenu obrade od prikazane knjige *Napad preko Kanala*, ali izgleda da su u nedostatu originalnih japanskih dokumentata, korišćena i saslušanja pojedinih zarobljenih japanskih oficira. Najveći nedostatak podserije o ratu na Pacifiku je u tome što se pojedine knjige izdaju bez obzira na hronološki tok događaja, tako da čitaoci zasada nemaju mogućnosti da sagledaju celinu i međusobnu povezanost i zavisnost pojedinih operacija. U ovim knjigama se objektivno opisuju fanatizo-

⁹) Roland G. Ruppenthal, *Logistical Support of the Armies, Volume I, Washington, 1953.*

¹⁰) Louis Morton, *The Fall of the Philippines, Washington, 1953; John Miller, jr. Guadalcanal: The First Offensive, Washington, 1949; Philip A. Crowl and Edmund G. Love, *Seizure of the Gilberts and Marshalls, Washington, 1955; Robert Ross Smith, The Approach to the Philippines, Washington, 1953; M. Hamlin Cannon, Leyte: The Return to the Philippines, Washington, 1954; Roy E. Appleman, James M. Burns, Russell A. Gugeler, and John Stevens, Okinawa: The Last Battle, Washington, 1948.**

⁹) Charles B. Mac Donald and Sedney T. Mathews, *Three Battles: Arnaville, Altuzzo and Schmidt, Washington, 1952.*

vana hrabrost, skromnost i izdržljivost japanskih boraca koji su, nadahnuti legendama o podvizima samuraja iz viteške feudalne epohe, izdržali neverovatno velike napore, ne predajući se ni u najtežim prilikama.

S obzirom na veliku ulogu tehnike i materijalnih sredstava u Američkoj armiji, američki istoričari su bolje i potpuno od istoričara drugih armija obradili organizaciju, probleme i rad pozadinских i tehničkih jedinica, ustanova i službi. U dosada objavljenim knjigama, kako u okviru podserija o pojedinim ratištima, tako i u okviru podserija »Pozadinske jedinice i ustanove« i »Tehničke službe«, oficirski službi mogu naći bogat, dokumentovan, lepo sređen i stručno iznet materijal za proučavanje rada pozadine u celini ili pojedinih službi posebno.

Objavljene knjige iz serije *Vazduhoplovstvo u Drugom svetskom ratu*¹¹⁾ odlikuju se dobrom kompozicijom, živim prikazom toka događaja, a naročito jasno istaknutim borbenim iskustvima. Opisi događaja su tesno povezani sa radom ostalih vidova i rođova vojske, te ostavljaju utisak skladno obradene celine. Knjige su pune skica, grafikona, brojnih

podataka o upotrebljenim i izgubljenim avionima, itd., ali u njima nema dovoljno podataka i dokumenata o rezultatima strategiskog bombardovanja Nemačke, Italije, Japana i okupiranih zemalja.

Prema svemu izloženom, istoriske ustanove SAD izdale su dosad najveći broj zvaničnih publikacija o Drugom svetskom ratu, koje imaju znatnu istorisku vrednost i mogu vrlo korisno poslužiti prilikom studije i obrade čitavog rata ili pojedinih njegovih etapa, bitaka ili operacija. Detaljnija kritička analiza i ocena o naučnoj vrednosti ovih američkih publikacija moći će se dati tek kada se pojavе zvanična izdanja i ostalih država i kada se bude izvršilo detaljno upoređenje i provera svih ovih istoriografskih radova.

M. P. M.

¹¹⁾ Craven W. F. and Cate J. L., *The Army Air Forces in World War II; Vol I: Plans and Early operations (Jan. 1939 to Aug. 1942), Vol. II: Europe: Torch to Pointblank (Aug. 1942 to Dec. 1943); Vol. III: Argument to V-E Day (Jan. 1944 to May 1945) Vol. IV: The Pacific: Guadalcanal to Saipan (Aug. 1942 to July 1944)*, The University of Chicago Press, Chicago.

Pukovnik (diviz.) M. Tardan:

NEŠTO O POSTOJEĆOJ ZBRCI U VOJNOJ MISLI¹²⁾

U članku pod gornjim naslovom pisac daje kratak osvrt na neizvesnost i veliku razmimoilaženja koja danas postoje kod mnogih armija, pa i kod švajcarske, u pogledu stvaranja nove ratne doktrine i organizacije oružanih snaga na bazi novog — termonuklearnog oružja.

Ističući veliki značaj ovog pitanja za odbranu zemlje, on ukazuje na korist od šire javne diskusije i na potrebu da u ovoj diskusiji, pored pripadnika armije, uzmu učešća i lica van nje — po pitanjima iz delokruga svog rada u civilnom sektoru.

Neosporno je, ističe se u članku, da se vojna misao, koja treba da odluci o

¹²⁾ Note sur le désarroi actuel de la pensée militaire, par le colonel — divisionnaire M. Tardent, *Revue militaire suisse*, jul 1956.

doktrini upotrebe oružanih snaga i njihovoj organizaciji, nalazi danas u čoroskaku. Ova kriza vojne misli nije svojstvena samo jednoj zemlji i armiji već je, uglavnom, opšta. Nuklearno oružje koje se sve više razvija, avijacija zvučnih i nadzvučnih brzina, dirigovani projektili velikog dometa, prenošenje sve težeg materijala vazdušnim putem, radar, sprave za osmatranje pomoću infra-crvenih zrakova i televizija pretstavljaju činioce veoma složene jednačine koja se ne može izraziti jednom formulom.

Važno je napomenuti da ova potpuna i opšta neizvesnost, pored nezgoda na planu stvaranja ratne doktrine i izgradnje oružanih snaga na bazi te doktrine, ima i svoju dobru stranu, jer će se u ovakvim uslovima jedna država teško rešiti da izazove oružani sukob.

Da bi dobili jasniju pretstavu o svremenom ratu, Amerikanci su preduzeli obimna istraživanja u vidu jednog manevra velikih razmara (sa trajanjem od tri meseca — od oktobra do decembra 1955). Osnovni cilj ovog manevra bio je ispitivanje mogućnosti upotrebe konvencionalnih divizija pod dejstvom nuklearnog oružja i brojno jake savremene avijacije. Prema onome što se moglo saznati iz štampe, stečena iskustva su ohrabrujuća u pogledu mogućnosti dejstva sadašnjih jedinica i u novim uslovima.²⁾

No, ma kakva ta iskustva bila, ona ukazuju na to da probleme savremene strategije i taktike, kao i organizacije oružanih snaga, treba rešavati na bazi sopstvenih nacionalnih mogućnosti (ekonomskih, zemljišnih i dr.³⁾). Zbog toga se iskustva velikih armija, sa bogatom ekonomskom i tehničkom bazom, moraju proanalizirati u odnosu na sopstvene uslove — da bi se došlo do zaključaka u kojoj se meri i na koji način ta iskustva mogu iskoristiti za izgradnju sopstvene savremene ratne doktrine i armije.

Doktrina upotrebe razornih sredstava koje je tehnika stavila na raspolažanje armijama još ni izdaleka nije ustaljena. Postoje velika razmimoilaženja po osnovnim problemima organizacije armija u celini i pojedinih jedinica. Na diskusiji se nalaze sledeća pitanja: odnos između kopnenih snaga i avijacije; da li divizija treba da ima dva, tri ili četiri puka; protivtenkovska i protivavionska odbrana; upotreba teških tenkova: kom komandnom stepenu treba da budu stavljeni na raspolažanje i da li treba da se nalaze u organskom sastavu pešadijske divizije; uloga stalne i poljske fortifikacije; da li transport, pešadijskih jedinica treba da bude zaprežni ili motorni i dr.

Novi uslovi, kako tehnički tako i socijalni, zahtevaju još i reviziju dosadašnjeg shvatanja discipline, koja kod većine armija još ima više feudalni karakter, poslo se od potčinjenih traži bezuslovna poslušnost. Ima još dosta starešina koji u

komandovanju traže lične uspehe, ne uviđajući da se tu u većini slučajeva radi o najvulgarnijoj kompenzaciji osećanja sopstvenih slabosti. Već se krenulo ka većem poštovanju drugoga u službenim odnosima, što u isto vreme pretstavlja i najvišu formu poštovanja samoga sebe.

Armija je živ organizam koji se nalazi u stalnom razvoju i zbog toga njeni problemi nikad ne mogu svi i u potpunosti biti rešeni. Težnja za stvaranjem armije u celini i njenih sastavnih delova — jedinica kojima ništa ne nedostaje (kojima »ne fali ni jedno dugme«) nikad nije mogla biti ostvarena, a pogotovo ne može biti ostvarena u savremenim složenim uslovima. Neizvesnost kojom se karakteriše sadašnja epoha pretstavlja, dakle, prirodan proces normalne evolucije vojne misli pod uticajem novih činilaca. Za razliku od ranijih procesa, izgleda da će ovaj sadašnji, s obzirom na dosada najveći stepen »revolucionarnosti« uticajnih činilaca, znatno duže trajati.

Što se tiče Švajcarske armije, ističe se da nema razloga za strahovanje da bi ovako dug proces istraživanja i stvaranje nove doktrine i organizacije armije doveo u pitanje njenu spremnost i sposobnost za odbranu zemlje. U očekivanju sledećeg koraka u daljem razvoju oružanih snaga može se u potpunosti osloniti na armiju u njenoj sadašnjoj formi koja, po mišljenju pisca, pretstavlja veoma dobar aparat nacionalne odbrane. Još od 1939 jedinice Švajcarske armije nalaze se u stalnom napretku i dostigle su visok stepen homogenosti u pogledu moralu, obučenosti i materijalne opremljenosti. One raspolažu moćnim oružjem, dobro prilagođenim sopstvenom zemljištu. Ostvaren je visok stepen motorizacije. Avijacija, iako brojno nije jaka, dobro je opremljena i izvežbana. I pored toga što su joj potrebna još razna poboljšanja, kako kvantitativna tako i kvalitativna, ona ni u kom slučaju nije zastarela. Snaga te armije leži pre svega u njenom moralu i zasniwa se na činjenici da je ostala armija u kojoj glavnu ulogu ima pešadija — čovek — a ne mašina. Čovek, naoružan prikladnim oružjem, biće uvek glavni element za odbranu zemlje, naročito ako je duboko svestan pravednosti uloge koja mu je povjerena i ako mu je moral neokrnjen.

Možda kadkada izgleda nezgodna vrlo živa polemika koja se razvila po pitanju

²⁾ Vidi Vojno delo br. 3 str. 73 i br. 9/56

³⁾ Prema izjavi švajcarskog ministra narodne odbrane, dato u martu ove godine, organizacija Švajcarske armije treba da zadovolji potrebe za pokretnim i dobro naoružanim rezervama, poslo će »aktivna odbrana« ostati i dalje osnova švajcarske strategije i taktike. — Prim. Š. H.

buduće organizacije armije. No, ona je samo prirođan odraz opšte neizvesnosti koja vlada u svim duhovima. U sadašnjoj su situaciji razlike u mišljenjima neizbežne, a u isto vreme i korisne, jer onemogućavaju jednostranost u razmatranju i rešavanju ovako važnog problema. Za sve vreme dok diskusija po ovom pitanju bude otvorena, tj. dok odgovorni — nadležni organi ne donesu po tome svoju odluku, svaki švajcarski građanin treba u svom delokrugu rada da razmišlja i iznosi svoje gledište o bitnim problemima nacionalne odbrane.

Najbolji način za intelektualnu pripremu oficira za rat jeste nezavisnost mišljenja, u granicama zvaničnih propisa i pravila koja imaju zapovedni (naredbo-davni) karakter i u kojima se tačno iznose rešenja pojedinih problema. Ako se, međutim, desi da zvanično rešenje izvenskih pitanja bude u suprotnosti sa mišljenjima pojedinaca, onda zvanično rešenje treba primiti i sprovoditi ga disciplinovano i iskreno.

*

Iznoseći ove višćeve postavke mišljenja sam da je stvaranje nove ratne doktrine u celini i posebno operativno-taktičke doktrine, a u vezi s tim i armije čiji organski sastav treba da bude u skladu sa novim strategiskim, operativnim i taktičkim koncepcijama, veoma težak i složen posao koji zahteva dugotrajna i obimna proučavanja i ispitivanja, kao i znatna materijalna sredstva.

Izmene u sadašnjoj ratnoj doktrini i organizaciji oružanih snaga, ili njihova potpuna promena, ne mogu bazirati na za-

ključcima izvedenim na brzinu, koji mogu biti nepotpuni ili čak i pogrešni. Odluke o promenama u doktrini i organizaciji oružanih snaga mogu se donositi tek posle dužih ispitivanja uticaja dejstva termonuklearnog oružja na operativne i taktičke postupke, a u vezi s tim i na ustrojstvo oružanih snaga u celini i operativnih i taktičkih jedinica. Za ova su ispitivanja kod pojedinih armija formirane posebne *opitne* jedinice združenog sastava kojima se izvode manevri i vežbe većih razmara. Ove su *opitne* združene jedinice pretrpele dosada niz krupnijih organskih promena i još se nije uspelo da se ustale organski sastavi novih jedinica koji bi odgovarali novim — atomskim uslovima.

Rad na izmenama u sadašnjoj ratnoj doktrini i na stvaranju nove doktrine i organizacije armije na bazi novog — termonuklearnog oružja naročito je delikatan kod onih armija koje ne raspolažu izvornim podacima o raznim učincima termonuklearnog oružja, već za ovo moraju koristiti nepotpune i nesigurne podatke iz štampe i drugih izvora. Osim toga, iskustva i usvojeni postupci od strane drugih armija ne mogu se mehanički prenositi na sopstvenu armiju, već ih treba razmatrati kroz sopstvene materijalne, zemljische i druge uslove.

Teškoće se povećavaju još i zbog toga što savremena ratna doktrina i organizacija armije treba da odgovori ne samo uvođenju u naoružanje termonuklearnog, već i daljem usavršavanju konvencionalnog oružja, kao i uvođenju dirigovanih projektila velikog dometa i druge ratne tehnike koja utiče na promenu izvesnih operativnih i taktičkih postupaka.

S. H.

General Gejr f. Švepenburg: OKLOPNE JEDINICE U ATOMSKOJ ERI¹⁾

Pisac je u ovom članku izneo svoja gledišta po nizu krupnih pitanja iz oblasti priprema, oklopnih jedinica za atomske rat. U prvom delu članka on razmatra vrednost odbrane i napada uopšte, a zatim obrađuje mesto i ulogu, način upotrebe, organizaciju i snabdevanje oklopnih formacija u atomskom sukobu. On se

u suštini zalaže za gledišta koja su se i od ranije pojavljivala i koja preovlađuju u vojnim krugovima Zapada, a neka od njih su već i usvojena kao rukovodeća načela u pripremanju oklopnih snaga. Podržavajući ranije gledišta generala Ridžveja, koje je on svojevremeno dao kao načelnik Generalštaba Armije SAD, pisac navodi da je još uvek »neodređen karakter budućih metoda borbe« i tvrdi da je oklopnim jedinicama neophodna stalna i snažna saradnja vazduhoplovstva, kao naj-

¹⁾ Armor in the Atomic Age, by Gen. Geyr von Schweppenburg (ret.), *Armor*, jul-avgust 1956.

opasnijeg protivnika tenkova. Loša iskustva nemačkih oklopnih snaga sa vazduhoplovstvom Saveznika, a naročito njihovim raketnim sredstvima, materalo je Nemce da proučavaju i izgrađuju specifičan način upotrebe oklopnih jedinica na Zapadu u odnosu na onu na Istočnom ratištu.

Raniji dobro poznati način upotrebe nemačkih oklopnih snaga ne vredi više »u svojoj staroj formi« jer u doba atomskog oružja probor protivničke odbrane može se postići iznenadnom i sinhronizovanom upotrebotom atomskih projektila iz vazduha i posredstvom atomske i raketne artiljerije iz sastava oklopnih jedinica. Na ovaj način nije više potrebna velika koncentracija artiljerije na mestu probora.

Postavljajući pitanje kako ostvariti eksploataciju postignutog uspeha u proboru, pisac smatra da je to mogućno postići kombinacijom dejstava atomskog oružja i pokretljivosti oklopnih jedinica. Nazivajući oklopne jedinice *oružjem napada*, pisac konstatiuje da je istorija dva svetska rata pokazala da su ranije sumnje izražavane u pogledu prednosti napada (Klauzevic i Moltke Stariji) neosnovane. On kritikuje ona gledišta koja sumnjaju u neprekidnu efikasnost tenka (u savremenim uslovima), dodajući da takva mišljenja dolaze sa sofističke filozofske teoretske podloge, ili da ljudi čijim mišljenjem dominira »pešadijska« koncepcija. Analizirajući uzroke koji dovode do ovakvih gledanja, u članku se kaže da je to proizvod nedostatka pravog borbenog iskustva i suvog teorisana, zbog čega ovakva gledišta neopravdano daju prenućstvu odbrani. Iako ukopavanje i tenk štite u izvesnom stepenu ljude od atomskog dejstva, ipak se pasivnom odbranom u najboljem slučaju može postići samo dobitak u vremenu, ili lokalna i povremenja korist, te, prema tome, odbrana nije dobar metod u borbi protiv nadmoćnijih snaga. Čak ni odbrana, koja se oslanja na objekte stalne fortifikacije, nema većeg značaja, jer je atomskim oružjem dosta jednostavno ukloniti sve te objekte ili ih paralizovati vertikalnim obuhvatom. Slaba strana odbrane je u tome što se njome žrtvuje inicijativa »njavrednija od svih kvaliteta« borbe i prepusta se protivniku sloboda akcije. Dajući prevagu napadu, on želi da ukaže na velike mogućnosti oklopnih snaga u napadu i u uslovima

atomskog rata jer, kako on kaže, u takvim se prilikama ne mogu diskreditovati velike mogućnosti oklopnih jedinica.

Rešenje u sadašnjem traženju celishodne upotrebe oklopnih snaga za atomska doba može imati veze sa nemačkim gledištem za vreme invazije. Naime, nemačko komandovanje oklopnim snagama svojevremeno je predlagalo da se protiv invazije primeni takozvana »tigar taktika«. Suštinski, ova je zamisao pretstavljala rastrisit raspored oklopnih grupa koje bi na datu zapovest izvršile iz dubine udar na željeno mesto. Ovo je bio plan koji bi paralisao ubitačnu nadmoćnost savezničkog vazduhoplovstva i dejstvo flote u priobalnoj prostoriji. Zamisao nije ostvarena, kako kaže pisac, jer je vrhovno nemacko voćstvo imalo drugu koncepciju odbrane evropskog kontinenta; no, te se ideje iz perioda Drugog svetskog rata približavaju sadašnjoj koncepciji za upotrebu oklopnih snaga u atomskom sukobu.

Razmatrajući organizaciono-formaciona pitanja, pisac se zalaže za lake formacije oklopnih jedinica. Pukovska formacija bi bila bi okvir za zdrživanje svih potrebnih snaga za takozvane *borbene grupe*. Kao osnova oklopne grupe zamišlja se jak tenkovski bataljon sa takođe veoma snažnim bataljonom tenkovske pešadije. On traži i uključivanje avijacije u organski sastav oklopnih grupa. Veličina oklopnih grupa u prvom redu treba da bude sračunata za vođenje borbe i noćne pokrete i da postane što više samostalna za borbena dejstva. Njima je potrebna i sopstvena avijacija za izviđanje i helikopteri, sa kombinovanim mogućnostima za snabdevanje (vazduhoplovnim i naročito pripremljenim jedinicama za snabdevanje kopnom).

Iako lake i raspoređene na širokoj prostoriji u šahovskom poretku, oklopne jedinice ne mogu samo tako izbeći preteću opasnost atomskog oružja, a naročito onu iz vazduha pod uslovima avionskog radarskog izviđanja i osmatranja. Za smanjenje ovakve opasnosti još preostaju neke mere. Naprimer, maksimalno ubrzana služba komandovanja, zbog čega je neophodno, kao i u avijaciji i mornarici, smanjiti dužinu komandne linije, a zatim i shvatanje da se borba i pokret mogu izvoditi jedino noću i pod uslovima slabe vidljivosti. Pored toga, potrebno je odlučno me-

njati dosadašnji način obuke oklopnih jedinica, tako da se ove u najviše mogućnoj meri pripremaju za noćna dejstva.

*

Polemika piscu u prvom delu članka, sa onima koji veličaju preimcuštva odbrane, i njegovo podvlačenje prednosti napada uopšte, može se tek onda shvatiti kada se uzme u obzir da je on u tome kao osnovnu kopnenu snagu podrazumevao oklopne jedinice, da je vodio računa samo

o mogućnostima najsnažnije i tehnički najrazvijenije armije i da je učesnik »mujevitog« rata.

Veću pažnju zasluguje drugi deo članka koji razmatra probleme pripreme oklopnih jedinica za atomski rat. Ovde ima zanimljivih gledišta koja je korisno upoznati. Kroz članak provejava tendencija veličanja nemačkog ratnog istorijskog, prislušujući mu stepen u kome je odgovorilo i na mnoga pitanja atomskog rata.

D. T. K.

Major K. J. Mirs: NOĆ U OKLOPNIM JEDINICAMA¹⁾

Iskustvo iz prošlog rata pokazalo je da se upotreboom tenkova i u noćnim borbama mogu postići veliki rezultati, naročito pri proboru jake PT odbrane, jer tenkovi po danu ne bi mogli postići takve rezultate bez velikih gubitaka. A s obzirom na verovatnoću da će Britanska armija, bar u početku rata, voditi odbrambene operacije, obuka tenkovskih posada za noćna dejstva, paralelno sa preduzimanjem mera u cilju poboljšanja mogućnosti tenka, dobija veliku važnost.

Nema sumnje da je glavni faktor za uspešno dejstvo noću intenzivna obuka jedinica. Međutim, starešine oklopnih jedinica imaju velikih teškoća da ljudstvo u potpunosti obuče vođenju tenkovskog rata, jer je malo nastavnog vremena rezervisano za noćna dejstva (jedna ili dve noćne vežbe, i pored postignutih rezultata, ne mogu se smatrati intenzivnom noćnom obukom). Da bi se postigao veći uspeh, čak i u toku tako ograničenog vremena, postoji potreba za daljim tehničkim usavršavanjima.

U odnosu na sadašnju opremu, zahtevi obuke su prestrogi, iako tenkovi sada nisu ništa bolje opremljeni za noćna dejstva nego što su to bili 1945. Zato se ovaj problem, izgleda, može rešiti upotreboom infra-crvenog svetla ili direktnim osvetljavanjem (naprimjer, reflektorima na tenku). Iako je upotreba infra-crvenih zrakova za pronalaženje ciljeva fascinirala svet nekoliko godina, ipak je učinjen znatan napredak u proizvodnji eksperimentalne opreme za ove svrhe. U pozadini bojišta

infra-crveno svetlo može imati mnogostruku primenu, ali je ovde od interesa jedino njegova sposobnost da tenku omogući pronalaženje, odnosno pogadanje određenog cilja na većem otstojanju. Drugim rečima, postavlja se pitanje da li infra-crveno svetlo može tenkovskim posadama da pretvori noć u dan?

Stvaranje infra-crvenih zrakova nije teško, jer ih emituje bilo koji normalni izvor svetla kao deo spektra. Upotreboom filtera zraci, emitovani iz lampe ili reflektora, mogu biti reducirani samo na infra-crvene, samo je pri tome potrebna mnogo jača snaga za snabdevanje svetlosnog izvora nego što je to slučaj sa belom svetlošću.

Da bi se omogućila apsolutna upotreba infra-crvenih zrakova potreban je mnogo složeniji detektor, otprilike veličine i težine većeg dvogleda. (U V. Britaniji se za 9 šilinga može nabaviti detektor za strelca veličine kutije šibica.) Detektor može koristiti bateriju ili generator kao izvor snage. Mogu se proizvoditi i manji detektori, ali su oni efikasni samo na vrlo ograničenim otstojanjima.

Osnovna teškoća u montiranju infra-crvenog uređaja na tenkove leži u obezbeđenju snage za snabdevanje svetlosnog izvora. Konvencionalni tenk ne može proizvoditi dovoljno snage i za svoje potrebe i za infra-crveni uređaj dovoljno veličine koji bi mu omogućio veći domet, ali postoje izgledi da će i ova teškoća uskoro biti prebrođena.

S obzirom na to da upotreba infra-crvenog svetla ne pretstavlja nikavu tajnu, mora se pretpostaviti da će se i neprijatelj pripremiti, pošto se infra-crveni

¹⁾ Night in Armour, by major K. J. Mears, *The Army Quarterly*, jul 1956.

svetlo lako otkriva, tako da veliki izdaci i angažovanje industrije za proizvodnju ovih uredaja izgleda ne bi bili celishodni.

U pogledu direktnog osvetljavanja stečeno je bogato iskustvo u toku obuke i upotrebe tenkova sa reflektorskim osvetljavanjem. Dok je ovaj problem u V. Britaniji zapostavljen posle svršetka poslednjeg rata, dotle se Amerikanci njime ne prekidno bave. Za vreme prošlog rata ideja direktnog osvetljavanja iz tenkova pomoću reflektorskih uredaja je ispitivana i čuvana u tajnosti. Uredaji reflektora sa ugljenim lukom bili su montirani na kucu polu tenka i zaštićeni od vatre streljačkog i lakog PT naoružanja. Automatski prekidač mogao je da obezbedi ne samo neprekidan vatreni snop, nego i povremeno puštanje svetlosnog snopa. Za montiranje reflektora bili su adaptirani različiti tipovi tenkova (najefikasniji je bio američki tenk *Grant*). Jedna britanska brigada ovakvih tenkova (bilo ih je dve) nije na vreme stigla da učestvuje u operaciji Kan-Falez u Normandiji, dok je jedna samostalna četa tenkova sa reflektorima učestvovala pri forsiranju Rajne, ali ne u ulozi za koju je bila namenjena.

Puk sa tenkovima-reflektorima dejstvovao je noću kao običan tenkovski puk sa zadatkom da poveća tempo nastupanja pešadije. Efekat njegovog dejstva bio je impresivan. Neprijatelj je na izabranoj tački proboga bio zaslepljen do te mere da se tenk mogao približiti na otstojanje oko 10 metara od cilja, a da se i pored huke motora nije mogao videti. Efekat noćnog osvetljenja je sličan svetlećoj buktenini koja bi se nekome stavila pred oči pri izlasku iz tamne prostorije noću. Tačna PT vatra na ovakav cilj je stvarno nemoguća.

Tenkovi sa reflektorskim uredajem zahtevaju specijalnu konstrukciju, skupu opremu, nekoliko puta veće izdatke od normalnog tenka i duži period obuke. Usvojen je princip da svaka oprema, pa i tenkovska, mora imati manje-više univerzalnu primenu, što kod tenkova sa reflektorskim uredajem nije slučaj. Puk ovakvih tenkova nema isti stepen efikasnosti noću kao i danju.

Jedan američki pisac smatra da ovi nedostaci tenkova sa reflektorskim uredajem ne bi smeli navesti i na napuštanje principa na kojima su oni zamišljeni, jer su stvarno dobri. Zato standardni tenk treba tako modifikovati da se ne omete

njegova uloga danju. Reflektor tenka, upravljen u pravcu oruđa, vrlo je teško pogoditi streljačkim naoružanjem i razornim granatama. Zbog zaslepljujućeg efekta, pravilna ocena otstojanja je nemoguća, a ono se normalno meri u odnosu na okolno zemljište koje se, međutim, ne vidi. Najbolje protivsredstvo jeste top položene putanje i velike početne brzine, ali će on imati mali procenat dnevne tačnosti pogadanja i može biti lako uništen brzopokretnim tenkom-reflektorom. Modifikacija se sastoji u podešavanju običnog civilnog reflektora veličine 45,7 sm, postavljenog na postolje i sjedinjenog sa topom 90 mm tenka *Patton*; top i reflektor kreću se u jednoj liniji pomoću uredaja za okretanje kupole. Pokretanjem kapka iz unutrašnjosti kupole može se podešavati da svetlo reflektora bude stalno ili da treperi. Posada tenka može prema potrebi nameštati i skidati reflektor. Iako efekat ove modifikacije još nije tako potpun kao kod tenkova sa reflektorskim uredajem, ipak i ovaj tenk može ne samo da tačno gađa noću, nego i da neprijatelja sigurno zaslepi. Ovakvi su tenkovi sa uspehom ispitani u Koreji, gde je mali broj reflektora pogoden više slučajno nego tačnim nišanjenjem.

Citirajući reči kapetana Lidel Harta: »Ako su dva protivnika u mračnoj sobi, onaj koji drži ruku na električnom prekidaču ima neuporedivo veće preim秉tvo«, major Džin Filos mladi, u časopisu *Armor*, tvrdi da samo direktno osvetljavanje ne pomaže neprijatelju, i da u isto vreme svojim trupama u najvećoj meri stvara dnevne uslove. On navodi da je, prilikom jedne akcije u Koreji, jedan tenkovski bataljon sa reflektorima, koji je podržavao tursku brigadu u noćnoj obrani, omogućio uništenje 700 neprijateljskih vojnika, a da pritom nije pretrpeo skoro nikakve gubitke.

*

U vezi sa rastućom važnošću noćnih borbenih dejstava, osvetljavanje bojišta dobija sve veći značaj kako za napadača, tako i za branioца.

U Koreji su Amerikanci u cilju odbijanja svakodnevnih noćnih napada Severnokorejaca upotrebljavali razna sredstva za osvetljavanje: burad napunjenu benzинom, zapaljene kuće i kolibe, lomače, zrna za osvetljavanje, farove motornih vo-

zila, pa čak i hotimično zapaljena vlastita motorna vozila, a od aprila 1952 još i tenkove koji su na topovskim cevima imali pričvršćene obične reflektore.

Interesantno je podvući da snabdevanje topovskih cevi reflektorima na tenkovima za četiri tenkova bataljona iziskuje iste novčane izdatke kao i konstrukcija jednog specijalnog tenka poboljšanog tipa sa reflektorskim uredajem. Iz ovoga proizlazi da je ova modifikacija, s obzirom na koristi koje daju ova vozila, vrlo ekonomična.

Iskustva u Koreji su dokazala da su ovi potpuno nezaštićeni reflektori vrlo retko pogodani vatrom neprijatelja, što treba pripisati ne samo teškoj oceni otstojanja, već i činjenici da su reflektori paljeni samo u odlučujućim trenucima koji traju vrlo kratko vreme i što su tenkovi brzo menjali svoje vatrene položaje. Uočeno je da je ceo borbeni poredak iz upaljenih reflektora bio potpuno nevidljiv za neprijatelja, dok su, s druge strane, osvetljeni ciljevi mogli biti tučeni preciznom vatrom iz sveg podržavajućeg oružanja.

Tenkovi, snabdeveni reflektorima, upotrebljavani su i za razne specijalne zadatke: za praćenje tenkova-bacača plameni, za obeležavanje ciljeva jurišnoj aviaciji pomoći ukrštenih svetlosnih snopova ili linijom osvetljenih orientira, itd.

Iskustva su takođe dokazala da napad standardnog tenkovskog ili pešadijskog bataljona noću treba da podrži najmanje jedan vod tenkova snabdeven reflektorima, dok u odbrani ovu jedinicu treba pridati već tenkovskoj ili pešadijskoj četi, ako ova brani važnu otpornu tačku.

Uredaji sa infra-crvenim zracima još su u početnom stadijumu razvoja, bar u odnosu na mogućnost njihove masovne i za borbu korisne upotrebe. Ipak, oni su već danas pogodno sredstvo za povećanje brzine kretanja motornih vozila noću, za lakše savladavanje zemljišta van puteva i za blisku samoodbranu oklopnih vozila.

Uzimajući u obzir troškove, racionalnost korišćenja industrijskog potencijala, njihovu jednostavnost i borbenu efikasnost, prevaga je na strani tenkova snabdevenih reflektorima.

St. P.

Kapetan H. Vaner: TAKTIKA MALE JEDINICE U NAPADU¹⁾

Pojava novog oružja ili usavršavanje postojećeg, a isto tako i promene u ostalim borbenim sredstvima, izazivaju u manjoj ili većoj meri u odgovarajućim uslovima određene promene u taktičkim postupcima, odnosno u taktici. S druge strane, i svaka promena taktičkih konцепцијa, izazvanih razvojem tehnike i ostalih uslova, često ima za posledicu odgovarajuće kvalitativne i kvantitativne promene u naoružanju (oružje, razna borbena sredstva, oprema) i njegovoj upotrebi (uključujući tu taktičke postupke, komandovanje, obuku itd.).

Smatramo da je ovaj kratak osvrt na evoluciju taktike koristan radi lakšeg ulaženja u konцепциju pisca o taktici malih jedinica uopšte, a naročito u bliskoj borbi, čiji su one osnovni pretstavnici i glavni izvršioci.

*

¹⁾ Hptm. i. Gst. H. Wanner: Die Taktik des kleinen Verbändes im Angriff, Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift, maj 1956.

Ulogu i značaj malih jedinica u borbi uopšte, a posebno u bliskoj borbi, pisac je istakao navodeći reči generala Patona da »bitke biju vodovi i grupe«. Svoju studiju problematike taktike malih jedinica u napadu pisac je uglavnom podelio u četiri odeljka:

- problem komandovanja malim jedinicama uopšte;
- mesto i uloga malih jedinica u napadu;
- bliska borba, i
- zaključak, u kome daje sugestije o odgovarajućoj obuci i naoružanju malih jedinica.

Komandovanje. — Opštепoznata je činjenica, a nju i pisac ističe, da, ukoliko je manja borbena formacija, utoliko su ne samo raznovrsnije već i vrlo promenljive borbene situacije u kojima se ona može naći. Radi toga starešina male jedinice mora biti u stanju da u borbi brzo donosi odluke imajući u vidu da svaka nova borbena situacija zahteva novu procenu i odgovarajuću odluku, bez obzira na to da li je naizgled slična situacija već

preživljena. Prema tome, ne mogu se ni kod malih jedinica imati unapred pri-premljena rešenja za sve situacije, a radići suprotno značilo bi sputavati starašinu.

Ovo svoje gledište pisac potkrepljuje rečima generala Patona iznetim u njegovim *Opštím uputstvima br. 2* potčinjenim komandantima III armije: »Nema ustaljenih pravila za sve taktičke situacije...«, kao i rečima pukovnika Maršala u poznatoj knjizi *Ljudi protiv vatre²*): »Već se i starešinama malih jedinica mora dati savet da teorisko obrazovanje daje više pojam opštih principa, a ne apsolutna rešenja...«. Prihvatajući ova gledišta pisac samo nalazi izvesnu kontradikciju u rečima generala Patona »da instrukcije za borbu malih jedinica treba da budu tako precizne da se mogu izvršavati kao komande na vežbalištu«. Međutim, pisac ne daje nikakav prigovor Patonovoju misli »da je korisnija zapovest koja je brzo izdata, nego druga i bolja, ali izdata deset minuta kasnije«.

Iz svega ovoga pisac izvodi zaključak da se problem komandovanja u malim jedinicama sastoji u brzom shvatanju i proceni borbene situacije, kao i u brzom donošenju i sprovođenju odluka, pa makar pri tome trpeo i kvalitet ideje borbe. Što se tiče trupe, pisac kaže da je neophodno da ona poznaje osnovna načela borbe kako bi mogla celishodno sprovoditi borbena naredenja.

Mesto i uloga malih jedinica u napadu uopšte. — Forme i oblici napada pretstavljaju kod malih jedinica sporednu ulogu. Napad sa planskom pripremom razlikuje se za malu jedinicu od onog iz pokreta samo u tome što njen starešina ima više vremena za pripremu i izvođenje pojedinih faza svog dejstva. U susretnoj borbi često se neposredno prelazi u blisku borbu, a to znači da male jedinice neposredno dolaze do izražaja vlastitim sredstvima.

U toku *približavanja³* male jedinice treba da koriste noć, pokriveno zemljište, zadimljavanje i vatru viših jedinica, a vla-

²⁾ Knjiga je prevedena u izdanju VIZ-a *Vojno delo* 1951 godine.

³⁾ Pod pojmom »približavanje« (*die Annäherung*) pisac podrazumeva pokret ka polaznom položaju i od ovog ka jurišnom, što se u našoj vojnoj terminologiji označava kao »približavanje« i »nastupanje«.

— Prim. J. H. D.

stito oružje mogu upotrebiti samo protiv iznenadno pojavljenih ciljeva. U slučaju da neprijatelj otkrije prednje delove i zaustavi ih još u toku približavanja, može se smatrati, tvrdi pisac, da je napad u začetku odbijen i da ga je potrebno iznova pripremiti jačim sredstvima. Radi toga je potrebno upoznati ljudstvo sa važnošću ovoga pokreta i njegovim posledicama. U slučaju da se trupe u toku približavanja nadu u sferi dejstva neprijateljske artiljeriske vatre, one ne smeju tražiti spas u poleganju i neaktivnosti, već treba da teže da se što više približe neprijatelju koji tada ne može upotrebiti vatru svojih teških oruđa zbog opasnosti po vlastite trupe.

Bliska borba je odlučna faza napada za male jedinice, ali pisac sa žaljenjem konstatuje da se trupe baš za ovu fazu napada najmanje obučavaju. U svojim opštím razmatranjima o bliskoj borbi on prvo definiše ovaj pojam, a onda kritički analizira američko mišljenje. Po njegovom mišljenju, bliska borba počinje onog momenta kad su borci u stanju da uspešno upotrebe svoje oružje, a to je pri savremenom ručnom naoružanju udaljenje od neprijatelja oko 200 metara, što se uglavnom poklapa i sa zonom sigurnosti teškog oružja.

Osnovno je u ovoj fazi da se vatrom za podršku obezbedi pokret do cilja. U pojedinim slučajevima može se koncentričnom vatrom oruđa za podršku cilj tući sve do upada prvih boraca u njega; u drugim slučajevima može se vatrom za podršku cilj samo izlozati, itd. Iz ovoga pisac izvodi zaključak da se u osnovi obuke u bliskoj borbi trupe moraju obučavati u uzajamnom dejstvu i koordinaciji vatre i pokreta u njihovim najraznovrsnijim oblicima. Ova obuka treba da iz svog cilja isključi postavljanje nekih opštevažećih pravila. Jednu vrstu takvih pravila postavio je general Paton u svojoj knjizi »Rat«, što pisac podvrgava kritici.

General Paton preporučuje da se pokret američkih vojnika, počev od 300 m, vrši bez zastoja, uz gađanje iz ručnog oružja (*Marching fire*) jer, kako on tvrdi, »ono je nadmoćnije od onog koje ima neprijatelj, kao i od onog koje neprijatelj može imati«. Jedini slučaj zaustavljanja i poleganja boraca u zoni od 300 m je, po Patonu opravдан kad se potpadne pod koncentričnu pešadišku vatru, ali i tada se mora gađati »jer je najbolja zaštita

brza i tačna vatrica. Ovu postavku o važnosti vatre preporučuje i pukovnik Maršal.

Patonova postavka o *vatri u pokretu*, kaže pisac, mogla je biti celishodna za uslove Patonove armije i situacije u kojima se ona borila, a one su često imale karakter gonjenja. Ona je raspologala masovnim brojem oruđa za podršku; male jedinice su bile izvanredno naoružane automatskim karabinima, jurišnim puškama, malim merzerima (60 mm) i tromblonskim bombama; artiljeriska priprema napada trajala je satima, itd. Nadiranje pod ovakvim uslovima imalo je tu prednost što su se jedinice mogle uskupno kretati, a pojedinci su gađanjem u pokretu rasterivali i vlastiti strah. Analizirajući Patonovu postavku kroz uslove naoružanja vlastite armije, pisac je odbacuje sve do tle dok vlastita armija ne bude raspologala odgovarajućim oružjem, a to su: jurišne puške, tromblonske bombe i laki minobacači. Primeniti ovaj princip u uslovima gađanja strelaca iz pušaka, kaže pisac, značilo bi neodgovorno prolivanje krvi, a naročito kada se radi o protivniku visokih vojničkih kvaliteta. Pisac u ovom pogledu čini izuzetak samo pri napadu u šumi, i to zbog gađanja branioca iz krošnji drveća.

Na osnovu iznetih shvatanja o principima bliske borbe pisac iznosi svoje mišljenje o problemu kao celini, razlikujući u bliskoj borbi tri faze: nadiranje pod borbom, udar i juriš.⁴⁾

Nadiranje pod borbom odvija se u zoni dejstva vlastitog ručnog oružja, a počinje od momenta stupanja u kontakt sa istaknutim (prednjim) delovima neprijateljske odrbrane. Postupak napadača u ovoj fazi razlikuje se u tome: da li se napada neprijateljski ograničeni objekt koji je izolovan rasporedom neprijatelja, ili zemljištem, ili pak vlastitom vatrom; odnosno, da li se napada neprijatelj raspoređen u liniji ili na širem prostoru.

U prvom slučaju starešina male jedinice je u povoljnem položaju da uskladi vatru i pokret svoje jedinice sve do upada prvih boraca u napadni objekt. U drugom se pojedinim jedinicama prve linije dodejiju napadne zone. Uzajamna vatrena

podrška između napadnih zona u okviru jedinice do voda naniže otpada, ali se podrška u celini postiže snažnim nadiranjem i dejstvom snaga u svakoj pojedinoj napadnoj zoni. Veština starešina malih jedinica u toku nadiranja sastoji se u koordinaciji vatre i pokreta i u celishodnoj upotrebi njihovih malih rezervi. Dejstva u napadnim zonomama se automatski razbijaju na pojedinačne akcije, pri čemu su borci za vreme izvođenja svojih skokova upućeni na uzajamnu vatrenu podršku.

Udar i juriš se prepliću. Dok se bliska borba u fazi nadiranja pod borbom svodi na pojedinačne akcije, dotele u ovoj fazi jedinica treba da dejstvuje kompaktom masom. Juriš se, po mišljenju pisca, izvodi sa otstojanja bacanja ručnih bombi (30 do 50 m). Svako povećavanje ovog otstojanja znači opadanje udarne snage juriša. Da li će se juriš vršiti sa naslonom na jurišni položaj ili neposredno iz pokreta u fazi nadiranja pod borbom zavisi od konfiguracije zemljišta. Pri jurišu se naročito ističe upotreba ručnih bombi i automata.

U bliskoj borbi u šumi i noću preporučuje se nadiranje u liniji da bi se na taj način izbegli gubici od vlastite vatre.

U naseljenim mestima naročito dolazi do izražaja dejstvo odeljenja, grupa i vođova, te se naročito preporučuje ovo vežbanje.

Na osnovi svega iznetog pisac izvodi svoje zaključke o obuci ljudstva i naoružanju.

Školovanje starešina malih jedinica treba da bude takvo da oni budu ne samo u stanju da brzo shvate i procene situaciju, donesu brzu i celishodnu odluku, već i da donetu odluku vešto sprovedu u delo. Da bi vežbe bile slične ratnim uslovima, treba u njima postepeno prelaziti sa manevarske municije na bojevu. Pitanje snabdevanja municijom treba u nastavi uvek imati u prvom planu, pa i onda kada se vežba izvodi bez trupe.

Obuka pojedinih boraca i malih jedinica; tih osnovnih i glavnih izvršilaca bliske borbe, vrši se u regrutnoj školi, a docnije se upotpunjava na kursevima za usavršavanje. Radi što uspešnije obuke u bliskoj borbi, preporučuje se da se strelišta i poligoni dopune i odgovarajućim uređajima za ovu obuku.

Naoružanje malih jedinica treba da bude lako i jednostavno za rukovanje.

⁴⁾ U našoj vojnoj terminologiji ove sve tri faze obuhvaćene su pojmom »juriš«. — Prim. J. H. D.

Automatski karabin je jednostavniji i pogodniji za rukovanje od običnog. Vatrenu moć malih jedinica treba ojačati dodeljivanjem jurišnih pušaka i lakih minobacača.

Primena atomskog oružja, po mišljenju pisca, nema bitnog uticaja na dejstvo malih jedinica.

*

Pitanje bliske borbe, a naročito dejstva »poslednjih 200 m«, česta je tema rasprava i u predratnoj i u posleratnoj

vojnoj literaturi. Stoga je ovaj članak interesantan i koristan jer daje svoj ideo u razjašnjenje ove prilično teške problematike. Naročito ukazujem na onaj deo članka koji govori o »nadiranju pod bombardom« i na kritičku analizu raznih gledišta na pokret u ovoj zoni i upotrebu vatre. Iako su izvesne postavke pisca za diskusiju, kao: dodeljivanje napadnih zona, vatreno sadeštvo vodova i četa u pojedinim napadnim zonama, izbor jurišnog položaja itd., ipak smatram da je članak u celini koristan.

J. H. D.

Pukovnik Gordon A. Mun:

POTREBA ZA ZAJEDNIČKOM DOKTRINOM O BLISKOJ VAZDUŠNOJ PODRŠCI¹⁾

U uvodnom delu iznose se podaci ne samo o uspešnom radu Vazduhoplovne škole za vazduhoplovno-kopnene operacije u Saudern Pajnsu (Severna Karolina), nego i nedostaci u tome što se njen rad odvija na bazi jedne zajedničke instrukcije, koju nisu usvojili ni Ministarstvo vazduhoplovstva ni Ministarstvo vojske. Prema tome, ispada da Amerikanci još nemaju zajedničku doktrinu o vazduhoplovno-kopnenim operacijama, a nisu je ni imali otkada su (1947) ratno vazduhoplovstvo i KoV postali odvojeni vidovi oružanih snaga. Iznoseći gledišta vazduhoplovstva i KoV (u pogledu zajedničke vazduhoplovno-kopnene doktrine), u kojima ima mnogo neslaganja, pisac posebno razmatra problem bliske vazdušne podrške, u koju uključuje vazdušno izviđanje i ofanzivne vazduhoplovne zadatke.

Polazeći od činjenice da su predstavnici vazduhoplovstva i KoV usvojili gledište da taktičko vazduhoplovstvo u okviru vazdušno-kopnenih operacija ima tri osnovna zadatka: borbu za vazdušnu prevlast, izolaciju bojišta i blisku vazdušnu podršku i analizirajući svaki od ovih zadatka, pisac podvlači da je najveće neslaganje u tome na koji se način može obezbediti vazdušna podrška.

Izgleda da u jednoj vazdušno-kopnenoj operaciji nije bitno koliko će aviono-ploetanja biti izvršeno za blisku vazdušnu

podršku, već koliko će ih ukupno biti za sva tri pomenuta zadatka. Mnogi oficiri KoV uvidaju neophodnost potrebnog stepena vazdušne prevlasti pre uspešnog izvođenja neke veće operacije na zemlji i da vazduhoplovni komandant mora imati potrebna sredstva za izvršenje tog zadatka. Neslaganje se svodi na to što vazduhoplovstvo želi da sačuva potpunu slobodu dejstva na svakom stepenu komandovanja i da sarađuje sa kopnenim snagama striktno na bazi sadeštva, dok KoV smatra da treba da ima veće mogućnosti za postavljanje obaveza vazduhoplovstvu u pojedinim etapama operacije.

Predavanja u pomenutoj školi počivaju sada na zajedničkoj nastavnoj direktivi i potpuno se slažu sa stavom vazduhoplovstva. Iako se KoV protivi, ipak je za zajedničke vežbe uspostavljen zajednički operativni centar, u kome komandanți zdržuvenih jedinica (armije) i taktičkog vazduhoplovstva i njihovi predstavnici rešavaju probleme na ravnopravnoj osnovi. Međutim, i pored ovakvog naziva, ravnopravnost uopšte nije obezbeđena, pošto je zajednički operativni centar ustvari vazduhoplovni centar i komandno mesto taktičkog vazduhoplovstva, to jest centar koji dejstvuje kao integralni deo vazduhoplovnog štaba. Kopnena jedinica ustvari šalje svoje predstavnike u štab komande taktičkog vazduhoplovstva, gde oni zastupaju interes jedinica KoV — interesu koje vazduhoplovci nazivaju »zahtevima« — u odnosu na svakodnevnu vazdušnu podršku. Nema nikakve garantije da će ti zahtevi biti zadovoljeni, po-

¹⁾ Needed: Joint Doctrine on Close Air Support, by Colonel Gordon A. Moon, Military Review, jul 1956.

što vazduhoplovstvo zadržava sebi pravo da svakom zahtevu pristupa sa svog sopstvenog gledišta. Pored toga, jedinice KoV, korpsi i divizije nemaju nikad unapred predviđen niti odobren broj aviopololetanja koje bi mogli uzeti u obzir prilikom planiranja vatre i borbenih dejstava.

Proceduralna pitanja koja se pojavljuju u toku zajedničkih operacija, takođe treba razmotriti i menjati sve dok se ne pronađe najpodesnije rešenje. Dok vazduhoplovstvu odgovara sistem vazdušno-kopnenih operacija kakav se sada predaje u Saudern Pajnsu, dotele on KoV-u uopšte ne odgovara. A što se tiče bliske vazdušne podrške, taktičko vazduhoplovstvo treba da podržava jedinice KoV, kao glavnog nosioca borbe. Međutim, u pogledu odnosa između podržavajućih i podržavanih jedinica, važno je da jedinica koja podržava odgovara za tu podršku, da preduzima sve potrebne mere kako bi doprinela a ne ometala izvođenje operacije ili borbenih dejstava jedinice koja prima podršku, da uspostavi sa njom potrebne veze i da komandant jedinice koja pruža podršku koordinira svoj rad sa komandantom jedinice koja je prima, a ne obratno. Međutim, ponekad se ova konцепција potpuno izvrće na štetu KoV, čak i kada je u pitanju zadovoljenje potreba bliske podrške, jer jedinica KoV mora da šalje svoje pretstavnike u zajednički operativni centar koji je ustvari vazduhoplovni štab i da uspostavi i održava veze za te svoje pretstavnike.

Kao što se prvo bitno zamišljalo, zajednički operativni centar trebalo je da ukloni imaginarnu ogragu koja je odvajala združenu kopnenu jedinici koju avijacija podržava od taktičke vazduhoplovne komande, tako da ne bi bilo razdvajanja osoblja koje radi u zajedničkom centru od ostalih sekacija ili odeljenja u štabu. Međutim, u praksi to nije ostvareno pošto su mesta štabova vazduhoplovnih i kopnenih jedinica vezana za njihove jedinice i bliskost dva štaba ne može se lako obezbediti, jer zajednički operativni centar, koji je u suštini vazduhoplovni, spada i treba da ide u okvir vazduhoplovnog komandnog centra čije se mesto ne može poklapati sa mestom štaba jedinice KoV koju avijacija podržava. Na taj način, pretstavnici jedinica KoV, obično armije, moraju često da rade na znatnoj udaljenosti od ostalih elemenata svoga štaba,

tako da je koordinacija veoma teška, te zbog toga dolazi i do odlaganja podrške i nerazumevanja. Iako je koordinirana upotreba svih snaga efikasnija od njihovog pojedinačnog angažovanja, ipak koordinirana dejstva zahtevaju više vremena i detaljnije planiranje u odnosu na potrebu brzog odlučivanja za upotrebu avijacije u hitnim slučajevima i pogodnim situacijama. Zbog toga samo brižljivim planiranjem i integracijom svih sredstava i vazdušne podrške u *plan operacije*, operacija može imati najpovoljniji izgled na uspeh. Bliska vazdušna podrška može biti od velike koristi jedinicama KoV samo ako je primenjena u pravi čas i na pravom mestu.

Vremе uvek pretstavlja izvestan nedostig faktor u odnosu na izvodljivost i efikasnost vazdušnog udara, ali, ne uzmajući u obzir okolnosti koje se nalaze van ljudske moći i kontrole, komandantu kopnene jedinice moraju biti unapred date garancije koliku vazdušnu podršku može da očekuje. Međutim, pri sadašnjem sistemu i proceduri vazdušne podrške, komandanti korpusa i divizija nisu u mogućnosti da planiraju vazdušnu podršku, pošto će o njoj dobiti podatke tek posle večernjih planiranja u štabu armije za sledeći dan, što često može biti kasno a, ako je i planirano ranije, može biti i otuziljeno na tim konferencijama. Otuda kod jedinica KoV postoji mišljenje da je vazdušna podrška vrlo efikasna, ali i veoma nepouzdan faktor, tako da se sa njom ne može računati prilikom planiranja borbenih dejstava, već je treba samo prihvati ukoliko se pojavi. Zato ovakvo stanje ne bi smelo dalje da ostane, već treba tražiti ne samo rešenje koje bi poboljšalo situaciju jedinica KoV u odnosu na vazduhoplovstvo, nego i rešenje koje ne bi ograničavalo elastičnost vazduhoplovstva. Nesposobnost KoV i vazduhoplovstva da se slože i nadu zajedničko rešenje u pogledu bliske vazdušne podrške potiče više od načina pristupanja tom problemu nego od nekog osnovnog razmimoilaženja u pogledu postizanja krajnjih rezultata. Taj nesklad potiče i od neuspeha da se utvrdi tačan stepen do koga zajednički napori moraju biti koordinirani, kao i zbog nedostatka procedure koja bi bila prihvatljiva za oba vida oružanih snaga.

Konačna raspodela napora vazduhoplovstva u pružanju vazdušne podrške

elementima KoV trebalo bi da bude u rukama *taktičke vazduhoplovne komande* u saglasnosti sa komandantom grupe armija, a u skladu sa planom komandanta ratišta za određene vremenske periode. Na taj bi se način rešilo pitanje vazdušne podrške i bilo bi mogućno sprovesti na komandnom stepenu armije i komande taktičkog vazduhoplovstva podesno planiranje i efikasno korišćenje vazdušne podrške. Kada komanda taktičkog vazduhoplovstva donese odluku i izvrši raspored za podršku elemenata KoV, onda je ona obavezna da pruži tu podršku svojim snagama slično podršci koju artiljeriski divizion pruža pešadijskom puku. Na taj način će se postavljeni zadaci izvršavati na način i u vreme kada jedinice KoV budu to smatrale potrebnim i najkorisnijim, tako da komandant jedinice KoV neće imati potrebu da vrši pritisak na komandu taktičkog vazduhoplovstva. Sve eventualne izmene u pogledu zadataka vazdušne podrške moraju dobiti saglasnost komandanta kopnene jedinice. Zato nema potrebe za postojanjem zajedničkog operativnog centra, pošto bi na izneti način bili tačno predviđeni svi vazduhoplovni napori u pogledu bliske vazdušne podrške. Umesto tog centra, komanda taktičkog vazduhoplovstva bi upućivala u štab armije svoje operativ-

no deljenje — sastavljeno od nekoliko kvalifikovanih oficira za upravljanje obojenim krojem aviopeletanja. Ova deljenja treba da imaju obezbedene veze, kako sa KM komandanta taktičkog vazduhoplovstva, tako i sa aerodromom. Ona treba da dostavljaju i zahteve za hitna dejstva avijacije u bliskoj podršci, mada se ne može dati nikakva garancija da će oni biti zadovoljeni. Njihovo će ostvarenje зависiti od veličine obaveza koje vazduhoplovstvo ima u pogledu drugih zadataka. U cilju poboljšanja veze između kopnenih i vazduhoplovnih jedinica, najbolje je da kopnene jedinice i dalje šalju svoje oficire za vezu na aerodrom onih vazduhoplovnih jedinica koje su određene za blisku vazdušnu podršku.

Prema tome, u cilju osnovne izmene sadašnje koncepcije trebalo bi: odrediti stepen komande na kome će se davati kočnačna raspodela upotrebe avijacije u bliskoj podršci u centru za kontrolu borbenih dejstava kopnene jedinice, umesto u centru kontrole borbenih dejstava vazduhoplovne jedinice. Iako bi ove izmene unešekoliko umanjile elastičnost vazduhoplovstva, ipak bi to bilo opravdano jer sadašnja koncepcija nije postavljala vazduhoplovstvu nikakve zahteve ili ograničenja.

S. B.

Major Gerhard Šah: DA LI SU VAZDUŠNODESANTNE JEDINICE U KRIZI?¹⁾

Upotreba vazdušnodesantnih jedinica u ratu zavisi od taktičkih i tehničkih okolnosti u vazduhu i na zemlji, a ove su se od 1945 znatno izmenile. U poslednje vreme više stručnih glasova sa Zapada tvrdi da atomska bomba, mlažni avion, rakete, elektronika, kao i progresivno motorizovanje svih jedinica kopnene vojske itd. — ne nude više nikakve šanse za upotrebu vazdušnodesantnih jedinica. Cilj ovog članka je da ispita da li vazdušnodesantne jedinice prolaze kroz krizu i da li se ona može prebroditi ili je već prebrodena.

Glavni argumenti skeptika u pogledu uspešne upotrebe vazdušnodesantnih jedinica su ovi:

¹⁾ Major Gerhard Schacht: *Luftlandetruppe in der Kriege? — Wehrkunde*, maj 1955.

— Preduslov za svaki napad vazdušnodesantnih jedinica je gospodarenje vazduhom ili nadmoćnost u vazduhu. Mora se računati s tim da će se u eventualnom budućem ratu sopstveno vazduhoplovstvo angažovati u prvo vreme isključivo protiv neprijateljskog vazduhoplovstva i njegovih uređaja na zemlji — da bi se dobila prevlast u vazduhu. Stoga taktičko vazduhoplovstvo nije u stanju da odvoji dovoljne snage da bi podržalo neki poduhvat vazdušnodesantnih jedinica.

— Pripremni položaji za vazdušnodesantne jedinice u polaznoj bazi i prostoru spuštanja, odnosno sletanja idealni su ciljevi za taktičko atomsko oružje. Pošto se danas mora prihvatići da neprijateljski atomski napad može uslediti dva časa posle otkrića i izviđanja cilja, onda će vazdušnodesantna jedinica biti razbijena

najkasnije na prostoru sletanja i pripremnom položaju za borbu.

— Pomoću dosadašnjih sredstava nije moguće prebacivati potpuno motorizovane jedinice. Spuštanje vozila teretnim padobranima je neekonomično i netačno. Pored toga, većina oklopnih, teških i specijalnih vozila ne podešava se za vazdušni transport. Transportni avioni koji mogu da ponesu više od 15 tona vezani su za uređene aerodrome. Znači, njihovo spuštanje u rejonu sletobrana otpada. Ukoliko jedan vazdušnodesantni odred nije razbijen nuklearnim oružjem, on će nekoliko časova kasnije ipak postati žrtva protivničkih motorizovanih i oklopnih jedinica.

— Ako je prikriveno sakupljanje i transportovanje vazdušnodesantnih jedinica uspelo, mora se ipak računati sa taktičkim iznenadenjem protivnika. Njegova radarska mreža će blagovremeno uhvatiti nalet teških transportnih aviona, te će se lovačka avijacija, PA odbrana i dežurni odredi odmah alarmirati. Transportni avioni su osetljivi na svaku odbranu. Pošto za bacanje padobranksih grenadira avioni treba da se spuste na 200 metara, vatra lakih PA oruđa imala bi uništavajuće dejstvo. Samo u retkim slučajevima uspeće sopstveno vazduhoplovstvo da pritajena neprijateljska oruđa prepozna i uništi u naletnom i iskrcnom prostoru.

— Još u prvoj fazi sukoba, upravo, posle sopstvenih protivmera, pokretni rat i susretna borba biće pravilo. U savremenom pokretnom ratu situacija se menja tako brzo da će planiranje i upotreba vazdušnodesantnih jedinica zakašnjavati. Sama činjenica da se vazduhoplovna komanda, komanda vazdušnodesantnih jedinica i komanda mesta kopnene vojske moraju međusobno sporazumevati u svojim zahtevima pokazuje da su brza rešenja jedva moguća.

Zaključak iz tih argumenata skeptika bio bi da su vazdušnodesantne jedinice u vazduhu ugrožene, a na zemlji s pore. Zbog svoje nepokretljivosti ove će trupe postati žrtva ili nuklearnog oružja ili oklopnih dežurnih odreda. Mogućnost da se neprijatelj iznenadi je pod znakom pitanja. Sve u svemu, tehničke novine i njihove taktičke posledice, u vazduhu i na zemlji, samo štetno deluju na vazdušnodesantne jedinice.

Ako je neko oprobano borbeno iskustvo stavljeno u pitanje novim taktičkim i teh-

ničkim izumima, treba, po rečima autora, postaviti sledeća pitanja:

Da li su osnovna načela komandovanja prilagođena novoj situaciji? — Kakve mogućnosti pruža tehnika da bi se protivničke namere neutralisale i preuzele inicijativa? — Odgovaraju li organizacija i formacija sopstvenih jedinica novoj situaciji? — Mora li nastava da krene novim putem?

Proučavanjem novih pitanja doći će se do zaključaka da li su argumenti skeptika održivi. Pisac na ovaj način polemiše sam sa sobom, te je najbolje pustiti ga da sam o tome i govorim.

Uslovi za uspešan napad vazdušnodesantnim jedinicama nisu se ni u čemu izmenili. Sopstveno vazduhoplovstvo mora imati prostranu i vremensku nadmoćnost u vazduhu, da bi moglo da štiti prikupljanje, vazdušni marš, spuštanje, odnosno sletanje i snabdevanje vazdušnodesantnih jedinica. Za vreme sopstvene akcije vazdušni prostor nad sletobronom mora biti očišćen da bi se tako sprečilo neprijateljsko izviđanje i vazdušni napadi. Ako se ovaj zahtev ne može ispuniti mora se, u najmanju ruku, osigurati da se za vreme odlučujuće faze borbe u sletobranu sopstveno taktičko vazduhoplovstvo potpomogne napadima i da se onemogući rad neprijateljskog vazduhoplovstva.

Uspelo iznenađenje neprijatelja predstavlja za vazdušnodesantni odred već pola uspeha. Ono će se postići izborom mesta, načina i vremena za napad. Iznenađenje može uspeti ako se prikupljanje u polaznoj bazi izvrši prikriveno.

Izviđanje treba da u najkraćem roku pruži podatke o postrojenjima i zemljištu u prostoru spuštanja, odnosno sletobrana. Borba u prostoru desanta mora se voditi sa jasnom predstavom o tome šta je najvažnije. Neprijatelju se moraju brzinom i umešnoću izbiti iz ruku osnovni elementi rukovodenja.

Vazdušnodesantne trupe moraju biti dovoljno jake da bi mogle efikasno da izvrše munjevito spuštanje i obezbede dovođenje pojačanja i snabdevanje.

Uputstva za upotrebu vazdušnodesantnih jedinica ostala su uglavnom ista kao i ona iz Drugog svetskog rata. Međutim, u oblasti izvršenja treba tražiti izmene. Treba ispitati da li se tehnički napredak od 1945. na ovamo, koji naizgled nepovoljno deluje, može korisno primeniti i na vazdušnodesantne jedinice.

Potrebno je boriti se, između ostalog, i za izolaciju bojnog polja od vazdušnih napada. Posebno se vodi borba protiv čela neprijateljskih brzih kolona i protiv njihovih polaznih položaja. Osiguranje sopstvenih polaznih baza takođe je bitan zadatak, kao što je to kasnije i snabdevanje.

Tačno je da pripremni položaj i šematski sletobran vazdušnodesantnih jedinica predstavljaju atomske ciljeve prvog reda. Ali ovo važi i za nagomilavanje lovačkih i borbenih aviona, kao i pripremne položaje oklopnih jedinica. Samo će jedan deo vazdušnodesantnih jedinica, pretpostavlja autor, biti izložen nuklearnom oružju. Raspored polaznih aerodroma može se, međutim, tako podešiti da neprijatelj nikako ne može saznati za sve u celini, a to se omogućuje modernim transportnim avionima koji imaju veliku brzinu i radijus leta. Nije teško u vazduhu prikupiti ceo sastav sa raznih mesta uzleta. Problem veza može se isto tako savladati.

Atomsko oružje, kao osnovno, u mogućnosti je da stvori uslove za pobedu, ako se njegovi udari brzo iskoriste za dejstvo sopstvenim vazdušnodesantnim jedinicama. Na taj način atomski udar ustvari obezbeđuje desant. Neprijatelju se, dakle, ne sme ostaviti vreme da ceni situaciju i upotrebi sopstveno nuklearno oružje.

Pitanje pokretljivosti vazdušnodesantnih jedinica posle spuštanja sve je povoljnije. Tehničke mogućnosti avion-transportera su, u pogledu sletanja, sve bolje. Može se sletati na njive i livade. Sletna staza je kratka. Opterećenje je srazmerno malo (do 11 tona). Prvo se spuštaju inžinjeri i radionavigatori za obrazovanje borbenog sletobrana, a potom teška oruđa i ostalo što se ne bacu, već se na zemlji iskrcava.

U razvoju su samohodni PT i jurišni topovi, kao i laki tenkovi od lakog metala – sve ispod 10 tona. U kratkom roku pojavice se oklopne vazdušnodesantne jedinice.

Jako razvijena elektronika pruža vazdušnodesantnim jedinicama široke mogućnosti. Na poslednjem manevru (zapadnih država) se, prvo, spravama za ometanje radio-službe paralizala neprijateljska radio-radar veza, a sopstvenim sredstvima se radilo po svakom vremenu i u toku celog dana. To znači da će se ubuduće omogućiti operisanje vazdušnode-

santnih trupa noću, po kiši i vrlo ograničenoj upotrebi neprijateljskih lovaca i PA artiljerije. Naravno, ni sopstvena avijacija ne može tada mnogo pomoći, sem pri većim poduhvatima, u snabdevanju pomoću upravljanja sa zemlje itd.

Dirigovani projektili *zemlja-zemlja* i *zemlja-vazduh* težine, danas, do jedne tone, ozbiljan su protivnik za vazdušnodesantne jedinice. No, s druge strane, narочiti dalekogledi, koji olakšavaju izviđanje i komandovanje pri vazdušnim desantima, već su dokazali svoju vrednost i znatno olakšalo rukovođenje ovim trupama.

Što se tiče formacije ovih jedinica, pišac predlaže bataljon kao osnovnu taktičku jedinicu, koji ima skoro sve što je potrebno za borbu. Ovo on čini već po poznatom taktičkom principu da se pre borbe bude u rastresitim, a pred samu borbu u prikupljenim strojevima i porecima.

Savremena osnovna taktička jedinica je, dakle, bataljon snabdeven svakovrsnim borbenim sredstvima koja mu omogućuju da se bori samostalno ili u okviru viših borbenih sastava. Brigada je pogodna jedinica za izvršenje zadataka u toku perioda od 24 časa. Ona ne zahteva veliko angažovanje vazduhoplovnih transportnih sredstava. Oko 100 aviona je dovoljno da, obično u dva ili u tri dela, prebace brigadu.

Vazdušnodesantne trupe upotrebljavaće se u sadejstvu sa oklopnim divizijama. One će omogućavati probor i dovršavati uništenje u napadu, a u odbrani će zatvarati prodore i vršiti protivnapade.

U uslovima pokretnog rata mora se postaviti zahtev da se jedan vazdušnodesantski napad izvede u toku istog vidnog dana, a najkasnije 24 časa posle utvrđivanja da je napadni cilj potrebno ostvariti. Kao momenat spuštanja desanta pogodnije je veće, kada je mesna odbrana paralizovana nuklearnim oružjem, a neprijatelj nema pregled situacije. Noć preostaje za grupisanje, snabdevanje i pripremu za napad koji bi usledio u jutarnjim časovima sledećeg dana.

Da se pripremi jedan desant u vremenu od 12–24 časa potrebna su četiri ispunjena uslova:

1) Komandant vazdušnodesantne jedinice mora se sa delom svoga štaba nalaziti kod štaba koji naređuje desant. Isto tako mora se uspostaviti sadejstvo sa va-

zduhoplovnom komandom radi izviđanja i podrške.

2) Vazdušnodesantna brigada i transportne grupe moraju biti u pripravnosti u poletnoj bazi.

3) Radio i aviokurirske veze moraju hitno dostavljati obaveštenja u poletnu bazu.

4) Vazdušnodesantna jedinica i vazdušnotransportne grupe moraju biti pod jednom komandom, jer se nema više vremena za sporazumevanje među raznim štabovima. Logično je da transportne grupe budu delovi kopnenog vazduhoplovstva.

Ako je stanje izvežbanosti onih koji prevoze i onih koji se prevoze na visini — pri modernom naoružanju i opremi — može se očekivati da će brzina angažovanja ovakvih jedinica odgovarati savremenom pokretnom ratu. Zbog toga se nastava mora izvoditi po specijalnom programu — sličnom za komandose na Zapadu i to kako pojedinačna, tako i grupna. Starešine, čak i one najniže, moraju samostalno da rasuduju, pored ostalog, i o uslovima sadejstva sa vazduhoplovstvom, radiovezama, a posebno o korišćenju tehničkih borbenih sredstava, jer od

svega toga, pojedinačno, može zavisiti i uspeh desanta.

Mogućnosti helikoptera su još u ispitivanju, ali on se već umnogome može upotrebiti za desantne operacije (evakuacija, snabdevanje i sl.). Posebno, helikopteri se mogu upotrebljavati i za izviđanje, kako je to pokazalo iskustvo sa jednog manevra u Zapadnoj Luizijani.

Zaključak. Na pitanje da li se vazdušnodesantne trupe nalaze u krizi može se potvrđno odgovoriti ako je rukovodstvo, kako to pisac doslovno kaže, misao na zaostalo. Ako, pak, ima mašte i zna da koristi sve raspoložive tehničke mogućnosti, ono će se brzo prilagoditi novim metodama.

Nuklearno oružje nije lek za sve. Tek iskorишćeњe atomskog udara obezbeđuje uspeh. Ovo se najbolje može izvršiti vazdušnodesantnim jedinicama. Ovakva kombinacija će biti skoro najčešća na pravcu glavnog udara. Stvar je tehnike i taktičke da ostvare potrebljana sredstva i postupke da se ovo izvrši.

Pešak mora smatrati vazduh za svog saveznika, da bi na svojoj drevnoj zemlji došao do uspeha.

D. M.

Pukovnik Ajre: PROTIVATOMSKA ZAŠTITA

Kada se govori o protivatomskoj zaštiti¹⁾, treba imati u vidu da postoje nuklearna oružja vrlo različite snage, počev od jedne kilotonе (1 KT) pa do 20 megatonе (20 MT²⁾). Sem toga, postoje razlike i prema vrsti eksplozije: na zemlji, u vazduhu (na većoj ili manjoj visini) i pod vodom. S obzirom na to da danas postoji znatan broj izrađenih atomske bombi, u ratu bi se njima mogao tući svaki iole važniji cilj.

Zaštita od dejstava atomskog oružja

Svi efekti koji se javljaju u momentu same nuklearne eksplozije i kratko vreme posle nje, spadaju u primarna dejstva, a

¹⁾ La protection antiatomique, par le colonel Ailleret, *Revue militaire d'information*, 10 i 25 februar 1956.

²⁾ Jačina od 20 MT odgovara eksploziji 20 miliona tona trotila, te ta bomba spada u termonuklearna oružja (prim. ing. V. G.).

pošto su oni različite prirode, to je i zaštita od njih složena i teška.

Ako bismo vodili računa samo o udarnom dejstvu nuklearne eksplozije, od nje ga bi dobro štitilo i ono sklonište koje je otporno na srednjekalibarska zrna. No, sklonište je samo tada dobro ako može da štiti i od toplovnog i radioaktivnog dejstva, pa čak i od požara stvorenih eksplozijom. Pisac uzima primer Pariza pa navodi kako, pri eksploziji 20 KT bombe na visini od 600 m, u Parizu ne bi bilo žrtava ako bi se svi ljudi nalazili u skloništima u momentu eksplozije. Međutim, ako bi blizu površine zemlje eksplodirala bomba od 15 MT, bio bi uništen skoro ceo Pariz, pa i ljudi u skloništima.

Ma kako bila velika zona uništavajućeg dejstva atomske bombe, uvek vredi preduzimati mere zaštite. Pravilo je da ne vredi trošiti sredstva jedino na zaštitu takvog cilja do koga je neprijatelju mnogo stalo, te će ga uništiti bez obzira na to

kako se on štiti. No takvi su ciljevi vrlo retki.

Dok pri eksploziji visoko iznad tla skoro sva radioaktivna prašina odleti uvis, dogleđe se pri niskim eksplozijama ova prašina prilepi za površinu obližnjeg materijala i čini ga jako radioaktivnim. Sem toga, taj se materijal, prilikom eksplozije, digne uvis u vidu prašine, odakle pada po okolini koju zatruje. Jačina zračenja na ovim površinama može biti različita. Tako kod termonuklearne eksplozije od 15 i 20 MT, a u zoni padanja radioaktivne prašine, zračenje može biti toliko, čak i 1 čas posle eksplozije, da bi postojala 100% smrtna doza (650 r) u toku 1 časa i 25 minuta. Opasnost je velika čak i 8 časova posle ovakve eksplozije, jer bi se pri bavljenju od 26 časova na ovakovom terenu primilo 650 r, a u toku 10 časova 400 r. Pošto duže bavljenje na ovako kontaminiranom prostoriju može biti vrlo opasno, postoje samo dva izlaza: zaštita ljudstva ili evakuacija sa te prostorije. Evakuacija je iluzorna dok ne padne glavni deo radioaktivne prašine, jer se može evakuisati jedna zona i otici u drugu koja je u međuvremenu postala kontaminirana. Pokazalo se da se zaštita na kontaminiranom zemljištu može dosta lako postići pošto je i običan podrum dobar zaklon jer u njega ulazi svega deseti deo spoljnog zračenja. Podzemno sklonište, pokriveno slojem od 1 m zemlje, smanjuje spoljnje zračenje na 1/5.000 deo. U ovakvim zaklonima treba sačekati da se spoljne zračenje smanji prirodnim putem i tako omogući evakuacija ili dekontaminacija.

Borba protiv efekata nuklearne eksplozije

Posle nuklearne eksplozije nastaje borba za spasavanje žrtava ispod ruševina, za zbrinjavanje i lečenje. Mada su ovi problemi postojali i kod klasičnog oružja, sada je novo to što se za vrlo kratko vreme javlja neobično veliki broj ozledenih. Ovo bi se isto moglo postići i brzim i masovnim bombardovanjem, ali je vrlo teško podesiti da stotine aviona prodefiluju nad ciljem u roku od nekoliko minuta, pošto ovo često skupo kosta napadača. No, atomska bomba od 20 KT ima isti učinak kao i 2.000 t klasičnih bombi bačenih na cilj prečnika 4 km.

Postoje dva načina da se živa sila i materijal sačuvaju od dejstva atomskog oružja: dispersija i mobilnost. Dok se mobilnost (pokretljivost) može primeniti samo kod vojnih snaga, dogleđe se dispersija primenjuje i kod industrijskih postrojenja, pozadinskih ustanova i dr. Njome se postiže to da je za uništenje nekog cilja potreban veći broj atomske bombi. Međutim, njen je obim ograničen izvesnim uslovima. Tako, ona može ići kod snaga samo do granice koja još uvek osigurava koheziju jedinice, ali je u većoj meri ograničena sredstvima nego samom organizacijom. Dispersijom se stvaraju veći problemi u borbi nego u pozadini. Za nju vredi isto pravilo kao i u klasičnom ratu: ne sme preći granicu koju neprijatelj, koncentrišući snage, može lako probit. No, problem dispersije se postavlja kod svih ratujućih strana koje raspolažu atomskim oružjem.

S obzirom na efikasan domet dejstva klasičnog oružja, kod njega je trebalo vrlo precizno određivanje lokacije cilja. Ako su maskirane i tajnost cilja bili dobri, morala se tući veća površina, da bi se na njoj uništili i ciljevi čija je tačnija lokacija bila nepoznata. Kod atomskog oružja nije potrebno neko precizno određivanje lokacije cilja, s obzirom na veliku površinu efikasnog dejstva nuklearne eksplozije. Evo jednog primera:

Ako se jedan bataljon nalazi na prostoru $1 \times 1,5$ km, tada za njegovo neutralisanje treba na tu površinu izbaciti 15.000 zrna 105 mm za 4 minuta. Za ovo je potrebno oko 1.000 art. oruđa. Ako bi se zelelo neutralisanje ovog bataljona sa manje sredstava, trebalo bi tačno znati lokaciju njegovih najvažnijih delova (mobilaca, komandnog mesta, mitraljeskih gnezda i sl.). Maskiranjem se ove tačke mogu sakriti od klasičnog oružja. Kod atomskog oružja dovoljno je ako se znaju samo približne granice lokacije tog bataljona. Tada je dovoljno da »nulta« tačka eksplozije atomskog oružja bude čak i nekoliko stotina metara udaljena od centra površine na kojoj se nalazi ovaj bataljon, pa da on bude uništen. Ovo znači da bi u atomskom ratu maskiranje i tajnost trebali da obuhvate čitavu jedinicu koja je u pitanju, a ne samo lokaciju nekih manjih objekata.

Sama pokretljivost (mobilnost) neke jedinice ne pretstavlja dobru zaštitu. Na protiv, kada su trupe, vozila i dr. u po-

kretu, tada su i van zaklona, što znači da se lakše mogu onesposobiti i uništiti. Sem toga, oni su tada koncentrisani na komunikacijama, koje su i inače uočljive, te su i zbog toga izloženi udaru. Zbog toga pokretljivost treba posmatrati samo kao postupak kojim se snage i sredstva mogu bolje rasturiti ili maskirati. Pokretljivost dozvoljava jedinici često menjanje položaja, te i veće napore da ih neprijatelj uoči. Ako se ovi pokreti izvode noću i češće, neprijatelj neće tačno znati ni položaj ni snagu jedinice koju želi da uništi. Zato je pokretljivost indirektna način da se smanje gubici. No, pri tome treba voditi računa o nekim njenim mogućnostima.

Pokretljivost ne sme biti neprekidna, tj. stalan pokret koji iziskuje mnogo sredstava i pogonskog materijala, što će pozadinska služba teško moći da ostvari načito u atomskom ratu. Pokreti treba da su redi i sa daleko dužim intervalima u odnosu na vreme utrošeno na sam pokret.

Od momenta kada se uoči, pa sve do napada atomskim oružjem, cilj treba stalno pratiti. Smatra se da uočeni cilj, koji se ne kreće brzinom većom od 30 km/čas, nema izgleda da umakne atomske bombe i za onih nekoliko časova koliko može proteći od njegovog uočavanja do napada. No, i pored toga, ostaje činjenica da manevri i pokreti noću postaju važniji u atomskom ratu nego ranije.

Maksimalna pokretljivost kopnenih snaga u atomskom ratu postaje naročito važna i to kako u napadu — za iskoriscenje efekata eksplozije, tako i u obrani — za uspostavljanje jedinstva odbrane linije na frontu koji je bio »atomiziran«, a i za protivnapad na neprijatelja koji se uklinio.

Spasavanje žrtava atomskog napada

Pomoći je uslovljena brojnošću žrtava i vrlo kratkim vremenom u kome se javljaju te žrtve. Ovo znači da sanitet koji je normalno opremljen sredstvima za daleko manji broj ozleđenih, može biti pozvan da ukaže pomoći ogromnom broju ranjenih, opečenih i ozračenih.

Opekotine i ozlede od udarnog dejstva su brzo uočljive, dok to nije slučaj kod ozleda od zračenja, a i kada se simptomi javi, nisu sigurni u pogledu ozbiljnosti

same ozlede. S obzirom na efikasnost lečenja, sve ozledene zračenjem trebalo bi podeliti na 3 kategorije: a) koji su primili nedovoljnu dozu da bi od toga oboleli (ne treba ih lečiti); b) koji su primili dozu od koje će oboleli ali neće umrijeti (treba ih brižljivo lečiti); i c) koji su primili smrtnu dozu (te ih ne vredi lečiti). Za ovakvu podelu (t. zv. lekarsku trijažu) potrebno je imati indikatore, koji će kod svakog pojedinca pokazati koliku je dozu primio.

Najteži problem saniteta u atomskom ratu jeste služba snabdevanja sanitetskim materijalom. Prema nekim službenim procenama, za 1.000 ozleđenih raznim efektima nuklearne eksplozije, potrebno je za svaku nedelju lečenja po:

- 2.000 transfuzija od po 350 sm³ krvi,
- 1.000 injekcija od po 350 sm³ dekstrina,
- 3.500 lit. rastvora glikoze,
- 3.000 amp. morfijuma (za umirenje bolova),
- 3.000 prvih zavoja i 600 rolni zavoja.

Smatra se da bi nuklearna eksplozija od 20 KT u nekom gradu izazvala oko 20.000 ozleđenih, od čega bi 4.000 bilo za najhitniju pomoći, a 9.000 opečenih. Za onih 4.000 treba 130 operacionih sala i 260 hirurških ekipa. Svi francuski lekari mogli bi dnevno da hirurški intervenišu kod svega 52.000 žrtava.

Iz ovoga se vidi da će se sanitetska služba naći pred nesavladivim zadacima. Zato bi samo mali deo žrtava bio korektно lečen. Iz svega iznetog mogu se izvući neki zaključci:

Atomsko oružje narušilo je ravnotežu koja je postojala između sredstava za napad i sredstava za odbranu.

Napad atomskim oružjem može doneti izvesne prednosti napadaču, ali on ne može izbeći da mu se istom merom vrati. Zato se pobeda može dobiti po cenu skoro totalnih uništavanja i pobednika i pobeđenog.

Protivatomska zaštita će uvek moći da spase mnoge živote i materijal, ali ne može sprečiti katastrofu. Treba imati na umu da će i rušenje čisto vojnih objekata naneti velike gubitke i civilnom stanovništvu (železnički čvorovi, pristaništa, fabrike, skladišta, aerodromi i sl. koji se nalaze oko gradova i naselja).

Zivotno pitanje čitavih naroda jeste da se atomsko oružje ne upotrebni. Za ovo pisac vidi dva rešenja: atomsko razoruzanje u svetskim razmerama ili potpuno

razoružanje (atomsko i klasično). Ali, to treba izvoditi postupno, da se stekne povjerenje među narodima. Ne sme se dozvoliti da neko ko je ostao bez atomskog oružja, bude ostavljen na milost onome ko je jači u klasičnom oružju. Kontrola klasičnog razoružanja ne pretstavlja tehničku teškoću. Za izradu klasičnog naoružanja potrebne su velike industrije koje dugo rade punim kapacitetom. Snaga klasičnog oružja leži u desetinama hiljada automatskog oružja, u hiljadama topova i aviona i u milionima zrna i bombi. Kod atomskog oružja stvar je sasvim drugačija. Tu je ogromna rušilačka snaga koncen-

trisana u beznačajno malu težinu i zapremenu — te i samo ovo čini kontrolu vrlo problematičnom. Zato atomsko razoružanje pretstavlja takve tehničke teškoće koje se zasada ne mogu ni sagledati. Izgleda da je jedini izlaz i za miroljubivu zemlju — da i ona ima atomsko oružje. Tada će se spričiti da neko upotrebi atomsko oružje, jer će se plašiti da ga i druga strana ne upotrebi. Čak ni broj atomskog oružja ovde ne igra ulogu, pošto i manji broj može onesposobiti neprijatelja koji raspolaže ogromnim količinama.

Ing. V. G.

Pukovnik A. Gluško: DEKONTAMINACIJA ZATROVANOG ZEMLJIŠTA¹⁾

Ovo je, ustvari, jedno poglavlje iz sprave istog pisca »Atomsko oružje i protivatomska zaštita«²⁾, u kome se on posebno osvrće na dekontaminaciju zemljишta zatrovanih radioaktivnim materijama.

Trovanje zemljишta može da nastane ili usled raspadanja radioaktivnih produkata koji su se pojavili pri atomskoj eksploziji, ili usled upotrebe borbenih radioaktivnih materija od strane napadača, ili pod uticajem snopa neutrona koji nastaju prilikom atomske eksplozije i izazivaju veštačku radioaktivnost kod nekih drugih hemijskih elemenata (natrijuma, kalijuma, silicijuma i dr.), koji se nalaze u gornjem sloju površine tla.

S obzirom na te činjenice, radioaktivno trovanje zemljишta, pošto vrši štetan uticaj na ljudstvo, uvek će imati uticaja i na karakter borbenih dejstava trupa. A da bi se sačuvala njihova borbena sposobnost i ofanzivna moć, one moraju poznavati svojstva radioaktivne zatrovanih zemljishišta kako bi mogle pravilno koristiti sredstva za zaštitu.

Dekontaminaciju zatrovanih zemljishišta ili dezaktivizaciju ne treba mešati sa degazacijom. Dok se kod degazacije koriste materije koje, stupajući u kontakt sa otrovnim materijama i izazivajući u njima proces, čine ih bezopasnim, dotele se

radioaktivne materije, za razliku od otrovnih materija, ne mogu učiniti neškodljivim nikakvim drugim materijama. Njihov uticaj može se oslabiti putem dekontaminacije ili dezaktivizacije, tj. uklanjanjem radioaktivnih materija sa zatrovanih površina, ili pokrivanjem tih površina slojem nezatrovanih materijala, kako bi se smanjilo dejstvo radioaktivnog zračenja.

S obzirom na to da doza zatrovosti prostorija nije svuda podjednaka i da je određena udaljenjem od centra eksplozije, snop neutrona različito utiče na trovanje površina, što zavisi od hemijskog sastava samih tih površina, odnosno hemijskog sastava gornjeg sloja površine. Isto tako, i reljef, meteorološki uslovi (pre svega vетар), i vegetacija vrše važan uticaj na nejednakost trovanja određenih površina radioaktivnim materijama.

Imajući sve to u vidu, način savladavanja zatrovanih prostorija zavisi od stepena zatrovosti i borbene situacije. Jedan od važnih načina je dekontaminacija. Ali pre nego što se otpočne sa dekontaminacijom zatrovane prostorije ili samo pravljenje prolaza preko nje, treba prethodno izvršiti detaljno radijaciono izviđanje, pre svega, onih zatrovanih prostorija na kojima su raspoređene trupe, kao i na pravcima na kojima će one dejstvovati i na kojima se nameraju praviti prolazi, zato što će biti i takvih prostorija na kojima doza zatrovosti radioaktivnim materijama neće biti opasna po ljudstvo. Isto tako, treba nastojati da se izviđanjem pronadu zao-

Полковник А. Глушки, доцент, кандидат технических наук: Атомное оружие и противатомная защита — Дезактивизация зараженной местности, Красная звезда, 28 август 1954.

¹⁾ Vidi Vojno delo br. 11/1955, str. 77.

bilazni putevi kako bi se izbeglo savladivanje zatrovanih prostorija. Stoga komandant treba, na osnovu svega toga, da odredi na koji će način savladivati zatrovana prostoriju: u borbenom poretku, tj. peške; na automobilima ili tenkovima. Od načina savladivanja zatrovane prostorije umnogome zavisi stepen trovanja ljudstva radioaktivnim materijama (ako se izabere najpogodniji način ljudstvo će dobiti manju dozu radijacije ili je neće ni dobiti), zatim pravilan izbor sredstava za zaštitu ljudstva prilikom savladivanja zatrovane prostorije, kao što je izbor vozila, itd.

Pri priliku dekontaminacije pojedinih zatrovanih prostorija ili prolaza kroz njih treba imati u vidu da se stepen radijacije zatrovane prostorije tokom vremena znatno smanjuje, kao posledica prirodnog raspadanja radioaktivnih elemenata. Prema tome, ukoliko borbena situacija dozvoljava, zatrovane prostorije treba obilaziti ili pričekati da se ovaj proces na njima završi. Ako se za prolaz preko zatrovane prostorije čeka dok se stepen radijacije smanji prirodnim putem, onda treba vršiti neprekidno radijaciono izvrdanje te prostorije kako bi se protivilo smanjenje radioaktivnosti. Međutim, ma-nevarski karakter savremenih borbenih dejstava i brzina njihovog razvoja zahtevaju od jedinica da odlučno savladaju zatrovane prostorije čak i pri visokom stepenu radioaktivnosti. Usled toga trupe moraju uvek biti spremne da na vreme preduzmu sve mere za dekontaminaciju zatrovanih zemljista.

Dekontaminacija, tj. uklanjanje radioaktivnih materija sa čvrstih površina (asfaltiranih i pokocanih puteva, stepeništa itd.) može se vršiti brisanjem prašine ili spiranjem vodom. U tu svrhu mogu se koristiti priručna sredstva i mašine komunalnih gradskih ustanova za čišćenje i polivanje ulica. Međutim, izvođenje dekontaminacije na mekim površinama i onima koje se osipaju znatno je komplikovanije, pošto se uklanjanje radioaktivnih materija metenjem neće uvek uspešno izvršiti, a često će biti i nemoguće. Zato se za dekontaminaciju ovakvih površina mogu uspešno koristiti mašine za izradu puteva (buldožeri i dr.), koje bi skidale gornji sloj zemlje, samo treba imati u vidu da taj gornji sloj (ako je površina jače zatrovana) i dalje zrači radioaktivnošću i da može štetno uticati na ljude

koji bi se kretali tim prolazom, naročito ako se skinuti sloj zemlje ne odbacuje dalje ustranu. Povećavanjem širine prolaza ne može se problem rešiti zato što se gama zraci povećanjem otstojanja neznatno slabе s obzirom na uticaj vazduha. Pored toga, izgradnja širih prolaza preko zatrovane prostorije ponekad će biti nemoguća s obzirom na karakter samog zemljista. Zato je najcešćihodnije da se zatrovani prolaz sa koga je skinut gornji sloj, kao i zatrovana zemlja koja je skinuta buldožerom pri pravljenju prolaza, zasipaju čistom nezatrovanim zemljom.

Pri dekontaminaciji zemljista, pre skidanja sloja zatrovane površine buldožerom, treba pomoći mašina za kopanje kanala iskopati rupe u koje sasipati zatrovani zemlju, a zatim je pokriti slojem nezatrovane zemlje. Prolaze preko zemljista zatrovanih radioaktivnih materijama treba praviti za kretanje samo u jednom pravcu. Pri tome, u zavisnosti od situacije i drugih uslova, treba voditi računa da se prolazi ne nalaze blizu jedan drugog, tako da prašina prilikom kretanja jednim ne bi padala na ljudstvo i materijal koji se kreće drugim, suprotnim pravcem.

Dekontaminacija se može vršiti i saštim posipanjem zatrovanih zemljista slojem određene debljine nezatrovane zemlje, peska, šljake i sl. na onim pravcima koji se odrede kao prolazi preko zatrovane površine. Debljina sloja nasutog materijala zavisi od jačine radijacije. Zato, kada se naspe jedan sloj, treba neophodno izvršiti proveru jačine radijacije pomoći dozimetra. Ako je radijacija još jaka, treba povećavati debljinu nasutog sloja sve dok stepen radijacije ne bude sveden na bezopasan nivo. Međutim, ovim načinom se ne izbegava mogućnost stvaranja prašine prilikom kretanja, tako da i to utiče na pojačanje stepena radijacije.

Iako se dekontaminacijom, bilo da se vrši skidanjem gornjeg sloja ili posipanjem, znatno smanjuje stepen radijacije, ipak radioaktivna prašina — koja se diže prilikom kretanja — lako dolazi u organe za dihanje, na sluzokožu očiju, na površinu kože itd., tako da može da izazove trovanje ljudstva. Zato treba težiti da se prašina pri krétanju što manje diže i da se prolazi polivaju vodom.

Ljudstvo koje vrši dekontaminaciju prolaza mora se obavezno nalaziti pod brižljivom dozimetarskom kontrolom, da bi se moglo smanjiti i odvesti sa zatrovane prostorije čim primi najveću dozvoljenu dozu radijacije. Ali ako nema dovoljan broj ljudstva za rad na mašinama za dekontaminaciju, onda se moraju preduzeti posebne mere za sprečavanje jačeg zračenja ljudstva. U tom cilju je korisno da se zidovi kabine ojačaju onim materijama koje umanjuju dozu zračenja, naročito kod vozača buldožera, da bi duže vreme mogao da radi bez smene. Sanitarno obezbeđenje ljudstva treba sprovoditi temeljitije, i to odmah posle izvršenja borbenog zadatka.

Pošto je dekontaminacija borbenih položaja znatno teža od dekontaminacije prolaza na zatrovanim prostorijama, — zato što se glavni poslovi moraju ručno obavljati, bilo bi najbolje da se vrši na najvažnijim delovima borbenih položaja. Pri dekontaminaciji rovova i zaklona treba skinuti gornji sloj zemlje u debљini 3—5 sm, s tim što najpre treba dekontaminirati grudobran i ledobran, zatim nagibe i na kraju dno rova. Skinuti sloj zemlje mora se odneti od dekontaminiranog mesta najmanje 20 m u pravcu dugovanja vetra. Ako se dekontaminacija izvodi u toku borbe, pod neprijateljskom vatrom, i ako se usled toga ne može odnositi zatrovani sloj zemlje, onda se ona

moe staviti i u krajeve rova i pokriti nezatrovanim zemljom.

Ljudstvo koje se koristi za dekontaminaciju i radijaciono izviđanje mora biti zaštićeno sredstvima za protivhemisku zaštitu, pre svega gasmaskom i ogrtačem, odnosno kompletom PHZ. Starešina mora preduzeti sve potrebne mere da se ljudstvo, za vreme boravka i rada na prostoriji zatrovanoj radioaktivnim materijama, strogo pridržava svih mera i uputstava za zaštitu od trovanja. U cilju zaštite ljudstvu se ne dozvoljava da uzima hranu i vodu, niti da seda ili leže na zatrovanoj prostoriji bez naročite potrebe. Isto tako, sve mašine i alat kojima je vršena dekontaminacija moraju se podvрći dezaktivizaciji, a ljudstvo koje je izvodilo radevine takode se mora podvрći sanitarnom obezbeđenju.

Na kraju pisac napominje da korišćenje zaštitnih svojstava zemljišta, njegovo veštvo i blagovremeno uređenje u inžinjerskom smislu, kao i brza i blagovremena dekontaminacija, veoma mnogo doprinose borbenoj gotovosti trupa i njihovoj sposobnosti za izvršenje borbenih zadataka. Visok moral, odlučnost u dejstvima i samoinicijativa, kao i održavanje što neposrednijeg i bližeg dodira sa neprijateljem, najvažniji su uslovi za postizanje pobjede i čuvanje sopstvenih snaga.

L. D.

Pukovnik Leo Hep: RADIOIZVIĐANJE¹⁾

Ovaj članak je, pored ostalog, od interesa i zato što se u njemu konstatuje da su vojni rukovodioci nemačkih oružanih snaga u toku rata bili ravnodušni prema mogućnostima i zadacima visokofrekventne tehnike u vođenju rata. Čak se i u posleratnoj literaturi zapostavlja ideo ove tehnike u uspesima i neuspesima pojedinih ratnih poduhvata, iako svi oficiri koji dolaze u obzir za više komandovanje moraju imati jasne pretstave o razmerama i oblicima ne samo rata u celini, nego i *rata talasima*.

Rat talasa obuhvata, pored ostalog: radioveze i njihovo ometanje; tajnost, radioizviđanje i dešifrovanje; radarsko iz-

viđanje i njegovo ometanje; radionavigaciju i teleupravljanje raketa i njihovo ometanje i, najzad, radiodemonstracije. Treba shvatiti da će radioveze komandovanja i javljanja biti utoliko značajnije ukoliko se pokreti u ratnim dejstvima budu razvijali brže i na većem prostoru i da će se siguran rad ovih veza u znatno većoj meri nego dosad odražavati na uspeh ili neuspeh. Što se tiče navigacije, identifikacije i borbe protiv vazdušnih i pomorskih ciljeva, upravljanja na daljinu, upotrebe radara u vazduhoplovstvu i PA odbrani i dr., visokofrekventna tehnika je zamenila mehanička i optička sredstva i bez nje se ove delatnosti više ne mogu zamisliti. U takvima će uslovima odlučnu prednost imati ona strana koja uspe da ozbiljno ukoči rad neprijateljskih visokofrekventnih pomoćnih sredstava, a

¹⁾ Die Funkaufklärung, von oberst i. G. a. D. Leo Hep, *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, jun 1956.

time i njegovo rukovođenje i znatan deo borbenih sredstava. Međutim, korišćenje nedostataka visokofrekventne tehnike, odnosno mogućnost prisluškivanja, nema ništa manji značaj. Radioizviđanje u ovom domenu dobija veliki značaj.

*

Pisac se ograničava samo na čisto vojno radioizviđanje, tj. na hvatanje i iskorističavanje neprijateljskih vesti koje se prenose radiosredstvima, to samo kod kopnenih snaga. Radarsko izviđanje prepušta docnijoj obradi. Za stalnu ili nepokretnu radioizviđačku službu u miru on naglašava nužnost da se celokupno političko, ekonomsko i vojno radioizviđanje sjedini u jednoj ruci i da se ovo dovede u tesnu organizacionu vezu sa drugim izviđačkim organima. Samo takvo »jedinstvo izviđanja« je pogodno da se slika situacije dobije potrebnom brzinom. U slučaju rata mora da bude pripremljena i obezbeđena tesna saradnja između stalne službe radioizviđanja i one kopnenih snaga.

Delatnošću radioizviđanja u nemačkoj vojsci pred rat se bavio samo mali krug stručnjaka jedinica veze, kao i pojedini oficiri u Odeljenju za strane armije Generalštaba i tajnu obaveštajnu službu, prvenstveno zbog bojazni od otkrivanja vojnih tajni. Zbog toga su se mnogi, naročito obaveštajni oficiri, koji su obradivali neprijateljsku situaciju, morali privikavati na ova sredstva izviđanja tek u toku rata, pa čak ni viši trupni rukovodioci nisu bili sigurni u ocenjivanju rezultata dobijenih tim putem, naročito kada drugi izvori izviđanja nisu potverdili promene kod neprijatelja koje su konstatovane putem radioizviđanja.

Nepoznavanje načina rada radioizviđanja štetno je uticalo i na upotrebu sopstvenih radioveza, jer su se zbog raznih neopreznosti u saobraćaju nesvesno davalii neprijatelju dragoceni podaci o sopstvenoj situaciji i namerama, naročito u trupnom radiotelefonskom saobraćaju i na mestima gde oficiri veze, koji su poznавali stvari, nisu mogli blagovremeno intervenisati.

Tek posle preokreta situacije na Istočnom frontu, koncem 1941 godine, nemačko rukovodstvo je shvatilo vrednost radioizviđanja, ali se njegovim većim isticanjem (naročito ako su obaveštenja iz dru-

gih izvora bila oskudnija) zapalo u drugu krajnost, jer postavljeni zadaci nisu bili u skladu sa prirodnom radioizviđanja ili su prekoračivali njegovu radnu sposobnost.

Izgledi radioizviđanja umnogome zavise od obima u kome je protivna strana prinudena da koristi radioveze. Tačno je da će ona težiti da ih što više ograniči i da će preuzimati mere zastiranja i obmane, ali danas već postoje i granice tog ograničavanja. Radioveze se ne mogu izbeći, naročito u pomorskim i vazduhoplovnim formacijama, kao i pri njihovom sadejstvu sa kopnenom vojskom, tako da se, i pored mera zastiranja i obmane, iškusno i uigrano radioizviđanje ne može onemogućiti.

Nasuprot drugim sredstvima izviđanja, radioizviđanje ima prednost u tome što je samo neznatno izloženo neprijateljskom vatrenom dejstvu (pošto je raspoređeno na većoj dubini od fronta) i što ga protivnik ne može sprečiti. S druge strane, rezultati njegovog izviđanja, za razliku od onih tajne obaveštajne službe, dolaze u ruke rukovodstvu bez većeg gubitka vremena. Pa ipak, radioizviđanje ne može nikada zameniti druga sredstva izviđanja, jer ima situacije kada će njegovo dejstvo biti jako ograničeno i oblasti kojih su za njega »zatvorene«. Zato je dužnost komandovanja da na osnovi jasne pretstave o mogućnostima svih izviđačkih sredstava u konkretnim uslovima raspodeli tako zadatke da se sva ova sredstva iskoriste za prikupljanje podataka o neprijatelju.

*

Prislušna služba pomoći svojih prijemnika hvata neprijateljski radiosabracaj i dobijene podatke dostavlja raznim stepenima na korišćenje. Po zadacima koje izvršava, ona se deli na službu traganja i stalnog osmatranja. Služba traganja ima zadatku da sistematski istražuje pojedina talasna područja i radiosabracaj koji je na bilo koji način od interesa. Stalno osmatranje preuzima, prema uputstvima, iskoriscavanje onih radiomreža koje su važnije za rukovodstvo.

Tumačenjem pozivnih znakova, frekvenci, vremena rada, osobenosti i načina vođenja radio saobraćaja, kao i pojedinih neprijateljskih radiopredajnika, može se otkriti sastav neprijateljske radiomreže i stvoriti osnova za brzo hvatanje onih podataka koji su sa gledišta izviđanja važniji.

Zadatak iskorišćavanja radiosaobraćaja sastoji se u tome da se ustanove saobraćajni odnosi raznih neprijateljskih radio-mreža. Pomoću upotpunjavanja radioskice može se sagledati organizacija neprijateljskih radioveza a, na osnovu čestog poklapanja mesta radiostanica sa razmeštajem štabova, mogu se saznati taktički raspored, smena, pomeranje i dovodenje novih jedinica.

Iskorišćavanje goniometrisanja obuhvata rezultate radio-goniometrijskih stanica, koji se prenose na goniometrisku skicu. Tako se može saznati raspored neprijateljskih radiostanica i štabova, pošto im se mesta razmeštaja poklapaju. Goniometrijske stanice rade tesno sa prislušnom službom, tj. sa jednom ili više prislušnih stanica.

Iskorišćavanje sadržaja sastoji se u obradi uhvaćenih neprijateljskih razgovora. U radiofonskom, kao i trupnom radiosaobraćaju od puka naniže, gde se koriste jednostavniji postupci šifrovanja, ovu obradu mogu vršiti same jedinice za radioizviđanje. Odgontanje složenijih šifri spada u nadležnost službe dešifrovanja. Ova služba (sastavljena iz analitičkih i jezičkih odeljenja) radi u dubljoj pozadini, na jednom centralnom mestu, sa naročitim stručnim osobljem matematičara i filologa, uz pomoć modernih računskih sprava, Holerit-mašina, naročitih pomoćnih uređaja za dešifrovanje i slično.

Konačno iskorišćavanje podataka objedinjava rezultate raznih grana iskorišćavanja i predaje ih (kao hitne, dnevne ili periodične izveštaje o situaciji) štabnim oficirima koji obraduju situaciju kod neprijatelja. Podaci radioizviđanja, koji se moraju odmah dostaviti trupama u borbi, predaju se preko jakog radiopredajnika koji стоји на raspolaganju ovoj službi. To zahteva da jedinice, otprilike do puka, imaju postavljene prijemnike na frekvenci ovog predajnika i da su opremljene sredstvima za šifrovanje.

Iako je težnja da se u izveštajima radioizviđanja obuhvate rezultati svih ovih postupaka, ipak to neće biti uvek moguće, naročito što se tiče iskorišćavanja sadržaja neprijateljskog radiosaobraćaja u oblasti komandovanja, tim pre što dešifrovanje sadržaja zahteva određeno vreme.

Osnovni uslov za uspešno i brzo objedinjavanje svih delova radioizviđanja su dobre telekomunikacijske veze, prvenstveno žične i usmerene. Zato radioizviđanje

mora biti uključeno u opštu mrežu veza. U pokretnom ratu, pored ovih veza, radioizviđanje moraće da koristi i radioveze, što zahteva strogu radiodisciplinu, vrlo brižljivo uređenje radiosaobraćaja i pouzdano šifrovanje, jer bi inače pretila opasnost da radioizviđanje bude tučeno sopstvenim oruđem.

Ovaj letimičan pogled na zadatke i načine rada radioizviđanja dovoljno ukazuje na to kako se visoki zahtevi moraju postaviti osoblju ove službe. Pored čisto tehničkih sposobnosti i poznavanja raznih jezika, ono mora da shvata taktiku da se u nju može uživljavati. Pretpostavlja se da će rad jedinica za radioizviđanje biti uspešan ako postoji srazmerno visok broj iskusnih specijalista. Rešenje je i u tome da ljudstvo ovih jedinica dobije temeljno obrazovanje u službi radioveze ili, još bolje, da se popunjava iz radiojedinica.

*

Organizacija radioizviđanja nemačke kopnene vojske prošla je kroz tri etape razvoja. Krajem 1944 služba radioizviđanja u stručnom pogledu bila je potčinjena šefu izviđanja veza (*General der Nachrichtenaufklärung*), koji je bio potčinjen načelniku veza u Generalstabu kopnenih snaga. U komandama Zapadnog fronta i grupa armija postojali su komandanti izviđanja veza, koji su u pogledu upotrebe bili potčinjeni načelnicima veza ovih komandi. Njihove jedinice su se sastojale iz centra za iskorišćavanje izveštaja i posećno jednog bataljona od po dve čete za svaku armisku zonu dejstva.

Pored ovih jedinica za izviđanje veza, u sastavu divizijskih bataljona za vezu postojale su takozvane ekipe za blisko izviđanje veza, koje su imale zadatak da prisuškuju radiofonski saobraćaj neprijatelja u neposrednom dodiru. Konačno, u korpusu su bili obrazovani pomoći ešeloni za iskorišćenje podataka koji su imali zadatak da važne rezultate divizijskih ekipa za blisko izviđanje i napred istaknutih vodova iz četa za izviđanje veza obrade na licu mesta i dostave jedinicama na frontu, ne gubeći vreme obilaznim putevima preko centara za iskorišćenje, koji su postavljeni u dubljoj pozadini. Kopnene snage imale su: šefa izviđanja veza (koji je imao sopstvene posebne jedinice); 9 komandanata izviđanja veza; 16 bataljona i oko 40 četa za izvi-

danje veza (katkad i goniometriki vod od 8—10 goniometričkih ekipa), tj. oko 15.000 ljudi.

Iako je ova organizacija (koja je raspolagala obućenim kadrom i dobrom opremom uređaja) postizala dobre rezultate izviđanja i uspešno sarađivala sa komandama operativnih jedinica, ipak je nedostajalo zajedničko shvatanje u okviru oružanih snaga u celini. Naime, nije postojalo ni čvrsto i objedinjeno rukovodeće ovom službom za sve vidove oružanih snaga, ni koordinacija njihovih službi radioizviđanja radi boljeg iskorišćavanja osoblja i materijala. A objedinjeno rukovodenje naročito bi bilo korisno za službu dešifrovanja, koja zahteva visokokvalifikovano osoblje, s tim što bi Šfrantsko odeljenje u Vrhovnoj komandi moglo postati centralno mesto za dešifrovanje.

Nemci su pokušavali da se radioizviđanje izdvoji iz sastava jedinica veze, da bi se izbacila jedna nepotrebna instance između radioizviđanja i komandovanja, tim pre što su rukovodioci veze, zbog površnog znanja ili nerazumevanja, a često i neumesnog mešanja u tudu nadležnost, stvarali nepotrebne teškoće. Međutim, ove slabosti se mogu otkloniti, jer se ubuduće ne može zamisliti nijedan viši rukovodilac veze bez solidnog poznavanja svih grana radioizviđanja. Međutim, veze između radioizviđanja i službe radioveza su tako brojne da potpuno razdvajanje ne samo da nije celishodno, nego je čak i štetno.

*

Najvažniji problem radioizviđanja je njegova veza sa obaveštajnim organima komandi operativnih jedinica. Vrednost izveštaja radioizviđanja za taktičko komandovanje zavisi, pored njihove pouzdanosti, od brzine kojom dolaze u ruke obaveštajnih organa. Na svim komandnim stepenima moraju se izbeći obilazni putevi i nadležnosti, koji su, inače opravdani radi obazrivosti. Zato kod kopnenih snaga treba objediti jedinice za radioizviđanje u bataljone od po 2—4 čete, s tim da svaka armija raspolaže jednim ovakvim bataljonom za samostalno iskorišćavanje. Centar za eksploataciju, kad god tehnički uslovi dozvoljavaju, treba razmestiti u neposrednoj blizini komandnog mesta. A da bi korpusi i divizije mogli odmah da primaju za njih važne vesti, oni treba da predvide odgovarajuće tele-

komunikacije i jedinice za radioizviđanje koje bi bile raspoređene na njihovom sektoru, dok bi kod grupe armija od radioizviđačkih jedinica trebalo obrazovati puškove. Isto tako, treba da postoji veza između obaveštajnih organa divizije i ekipa za blisko izviđanje.

Osobenost radioizviđanja, za razliku od drugih sredstava izviđanja, sastozi se u tome što ono često može da dâ neprijateljsku situaciju neposredno na iskorišćenje (naročito onda kada prima otvoreni neprijateljski razgovor ili kad može da ga dešifruje). Ovakve podatke rukovodstvo može primati bez rezerve, ali ako podaci o situaciji vode poreklo iz iskorišćavanja neprijateljskog rada i saobraćaja, ili iz rezultata goniometrisanja, tako da se može sumnjati u njihovu verodostojnost, onda su obaveštajni organi dužni da ih pogodnom prilikom provere. Otuda je i došla ideja da se konačno iskorišćavanje radioizviđanja spoji sa obaveštajnim odeljenjem u štabu. Međutim, time bi se izgubila ona neminovno nužna neposredna veza sa drugim delovima radioizviđanja, dok bi se odeljenje obaveštajne službe neprirodno povećalo. Zato je bolje da radioizviđanje, kao što je to bilo u nemačkoj vojsci, samostalno obrađuje taktičke radioizveštaje o situaciji i da se obezbedi, koliko je mogućno, prisnja veza sa obaveštajnim odeljenjem i time uspostavi poverenje u vesti radioizviđanja. Međutim, radioizviđanje nikad ne sme otstupiti od principa da se u izveštajima činjenice koje se mogu dokazati uvek jasno odvajaju od pretpostavki i kombinacija. Pored toga, mora se voditi računa i o tome da radioizviđanje ne bude pod uticajem saznanja iz drugih izvora i da, zavedeno tim putem, ne upotrebljava takva saznanja za svoje iskorišćavanje.

*

Pisac se ograničio uglavnom na analizu nemačke organizacije radioizviđačke službe u Drugom svetskom ratu i svoje zaključke temelji na sopstvenim iskustvima. Nije čak uzeo u detaljno razmatranje promene koje u budućem ratu može izazvati u ratnom rukovodenju upotreba atomskih sredstava. No, i sa tim nedostacima su iznete činjenice i interesantni zaključci koji mogu poslužiti za studiju ovog pitanja.

B. M. B.

NAJNOVIJA IZDANJA »VOJNOG DELA«

DR METOD MIKUŽ

PREGLED RAZVOJA NOB U SLOVENIJI

(Knjiga I)

390 str., registar imena, formacijskih sastava i naziva mesta i geografsko-topografskih objekata sa 1 kartom u prilogu; latinica; format: 14 × 20, povez: poluplatno, cena: 600 dinara.

Autor je redovni profesor Univerziteta u Ljubljani i predaje istoriju NOB na Filozofskom fakultetu. Ovo je delo rezultat njegovog sedmogodišnjeg naučno-istraživačkog rada. Obuhvata period april 1941 — maj 1942. Posle uvoda sa periodizacijom NOB u Sloveniji i odeljka o izvorima, literaturi i istoriografiji, iznesena je, u četiri poglavlja, glavna materija: Okupatorova podela Slovenije; Stvaranje Osvobodilne fronte i počeci oružanog otpora; Osvobodilna fronta — država u državi; Pripreme za prolećni ustank. Kroz ova poglavlja obrađena je politička aktivnost Partije i Osvobodilne fronte, stvaranje oružanih formacija i njihova dejstva i razvoj, kontrarevolucija udružene buržoazije i drugi unutrašnji i spoljni faktori koji su ispoljili uticaj na ova složena zbivanja. Sve je to dato koncizno, lakin i jasnim stilom, i potkrepljeno izvorima koji su pokazani ispod teksta.

*

DR FRANCE ŠKERL

POČECI PARTIZANSKOG POKRETA U SLOVENIJI

Str. 210, 1 karta u prilogu, registar partizanskih jedinica i naziva mesta i geografsko-topografskih objekata; latinica; povez poluplatno; format: 14 × 20, cena: 400 dinara.

Autor je poznati naučni radnik i bavi se od Oslobođenja proučavanjem Narodnooslobodilačke borbe u Sloveniji. Njegovo je delo naučna istorijska rasprava u kojoj je u sintetičkom obliku prikazano radanje i prve pojave partizanske aktivnosti u Sloveniji — do Savetovanja u Stolicama septembra 1941. Rezultate svog istraživanja autor potkrepljuje svestrano i temeljno proučenom izvornom gradom do koje se danas moglo doći, upozoravajući uvek na stepen pouzdanosti podataka. Naročita je pažnja posvećena stvaranju partizanskih jedinica, njihovom razvoju i oružanoj aktivnosti.